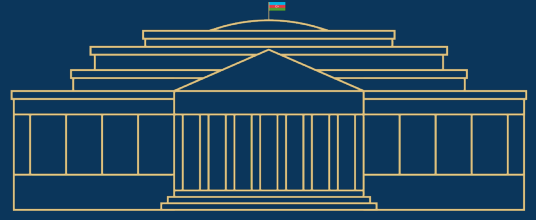

20
24

№ 2

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
ALİ MƏHKƏMƏSİNİN
BÜLLETENİ

Baş redaktor:
Ç.İ.Əsgərov

Redaksiya heyəti:
H.Q.Nəşibov
S.F.Hacıyev
X.S.Məmmədov
K.N.Abiyeva
F.M.Abbasova
C.S.Abdullazadə
A.Ç.Əliyev
Ə.İ.Əliyev
L.H.Hüseynov
R.N.İbadov
R.A.Kurbanov
M.F.Quluzadə
K.N.Mehdiyeva
F.T.Zərbiyev

Məsul katib:
E.S.Məmmədov

Redaksiya ünvanı:

**AZ 1025, Bakı şəhəri, Xətai rayonu,
Yusif Səfərov küç. 26
Tel: 012-489-07-07**

www.supremecourt.gov.az

Elektron poçt: contact@supremecourt.gov.az

Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

ALİ MƏHKƏMƏSİNİN

BÜLLETENİ

2024
№ 2

MÜNDƏRİCAT

ALİ MƏHKƏMƏNİN QƏRARLARI

“Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının, habelə narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və zəhərli maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2024-cü il 14 iyun tarixli 8 nömrəli Qərarı	3
“İnzibati və mülki hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrin məhkəmə aidiyyətinə dair” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2015-ci il 10 aprel tarixli 4 nömrəli qərarına əlavə və dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2024-cü il 9 oktyabr 9 nömrəli Qərarı	45
“Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun bəzi qərarlarında dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2024-cü il 20 dekabr tarixli 15 nömrəli Qərarı	48
Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin paylı mülkiyyətlə bağlı bəzi müddəalarının tətbiqi məsələləri üzrə 2024-cü il 6 dekabr tarixli 02/2024 nömrəli qərardad	54

CINAYƏT İŞLƏRİ ÜZRƏ MƏHKƏMƏ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Şəxsin yalnız maddi maraqla deyil, həm də qeyri-əmlak xarakterli maraqla narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin yayılmasını həyata keçirməsi və ya yaymaq məqsədi ilə həmin predmetləri əldə etməsi, saxlaması, daşınması müvafiq olaraq onların satışı və ya satış məqsədi ilə törədilmiş əməllər kimi qiymətləndirilməlidir	67
Hərbi xidmətdən yayınmaq üçün növbəti hərbi çağırışdan boyun qaçıran şəxsin gələcəkdə növbəti hərbi çağırışdan boyun qaçırmayacağına dair ərizə verməsi düzgün olmayaraq onun Cinayət Məcəlləsinin 74-cü maddəsinə əsasən cinayət məsuliyyətindən azad edilməsinə əsas verən hal kimi qiymətləndirilmişdir	71

MÜLKI İŞLƏR ÜZRƏ MƏHKƏMƏ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Eyni daşınmaz əşya üzərində mülkiyyət hüququna dair ikili qeydiyyat halında vicdanlı əldə edənin hüquqlarının qorunması ilə bağlı qaydaların tətbiqi istisna olunur	75
İlkin hərrac iki nəfərdən az alıcı gəlməsi, təkrar hərrac isə hərracın iştirakçısı olmaması əsası ilə baş tutmamış elan edildikdə ipoteka saxlayan ipoteka predmetini təkrar hərracdakı satış qiymətindən 25% az olmayan qiymətlə ala bilər	77

İNZİBATİ İŞLƏR ÜZRƏ MƏHKƏMƏ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2022-ci il 25 may tarixli 1693 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Fiziki şəxs olan istehlakçılar tərəfindən Azərbaycan Respublikasının ərazisində bina tikintisi fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərdən nağdsız qaydada alınmış yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrinə görə ödənilmiş əlavə dəyər vergisinin qaytarılması şərtləri və Qaydası"nın qüvvəyə mindiyi 2022-ci il 25 may tarixdən sonra alıcıların ƏDV məbləğini satıcının ƏDV depozit hesabına ödəməsi imkanı mövcud olmalıdır. Yalnız belə imkanın mövcudluğu halında ona riayət edilməmənin nəticələri tətbiq oluna bilər 79

Əlilliyin səbəbinin "ümumi xəstəlikdən" "hərbi xidmətlə əlaqədar olmasına" dəyişdirilməsi tələblərinə dair işlərə baxılarkən əlilliklə xəstəlik arasındakı səbəb əlaqəyə, Hərbi Həkim Komissiyasının qərarının olub-olmamasına diqqət edilməlidir 82

KOMMERSİYA İŞLƏRİ ÜZRƏ MƏHKƏMƏ TƏCRÜBƏSİNDƏN

İcbari sığorta müqavilələri ilə bağlı sığorta ödənişinin verilməsi tələbi üzrə iddia müddətinin axımının başlanması anı müəyyən edilərkən sığortalının təqsirli olub-olmadığının bəlli olduğu vaxt və sığortaçının hərəkətlərində hüquqdan sui-istifadə faktının olub-olmadığı nəzərə alınmalıdır 84

Məhkəmə tərəfindən mübahisənin tərəflər arasında bağlanmış müqavilə şərtlərindən fərqli işgüzar praktikaya istinadla həll edilməsi üçün işin materiallarında müvafiq işgüzar praktikanın mövcudluğunu təsdiq edən "əsaslı şübhələr yaratmayan" sübutların olması, mübahisəsiz halda tərəflərin həmin praktikaya istinadla hərəkət etmələri nəzərə alınmalıdır 86

MƏQALƏLƏR

Məhəmməd Quluzadə. Ermənistanın beynəlxalq hüquqazidd əməllərə görə məsuliyyəti (beynəlxalq mexanizmlərdə sübut etmə məsələləri kontekstində) 89

Könül Mirzəfərova. Arbitraj – mübahisələrin həlli mexanizmi kimi 97

Azər Tağıyev. Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyəti və icraatın xüsusiyyətləri 104

“Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının, habelə narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və zəhərli maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2024-cü il 14 iyun tarixli 8 nömrəli Qərarı

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcridetmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə” 2017-ci il 10 fevral tarixli 2668 nömrəli Sərəncamı və “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” 2019-cu il 3 aprel tarixli 604 nömrəli Fərmanı ilə yeni mərhələyə qaldırılan məhkəmə-hüquq islahatları çərçivəsində Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin bir çox normaları ilə yanaşı, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının, narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və zəhərli maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə görə məsuliyyət müəyyən edən normalarına da çoxsaylı dəyişikliklər edilmişdir.

Bu dəyişikliklər, eyni zamanda “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsinə dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2011-ci il 4 mart tarixli 2 nömrəli Qərarının qəbul edilməsindən sonra narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının, narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və zəhərli maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə dair işlərə məhkəmələrdə baxılması zamanı meydana gələn yeni suallar, bir sıra məsələlər üzrə, o cümlədən əməliyyat-axtarış fəaliyyəti üzərində məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticəsində əldə olunmuş materialların cinayət prosesində sübut kimi qəbul ediləliyi məsələlərinə münasibətdə fərqli yanaşmaların olması yeni Plenum qərarının qəbul edilməsini, hüquqtətbiqetmə təcrübəsində yaranan suallar üzrə düzgün hüquqi mövqələrin və vahid yanaşmanın formalaşdırılmasını zəruri etmişdir.

Qeyd olunanlara əsasən, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 131-ci maddəsinin I hissəsini, “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 79, 79-1 və 80-ci maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumu aşağıdakı qərarı qəbul edir:

1. Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının, habelə narkotik vasitələrə aid olmayan güclü təsir edən və zəhərli maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı əməllərin aşkar edilməsi, cinayət təqibinin aparılması, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti və ibtidai istintaq üzərində məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi, cinayət işlərinə məhkəmədə baxılması zamanı Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin tələblərinə ciddi əməl olunması, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin,

onların prekursorlarının, narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizəni və müvafiq dövlət orqanlarının fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi aktların düzgün tətbiq edilməsi, hər bir cinayət işi üzrə ittihamın həllində əhəmiyyətli olan bütün halların tam, hərtərəfli və obyektiv araşdırılması, məhkəmə baxışının qanuni, əsaslı və ədalətli yekun qərarların çıxarılması ilə nəticələnməsi üçün məhkəmə fəaliyyətinin cinayət mühakimə icraatının əsas prinsiplərinə, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – CPM) digər müddəalarına uyğun olaraq təşkil olunması və həyata keçirilməsi təmin edilməlidir.

2. Bu kateqoriyadan olan işlərə baxılarkən nəzərə almaq lazımdır ki, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının, narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə dair əməlləri təsbit edən CM-in 26-cı fəslində yer alan cinayət hüquqi normalar əsasən blanket quruluşa malik olmaqla əməlin cinayət xarakterli olduğunu göstərmək üçün onunla müvafiq normativ hüquqi aktların müddəalarının müqayisə edilməsini, bu müddəalar nəzərə alınmaqla əməlin hüquqi qiymətləndirilməsinin aparılmasını tələb edir.

O, cümlədən, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərin araşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir sıra cinayət-hüquqi kateqoriyalara dair izahların "Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2005-ci il 28 iyun tarixli 959-IIQ nömrəli Qanununun (bundan sonra – Qanun) 1-ci maddəsində təsbit edildiyi nəzərə alınaraq, həmin izahlar, eləcə də baxılan ittihamın qanuni həlli üçün əhəmiyyətli olan Qanunun digər müddəaları rəhbər tutulmalı, düzgün təfsir olunaraq tətbiq edilməlidir.

3. Şəxsin Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234-240-cı maddələri ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi və təqsirli bilinməsi məsələsi həll edilərkən cinayətin predmetinin narkotik vasitə, psixotrop maddə, prekursor, narkotik vasitələrə və ya psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və ya zəhərli maddə olmasının, onların tibbi məqsədlər üçün istifadəyə yararlı olub-olmamasının, bitkilərin tərkibində narkotik maddələr olan bitkilər olmasının aydınlaşdırılması üçün xüsusi biliklər tələb edildiyindən, həmin məsələlər üzrə müvafiq ekspertizanın keçirilməsi zəruridir. Predmetin məhz narkotik vasitə və ya yuxarıda göstərilən hər hansı maddə olması, bitkinin tərkibində isə narkotik maddələr olması, habelə onların miqdarı dəqiq müəyyən edilmədikdə (bu barədə ekspert rəyi olmadıqda) şəxs bunlar barədə yalnız ehtimallar əsasında CM-in yuxarıda göstərilən maddələri ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz.

Lakin təqsirkar etibardan sui-istifadə etməklə və ya aldatmaqla narkotik vasitə və ya psixotrop maddə, habelə güclü təsir edən və ya zəhərli maddə adı altında bu vasitələrə (maddələrə) aid olmayan predmeti (məsələn, un və s. bu kimi məmulatı) satdıqda, o, qeyd olunan vasitələrin (maddələrin) qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı olan cinayətə görə deyil, dələduzluq cinayətini törətməyə görə CM-in 178-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalı, bu predmetləri əldə edən şəxsin əməli isə (nə qədər ki, əməl cinayətə cəhd mərhələsində onun iradəsindən asılı olmayan səbəbdən başa çatdırılmır) işin konkret

hallarından asılı olaraq narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni və yaxud güclü təsir edən və ya zəhərli maddəni əldə etmə cinayətinə cəhd kimi, müvafiq olaraq CM-in 29, 234-cü maddələri və ya CM-in 29,240-cı maddələri ilə tövsif olunmalıdır.

4. Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının qanunsuz əldə edilməsinin izahı Qanunun 1.0.9-cu maddəsində verilmişdir. Həmin maddənin mənasına görə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydaları pozaraq hər hansı üsulla narkotik vasitələrə, psixotrop maddələrə və onların prekursorlarına yiyələnməyə yönəldilmiş hərəkətlər, məsələn, həmin vasitələrin (maddələrin) satın alınması, başqa əmlakla və əşya ilə dəyişdirilməsi, borc və ya bəxşiş kimi alınması, borc əvəzinə qəbul edilməsi, tapılmış narkotik vasitənin (psixotrop maddənin, prekursorun) mənimsənilməsi, çətənə (kannabis) bitkisinin, xaşxaşın və ya onların müəyyən hissələrinin, eləcə də məhsul yığımı başa çatdıqdan sonra mühafizə olunmayan əkin sahələrindən tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin yığılması narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının əldə edilməsi kimi təfsir edilməlidir.

Narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni satmaq məqsədi olmadıqda törədilmiş cinayət əməlinin CM-in 234.1-ci maddəsi ilə tövsif olunması yalnız təqsirkarın bu cinayətin predmetini xeyli miqdarda əldə etməsi, saxlaması, hazırlaması, emal etməsi və daşması müəyyən edildikdə mümkündür.

Qanunun 21.1-ci maddəsinə görə narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının miqdarı təmiz və qarışıq vəziyyətlərində ayrılıqda müəyyənləşdirilir.

Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin xeyli miqdarı "Şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə əsas verən narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin xeyli, külli və xüsusilə külli miqdarlarına görə siyahılarının təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2005-ci il 28 iyun tarixli 961-IIQ nömrəli Qanunu (bundan sonra – 961-IIQ nömrəli Qanun) ilə müəyyən olunmuşdur.

5. Qanunun 1.0.10-cu maddəsində narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz saxlanması izahı verilmişdir. Həmin maddənin mənasına görə narkotik vasitələri və psixotrop maddələri saxlama, bu maddələrin saxlanması yerindən və müddətindən asılı olmayaraq, onlara qanunsuz surətdə faktiki malik olma deməkdir.

Təqsirli şəxsin narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri öz ixtiyarında (məsələn, üstündə, gizli saxlanma yerlərində, binalarda və s.) saxlaması ilə əlaqədar olan hər hansı qəsdən edilən hərəkətləri saxlama kimi başa düşülməlidir.

Narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri qanunsuz olaraq başqa şəxsdən əmanət kimi saxlamaq üçün qəbul etmiş şəxs də bu maddələri saxlamağa görə məsuliyyət daşmalıdır.

Narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri qanunsuz olaraq saxlama uzanan cinayət olmaqla şəxs özü əməllərinə son verdiyi (məsələn, könüllü gəlib təqsirini boynuna aldığı) və yaxud onun iradəsindən asılı olmayaraq əmələ son verildiyi, məsələn, qeyd olunan əməllə əlaqədar keçirilən əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində yaxalandığı andan cinayət başa çatmış hesab edilir. Odur ki, bu əməl üzrə istintaq və məhkəmə aidiyyəti məsələsi həmin

hallar, yeni o cümlədən cinayətin əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində şəxsin saxlanılıb müvəkkil edilmiş şəxsin nəzarəti altına keçməsi anında və yerində başa çatmış olması nəzərə alınmaqla həll edilməlidir.

Qanunun 1.0.10-cu maddəsində prekursorlar birbaşa qeyd olunmasa da, yuxarıdakı narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin) saxlanmasına dair izahları eynilə narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin prekursorlarına da şamil etmək mümkündür.

6. Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz daşınması və ya göndərilməsinə dair izah Qanunun 1.0.8-ci maddəsində təsbit edilmişdir.

Qanunun 1.0.8-ci maddəsində prekursorlar birbaşa qeyd olunmasa da, normanın mənasına görə istər narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin, istərsə də prekursorların şəxsin özündə, o cümlədən bilavasitə üzərində (çantasında, paltarında, daxilində gizlətməklə və s.) nəqliyyat vasitələri ilə və ya nəqliyyat vasitələrinə aid olmayan digər daşıma vasitələrindən istifadə etməklə yerinin dəyişdirilməsi üzrə hərəkətlər onların daşınması kimi, belə vasitələrin (maddələrin, prekursorların) göndərən şəxsin özünün bilavasitə iştirakı olmadan yerinin dəyişdirilməsi üzrə hərəkətlər isə, məsələn, poçtla, baqajla, predmetin narkotik vasitələr və ya psixotrop maddələr, onların prekursoru olması haqqında məlumatı olmayan şəxsin vasitəsilə təyinat yerinə aparılması onların göndərilməsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Bu cinayətin subyektı təkcə narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin, habelə onların prekursorlarının sahibi və ya onları müvəqqəti saxlayan şəxs deyil, həm də digər şəxslər ola bilərlər.

Narkotik vasitəni (psixotrop maddəni) göndərən şəxsin əməli, vasitənin (maddənin) təyinat yerinə çatdırılıb-çatdırılmamasından asılı olmayaraq, aparılması üçün (məsələn, poçt şöbəsinə, yükdaşıma fəaliyyətini həyata keçirən subyektə, cinayətdən xəbərsiz olan şəxsə) təhvil verildiyi andan başqa çatmış cinayət hesab edilir.

Üzərində aşkar olunmuş narkotik vasitə (psixotrop maddə, prekursor) ilə əlaqədar şəxsin əməlinin həmin predmetlərin qanunsuz saxlanması və yaxud qanunsuz daşınması kimi təsvif edilməsi üzrə məsələ həll olunarkən, işin əhəmiyyət kəsb edən digər halları, o cümlədən narkotik vasitənin (psixotrop maddənin, prekursorun) şəxsin özünə məxsus olub-olmaması, onların miqdarı, əməlin törədildiyi məkan və s. obyektiv hallarla yanaşı, şəxsin narkotik vasitənin saxlanıldığı yeri dəyişmək və yaxud əldə olunma yerindən saxlanılma yerinə və ya saxlanılma yerindən alıcıya çatdırmaq məqsədi ilə və ya belə məqsədlər olmadan hərəkət edib-etməməsi aydınlaşdırılmalı və bu məsələlər üzrə müəyyən edilmiş halların məcmusundan asılı olaraq təqsirkarın qeyd olunan alternativ cinayət tərkiblərindən hansını törətməsi müəyyən edilərək istər irəli sürülmüş ittihamda, istərsə də məhkəmə hökmündə cinayət əməli təsvir edilərkən aydınlığı ilə əks etdirilməlidir.

Narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin, habelə onların prekursorlarının qanunsuz olaraq Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən daşınmaqla və ya göndərməklə keçirilməsinin, həm də qaçaqmalçılıq cinayətinin tərkibini yaratdığı müəyyən edildikdə, təqsirkarın əməli cinayətlərin məcmusu qaydasında, yeni həm narkotik vasitələri (psixotrop maddələri, prekursorları) qanunsuz daşımağa və ya göndərməyə görə, həm də

CM-in 206.2-ci maddəsində xüsusilə göstərilmiş həmin predmetlərin qaçaqmalçılığına görə tövsif olunmalıdır.

Narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin (onların prekursorlarının) qaçaqmalçılığı cinayətini törətməkdə CM-in 206.2, 206.3 və 206.4-cü maddələri ilə təqsirləndirilən şəxslər barədə cinayət işlərinə məhkəmədə baxılarkən nəzərə almaq lazımdır ki, istər irəli sürülmüş ittiham, istərsə də şəxsin həmin ittiham üzrə təqsirli bilinməsinə dair məhkəmə hökmü ehtimallara əsaslanma bilməz və CPM-in 7.0.20, 223.3 və 353.2.1-ci maddələri tələb etdiyi kimi şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş konkret əməli törətməsini, yəni, o cümlədən cinayətin törədildiyi yer, vaxt, törədilmə üsulu, cinayət iştirakçılıqla törədildikdə iştirakçıların rollarının nədən ibarət olması və s. zəruri məlumatlar göstərilməklə sübuta yetirilmiş hesab edilən ittihamın mahiyyətini əks etdirməlidir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, CM-in 206.2-ci maddəsinin dispozisiyasında bu normada göstərilən predmetlərin, o cümlədən narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının) gömrük sərhədindən "gömrük nəzarətindən kənar", "gömrük nəzarətindən gizli", "sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə etməklə", "bəyan etməməklə" keçirilməsi qaçaqmalçılıq cinayətinin törədilməsinin alternativ və bu səbəbdən fərqli faktiki məzmunu malik olan üsulları kimi göstərilmişdir. Məsələn, narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin, prekursorların) gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən kənar keçirilməsi barədə ittihamın faktiki məzmununu narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin, prekursorların) gömrük nəzarətinin həyata keçirildiyi xüsusi yerlərdən kənar (sərhəd-gömrük məntəqələrinin olmadığı yerlərdən) və yaxud gömrük nəzarəti məntəqələrindən, lakin onların fəaliyyət göstərmədiyi vaxtda keçirilməsi kimi hərəkətlər təşkil etdiyi halda, narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin, prekursorların) gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən gizli keçirilməsi barədə ittiham bunların gömrük məntəqələrindən, lakin gömrük nəzarətindən yayındırılmaqla keçirilməsində ifadə olunan hərəkətləri ehtiva edir.

Bu səbəbdən şəxsə qarşı irəli sürülmüş narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin, prekursorların) qaçaqmalçılığı cinayətini törətməsi barədə ittihamın və bu ittiham üzrə şəxsin təqsirli bilinməsinə dair məhkəmə hökmünün CPM-in 7.0.20, 223.3.2 və 353.2.1-ci maddələrinin tələblərinə cavab verən məzmununda olması üçün ittihamın (ittiham üzrə məhkəmə qənaətinin) konkret olması, cinayətin hansı üsulla törədilməsini, məkan və zaman barədə məlumatlar da daxil olmaqla müvafiq üsulu təşkil edən hərəkətləri və bu faktiki halların sübuta yetirilmiş hesab edilməsi barədə nəticə ilə uzlaşan sübutları əks etdirməsi tələb olunur.

Narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının) gömrük sərhədindən keçirilməsi ilə əlaqədar olan işlərə baxılan zaman irəli sürülən, bu hərəkətin tibbi məqsədlərlə (narkotik vasitənin aşkarlandığı şəxsin müalicəsində istifadə etməkdən ötrü) törədilməsinə dair dəlillər araşdırılarkən, onu nəzərə almaq lazımdır ki, narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin, prekursorların) əldə edilməsi, saxlanması, daşınması və onlarla bağlı digər hərəkətlərin edilməsi müvafiq normativ hüquqi aktlarla xüsusilə tənzimləndiyindən (yəni həyata keçirilən anda hərəkətlərin qanunauyğun olması tələb olunduğundan), CM-in 234-cü maddəsi isə blanket norma olmaqla burada cinayət məsuliyyəti narkotik

vasitələrlə (psixotrop maddələrlə, prekursorlarla) bağlı əməllərin məhz qanunsuz olmasına görə müəyyən edildiyindən (əməlin ictimai təhlükəli xarakteri narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, prekursorların əldə edilməsi, saxlanması, daşınması üzrə və s. hərəkətlər yerinə yetirilərkən bunların müvafiq normativ hüquqi aktın tələblərinə cavab verməməsindən irəli gəldiyindən), şəxsin tibbi göstəricilərə görə bu və ya digər narkotik vasitəyə və ya psixotrop maddəyə ehtiyacının olması, hətta sonradan (məsələn, hərəkətlər edilən anda deyil, cinayət prosesinin ibtidai istintaq və ya məhkəmə icraatı mərhələsində) bunun xarici dövlətdə verilmiş müvafiq tibbi sənədlə, o cümlədən reseptlə təsdiq olunması, əgər yerinə yetirildiyi anda hərəkətlər müvafiq normativ hüquqi aktın tələblərinə uyğun olmamışdırsa, eləcə də şəxsin hərəkətlərində CM-in 206.2-ci maddəsinin dispozişiyasında təsbit edilən əlamətlər olmuşdursa, özü-özlüyündə şəxsin istər CM-in 234-cü, istərsə də 206.2-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətini istisna edən hal kimi nəzərdən keçirilə bilməz.

Həmçinin onu nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 1 iyul tarixli 163 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzit keçən xəstənin müalicə məqsədilə narkotik vasitələr və psixotrop maddələr aparması Qaydası və onlardan istifadə miqdarı həddi" ilə (bundan sonra - "Qayda") Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzit keçən xəstələrə münasibətdə müalicə məqsədi ilə həmin normativ hüquqi aktda göstərilən növdə və həddə, eyni zamanda bu normativ hüquqi aktın digər müddəalarına əməl etməklə narkotik vasitə və ya psixotrop maddə aparmalarına (gömrük sərhədindən keçirmələrinə, daşımalarına və saxlamalarına) yol verilir. Qaydanın nəzərdə tutduğu tələblər isə həm də ondan ibarətdir ki, "Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzit keçən xəstə Azərbaycan Respublikasının ərazisinə daxil olarkən müalicə məqsədilə keçirdiyi hər bir narkotik vasitə və ya psixotrop maddəni yazılı qaydada bəyan etməli, bununla yanaşı, özündə olan narkotik vasitə və ya psixotrop maddə ilə birlikdə narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin tətbiqini (onların adları, miqdarı, dərman forması, qəbul qaydası və istifadə müddəti göstərilməklə) tələb edən xəstəliyin olması haqqında yaşadığı ölkənin aidiyyəti səlahiyyətli orqanı tərəfindən verilmiş tibbi sənədi, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanuni yolla əldə edildiyini təsdiq edən sənədi (reseptin surətini) gömrük orqanlarına təqdim etməlidir" (Qaydanın 3-cü bəndi).

Odur ki, Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzit keçən xəstə belə bu normaya əməl etmədikdə, yəni gömrük sərhədindən keçərkən narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni bəyan etmədikdə, eləcə də Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvafiq hərəkətləri yerinə yetirdiyi (narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni saxladığı, daşdığı) anda Qaydanın 3-cü bəndində göstərilən tibbi sənədləri olmadıqda (gömrük orqanına təqdim etmədikdə), cinayət tərkibinin digər zəruri əlamətləri də müəyyən edildikdə onun CM-in 206 və 234-cü maddələri ilə cinayət məsuliyyəti daşması üçün əsas yaranır.

7. Qanunda narkotik vasitələrin emalı və istehsal edilməsi anlayışlarına ayrıca izah verilməmiş, onların emalı və istehsalı ilə bağlı hərəkətlər həmin Qanunun narkotik vasitələrin hazırlanması anlayışına daxil edilmişdir.

Bununla əlaqədar izah olunsun ki, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, habelə

prekursorların qanunsuz hazırlanması dedikdə – həyata keçirilməsi üsulundan asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərdən, dərmanlardan, kimyəvi və digər maddələrdən istehlaka yarayan və ya yaramayan narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının alınmasına (bilavasitə hazırlanmasına) qəsdən yönəldilmiş hərəkətlər, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin istehsalı dedikdə, onların davamlı şəkildə qanunsuz hazırlanmasına qəsdən yönəlməmiş hərəkətlər (xüsusi avadanlıqlardan istifadə etməklə, belə maddələrin bu məqsədlər üçün nəzərdə tutulmuş istehsalat sahəsində və qablaşdırılmış şəkildə hazırlanması), narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin emalı dedikdə isə onların saflaşdırılmasına və ya bir narkotik vasitənin, yaxud psixotrop maddənin digər narkotik vasitəyə və ya psixotrop maddəyə çevrilməsi yolu ilə narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin alınmasına, yaxud onların təsirinin gücləndirilməsinə qəsdən yönəldilmiş hərəkətlər başa düşülməlidir.

Xaşxaş bitkisinin qozalarından südə bənzər şirənin alınması da narkotik vasitələri qanunsuz hazırlama hesab olunur.

Şəxsə qarşı narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri qanunsuz hazırlamağa və ya emal etməyə görə ittiham irəli sürülərkən hazırlanmış və ya emal olunmuş narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin siyahısına daxil edilib–edilməməsi, onun istehlak və istifadə üçün hazır olub–olmaması, kənar qatışıqlardan təmizləndikdən sonra preparatda narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin hansı qatılıqda olması müəyyənləşdirilməlidir.

8. Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz satılması əməlinə Qanunun 1.0.11-ci maddəsində “miqdarından asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin əvəzli və ya qazanc əldə etmək, yaxud digər şəxsi maraq məqsədilə yayılmasına yönəldilmiş hərəkətlər” şəklində izah verilmişdir.

Məhkəmələrə izah edilsin ki, Qanunun həmin maddəsində “digər şəxsi maraq” dedikdə, şəxsin özünün və ya yaxınlarının maddi xarakterli müəyyən öhdəliklərdən azad olunmasına nail olunması, qeyri-əmlak xarakterli mənfəət əldə etmə və yaxud şəxsi narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin yayılmasına yönələn qanunsuz əməllər törətməyə sövq edən sair maraq başa düşülür. Narkotik vasitələri əldə edən üçün vasitəçilik edib narkotik vasitə almış şəxsin bunu edərkən özünün də narkotiki istehlak etmək məqsədi olması halı şəxsi maraq kimi qiymətləndirilə bilməz.

Şəxsin bəxşiş şəklində narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri başqasına verməsi də onların qanunsuz yayılmasına yönələn (başqası tərəfindən qanunsuz olaraq əldə edilməsini təmin edən) ictimai zərərli maraqla şərtləndirildiyindən, belə motivasiya Qanunun 1.0.11-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş “digər şəxsi maraq”, törədilmiş əməl isə narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin satılması kimi qiymətləndirilməlidir.

9. CM-in 234.2-ci maddəsinin dispozisiyasına görə narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri tək-cə satma deyil, həm də bu maddələri satış məqsədilə qanunsuz olaraq əldə etmə və ya saxlama, hazırlama, istehsal etmə, emal etmə, daşıma, göndərmə həmin maddə

ilə cinayət məsuliyyətini yaratdığı üçün bu hərəkətlərin narkotik vasitələri (psixotrop maddələri) məhz satmaq məqsədilə törədilməsinin müəyyən olunması bu qəbildən olan işlərin düzgün həlli üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Təqsirkarın narkotik vasitələri (psixotrop maddələri) satmaq niyyətində olması müəyyən edilərkən başqa sübutlarla və narkotik vasitələrin miqdarı ilə yanaşı, istehlakçı ilə əvvəlcədən razılıq əldə edilməsi, narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) çəkilib xırda bağlamalara bükülməsi, onların hazırlanması üçün avadanlığın olması və işin digər halları nəzərə alınmalıdır.

10. CM-in 234.3-cü maddəsinin dispoziyasına əsasən, prekursorları satma, yaxud prekursorları xeyli miqdarda hazırlama, əldə etmə, saxlama, göndərmə və ya daşıma hərəkətlərinə görə məsuliyyət yalnız o vaxt yaranır ki, bu hərəkətlər narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz hazırlanmasında və emalında həmin prekursorların istifadə edilməsi məqsədilə törədilsin. Bu səbəbdən də həmin hərəkətləri etmiş şəxsin məqsədi dəqiq müəyyən edilməlidir. Şəxsin yuxarıda göstərilən hərəkətləri digər məqsədlə etməsi müəyyən olunduqda və ya həmin maddədə göstərilən məqsədin olduğu sübuta yetirilmədikdə CM-in 234.3-cü maddəsi ilə məsuliyyət yaranmır.

Eyni zamanda izah edilsin ki, CM-in 234.3-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan cinayətin tərkibinin yaranması üçün prekursorları hazırlamış, əldə etmiş, saxlamış, göndərmiş və ya daşımış şəxsin tamah niyyətinin və ya sair marağının olub-olmaması əhəmiyyət kəsb etmir.

Şəxsin özünün hazırladığı, əldə etdiyi, saxladığı, göndərdiyi və ya daşdığı prekursorlardan istifadə etməklə satış məqsədilə narkotik vasitə və ya psixotrop maddələri hazırlaması və ya emal etməsi bu maddələrin miqdarından asılı olaraq CM-in müvafiq olaraq 234.2, 234.4.3 və 234.4-1-ci maddələrinin tərkibi ilə əhatə olunduğundan həmin maddələrlə tövsif edilməli və belə əməllərin cinayətlərin məcmusu qaydasında əlavə olaraq CM-in 234.3-cü maddəsi ilə tövsif olunmasına ehtiyac yoxdur.

Eynilə, şəxsin özünün hazırladığı, əldə etdiyi, saxladığı, göndərdiyi və ya daşdığı prekursorlardan istifadə etməklə satış məqsədi olmadan narkotik vasitə və ya psixotrop maddələri hazırlaması və ya emal etməsi bu halda prekursorlarla bağlı əməl daha ağır məsuliyyətə səbəb olan cinayətin tərkib elementi (hazırlıq mərhələsi) kimi çıxış etməklə narkotik vasitə və ya psixotrop maddə külli miqdarda olduqda – CM-in 234.1-1-ci maddəsi ilə, xüsusilə külli miqdarda olduqda isə CM-in 234.4-1-ci maddəsi ilə tam əhatə olunduğundan yalnız həmin maddələr ilə tövsif olunmalıdır.

Lakin şəxsin özünün hazırladığı, əldə etdiyi, saxladığı, göndərdiyi və ya daşdığı prekursorlardan istifadə etməklə satış məqsədi olmadan xeyli miqdarda narkotik vasitə və ya psixotrop maddə hazırlaması və ya emal etməsi istər CM-in 234.3-cü maddəsi (dispoziya baxımından), istərsə də CM-in 234.1-ci maddəsi (sanksiya baxımından) əməlləri tam şəkildə əhatə etmədiyindən bu əməllər cinayətlərin məcmusu qaydasında CM-in 234.1-ci maddəsi ilə yanaşı, həm də CM-in 234.3-cü maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

11. CM-in 234.3-1-ci maddəsində yetkinlik yaşına çatmayanlara qanunsuz olaraq narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri satma, habelə bu Məcəllənin 234.2 və 234.3-cü

maddələrində nəzərdə tutulmuş əməlləri təhsil və ya tibb müəssisələrində, eləcə də cəzaçəkmə müəssisələrində, yaxud həbs yerlərində törətməyə görə məsuliyyət müəyyən edilmişdir.

Nəzərə alınmalıdır ki, həmin maddədə nəzərdə tutulan “yetkinlik yaşına çatmayanlara qanunsuz olaraq narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri satma” tövsifedici əlaməti təqsirkara narkotik vasitəni satdığı şəxsin yetkinlik yaşına çatmaması məlum olduğu halda yaranır.

Təqsirkarın ondan narkotik vasitəni əldə edən şəxsin yetkinlik yaşına çatmasından məlumatlı olması sonuncunun zahirə əlamətləri, onların arasında qohumluq, tanışlıq münasibətlərinin olması, əməlin törədildiyi yerin orta məktəb və yaxud əsasən yeniyetmələrin getməyə üstünlük verdikləri digər yerdə törədilməsi və s. bu kimi obyektiv hallara görə də müəyyən edilə bilər.

12. CM-in 234.4-cü maddəsində əməlin tövsifedici əlamətləri kimi CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələrində sadalanan əməllərin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən və ya mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilməsi, təkrar törədilməsi, külli miqdarda törədilməsi, habelə mediadan, o cümlədən internet informasiya ehtiyatlarından və ya informasiya-telekommunikasiya şəbəkələrindən istifadə etməklə törədilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Cinayətin qeyd olunan tövsifedici əlamətlərlə törədilib-törədilməməsi məsələsi həll olunarkən “cinayətin təkrar törədilməsi”, “qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs” və “mütəşəkkil dəstə” anlayışlarını təsbit edən CM-in 16, 34.2 və 34.3-cü maddələri ilə yanaşı, həmin cinayət-hüquqi kateqoriyaların, habelə cinayətin mediadan, o cümlədən internet informasiya ehtiyatlarından və ya informasiya-telekommunikasiya şəbəkələrindən istifadə etməklə törədilməsi əlamətinin təfsirinə həsr olunmuş, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müvafiq olaraq “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 16 və 18-ci maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 25 yanvar tarixli, “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 16 və 75-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2022-ci il 15 mart tarixli, “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 32, 33 və 34-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2022-ci il 6 may tarixli, “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan “mütəşəkkil dəstə” anlayışının şərh edilməsi haqqında” 1999-cu il 20 aprel tarixli və “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234.4.4 və 236-cı maddələrinin Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 428.10-cu maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2023-cü il 14 iyul tarixli qərarlarında ifadə olunmuş hüquqi mövqələr rəhbər tutulmalıdır.

Qeyd olunan cinayətin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi dedikdə, bu cinayətdə onu birlikdə törətmək haqqında qabaqcadan razılaşmaqla iki və ya daha çox şəxsin qəsdən birgə iştirak etməsi başa düşülməlidir.

CM-in 34.2-ci maddəsinin mənasına görə, CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələri ilə nəzərdə tutulan cinayətlərin törədilməsinə yönəlmiş hərəkətlər edilənədək, yeni cinayətin obyektiv cəhətini təşkil edən hərəkətlərin icra edilməsinə başlanılana qədər cinayətin

iştirakçıları arasında qabaqcadan əlbirlik olması, cinayətkar niyyətin həyata keçirilməsi üçün razılıq əldə edilməsi müəyyən edildikdə əməl cinayətlərin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən yuxarıda göstərilən cinayətin törədilməsi həm də o zaman yaranır ki, iştirakçılar arasında razılışmaya əsasən həmin maddələrdə (CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələrində) göstərilən hərəkətləri onlardan biri həyata keçirsin.

Əgər qabaqcadan əldə olunmuş razılıq CM-in 234.2-ci və ya 234.3-cü və ya 234.3-1-ci maddəsində göstərilən əməllərin birgə yerinə yetirilməsini, məsələn, narkotik vasitənin əldə olunmasını, saxlanmasını, daşınmasını deyil, müstəsna olaraq bunların törədilməsində icraçıya (icraçılara) köməkliyin göstərilməsini (məsələn, narkotik vasitənin qoyulduğu yeri tapmaq üçün icraçıya bələdçiliyin edilməsini) nəzərdə tutursa və kömək edən şəxs tərəfindən CM-in 234.2 və 234.3-cü maddələrində göstərilən hərəkətlərdən hər hansı biri faktiki olaraq yerinə yetirilmirsə, həmin şəxsin əməli yuxarıda qeyd olunan Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2022-ci il 6 may tarixli Qərarında ifadə olunmuş hüquqi mövqeyə görə cinayətin icraçısının (icraçıların) əməllərinin hüquqi tövsifindən asılı olaraq, həmin cinayətdə köməkçi qismində iştirak etmə kimi CM-in 32.5-ci maddəsinə istinad olunmaqla tövsif edilməlidir.

Cinayətin gedişində cinayətə qoşulmaqla (cinayətin digər iştirakçıları ilə qabaqcadan cinayətin törədilməsi məqsədilə əlbir olmadan) cinayətdə iştirak etmiş və ya digər cinayət törətmiş şəxsin hərəkətləri cinayətin iştirakçıları (icraçıları) ilə qabaqcadan cinayət əlaqəsinə girməklə cinayəti əlbir olan qrup şəkilində törətməsi kimi qiymətləndirilməməli və həmin şəxs özünün törətdiyi konkret hərəkətlərə görə məsuliyyət daşmalıdır. Narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni satan şəxsin və həmin narkotik vasitəni (psixotrop maddəni) ondan əldə edən şəxsin hərəkətləri (hətta aralarında buna dair əvvəlcədən razılışma olduğu hallarda belə), eyni bir cinayətin birgə törədilməsi kimi qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs üçün səciyyəvi olan əlamət mövcud olmadığından, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilən cinayət kimi qiymətləndirilə bilməz və onlardan birincisi narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) satışına, digəri isə narkotik vasitəni (psixotrop maddəni) əldə etməyə (yəni, müxtəlif əməllərə) görə və CPM-in 49.1-ci maddəsinin tələbi nəzərə alınaraq ayrı-ayrı icraatlarda aparılmalı olan cinayət təqibinin gedişində məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar. Yalnız CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələrində göstərilən hərəkətlərin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi CM-in 234.4.1-ci maddəsinin tərkibini yaratdığı üçün təqsirkar şəxsin narkotik vasitəni satanla və ya satış məqsədi olmadan əldə edənle qabaqcadan əlbir olmasının dəqiq müəyyən edilməsi əməlin düzgün tövsifi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Odur ki, digər şəxsin xahişi ilə (sonuncu üçün) və ya birgə istifadə üçün təqsirkarın (vasitəçinin) narkotik vasitə və ya psixotrop maddə, yaxud prekursoru alması əməli qiymətləndirilərkən təqsirkarın bu hərəkətləri kimin mənafeyinə (həmin maddələri satanın və ya alanın) uyğun etdiyi, həmin maddələri satan şəxslə onların satışı barədə əvvəlcədən razılığa gəlib-gəlməməsi, özünün bu maddələrin satışından mənfəət əldə edib-etməməsi araşdırılmalıdır. Belə razılığın və ya mənfəətin əldə edilməsi təsdiq edilmədiyi halda, digər

şəxsin xahişi ilə və ya sonuncu ilə birlikdə satış məqsədi olmadan narkotik vasitə almış təqsirkarın əməli narkotiki satanla qabaqcadan əlbir olma və ya narkotik vasitəni satma kimi deyil, satış məqsədi olmadan narkotik vasitə əldə etmə kimi qiymətləndirilməlidir.

Narkotik vasitə və ya psixotrop maddə ilə əlaqədar qanunsuz hərəkətlər satış məqsədi olmadan, lakin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə əməlin CM-in 234.4.1-ci maddəsində göstərilən əlamət üzrə tövsif edilməsi istisna olunsa da, CM-in 61.1.3-cü maddəsi həmin xüsusatın (cinayətin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsinin) cəzanı ağırlaşdıran hal qismində nəzərə alınmasını tələb edir.

Prekursorları göndərən və ya satan şəxsin və yaxud həmin prekursorları alıb onlardan istifadə etməklə narkotik vasitə və ya psixotrop maddə hazırlayan, istehsal edən və ya emal edən şəxsin əməli istər prekursorlara, istərsə də narkotik vasitələrə (psixotrop maddələrə) münasibətdə qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilmiş əməl kimi qiymətləndirilə bilməz (əgər prekursorları göndərən şəxslə onları alan şəxs arasında qabaqcadan birgə narkotik vasitələr və ya psixotrop maddələr hazırlamaq və ya istehsal etmək barədə razılıq olmamışdırsa). Qabaqcadan narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri birgə hazırlamaq barədə razılaşma olmadığı halda, prekursorları göndərən və ya satan şəxsin əməli prekursorun miqdarından asılı olaraq CM-in 234.3-cü və ya 234.4.3-cü və ya 234.4-1-ci maddəsi ilə, prekursorları alıb onlardan istifadə etməklə narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni satış məqsədilə hazırlayan, emal və ya istehsal edən şəxsin əməli isə narkotik vasitənin və psixotrop maddənin miqdarından və digər əlamətlərdən asılı olaraq CM-in 234.2-ci və ya 234.3-1-ci və ya 234.4.3-cü və ya 234.4-1-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

13. Təsvir olunan cinayət əməllərinin mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilməsi bu dəstənin bütün iştirakçılarının, onların hər birinin narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin, habelə prekursorların qanunsuz dövriyyəsində yerinə yetirdiyi roldan asılı olmayaraq, birgə icraçılar tərəfindən törədilməsini ehtiva edir.

Dəstənin mütəşəkkil olması bir qrup şəxsin ediləcək cinayəti əvvəlcədən planlaşdırması, cinayətkar qəsdin həyata keçirilməsi üçün vasitələrin hazırlanması, cinayətin iştirakçılarının seçilməsi və dəstəyə cəlb edilməsi, dəstəyə cəlb olunanların arasında rolların bölünməsi, cinayətin gizlədilməsini təmin edən tədbirlərin görülməsi və sair əlamətlərlə xarakterizə oluna bilər.

Cinayətin mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilib-törədilməməsi məsələsi həll olunarkən CM-in 34.3-cü maddəsində təsbit edilən, eləcə də "Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan "mütəşəkkil dəstə" anlayışının şərh edilməsi haqqında" Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 1999-cu il 20 aprel tarixli Qərarında şərh edilən əlamətlərin mövcudluğu nəzərə alınmalıdır.

14. CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələrində nəzərdə tutulan əməllərin təkrar törədilməsi dedikdə, onların hər hansı birinin iki dəfə və ya daha çox törədilməsi başa düşülməlidir.

Əvvəllər törətdiyi cinayətə görə məhkum olunmuş, məhkumluğu götürülmüş və ya ödənilmiş, yaxud cinayət məsuliyyətindən azad olunmuş şəxs tərəfindən qeyd olunan

cinayətlərin yenidən törədilməsi təkrarlıq əlamətini yaratmır. Təkrarlıq əlamətinin təfsiri zamanı CM-in 16-cı maddəsinin qeyd olunan müddəaları ilə yanaşı, o da nəzərə alınmalıdır ki, "Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 16 və 75-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair" Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 2022-ci il 15 mart tarixli Qərarına əsasən CM-in 16 və 75-ci maddələrinin tələbləri baxımından hər bir cinayətə görə məsuliyyətə cəlb etmə müddəti müstəqil hesablandıqından, eyni və yaxud həmcins cinayətlərin təkrar törədilməsi zamanı əvvəlki əmələ görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti keçdiyi halda, ikinci əməl təkrarlıq yarada bilməz.

Şəxsin qanunsuz olaraq satış məqsədi ilə əldə edib saxladığı narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni vahid qəsdlə (məsələn, bütöv məbləğ təşkil edən müəyyən miqdarda pul əldə etmək üçün) bir şəxsə bir neçə dəfəyə (müxtəlif vaxtlarda) hissə-hissə və yaxud eyni vaxtda eyni bir hərəkətlə müxtəlif şəxslərə satması, burada narkotik vasitələrin (psixotrop maddənin) satış məqsədi ilə əldə edilməsi və daha sonra satılması, eləcə də satmanı təşkil edən ayrı-ayrı epizodlar cinayətlərin çoxluğunu yaratmadığından və vahid cinayətin tərkib elementləri kimi çıxış etdiyindən, əməl cinayətin təkrar törədilməsi əlaməti üzrə CM-in 234.4.2-ci maddəsi ilə tövsif edilə bilməz. Lakin şəxsin satış məqsədi ilə əldə edib saxladığı narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin müəyyən hissələrini müxtəlif vaxtlarda müxtəlif şəxslərə və yaxud vahid qəsdlə əhatə olunmadığı halda, bir şəxsə müxtəlif vaxtlarda satması, eyni bir dispozişiyada alternativ cinayət tərkibləri kimi təsbit olunmasına baxmayaraq, narkotik vasitəni satış məqsədi ilə əldə etmə və saxlama ilə müqayisədə narkotik vasitəni (psixotrop maddəni) təkrar satma ictimai təhlükəliliyi daha yüksək olan əməl kimi çıxış etdiyindən və narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) satışı obyektiv olaraq da yenidən törədilməklə həmin cinayətin çoxluğu kimi vəziyyət meydana gəldiyindən, narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) satış məqsədi ilə əldə edilməsi və saxlanması əlaməti narkotik vasitənin təkrar satışını əhatə edən əlamət kimi nəzərdən keçirilə bilməz və belə hallarda əməl CM-in 234.2-ci və ya 234.3-1-ci maddəsi ilə deyil, narkotik vasitəni (psixotrop maddəni) satma cinayətinin təkrar törədilməsi əlaməti üzrə - CM-in 234.4.2-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

CM-in 234.4.2-ci maddəsi ilə həmin Məcəllənin məhz 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin təkrar törədilməsinə görə məsuliyyət müəyyən edildiyindən, yeni narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri satış məqsədi olmadan qanunsuz olaraq təkrar əldə etmə və ya saxlama tövsifedici əlamət kimi CM-in 234-cü maddəsində nəzərdə tutulmadığından, əvvəllər CM-in 234.1 və ya 234.1-1-ci maddəsində göstərilən cinayəti törətmiş şəxs tərəfindən eyni əməllərin törədilməsi CM-in 234.4.2-ci maddəsi ilə tövsif oluna bilməz. Belə hallarda satış məqsədi olmadan qanunsuz olaraq narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri xeyli miqdarda və ya külli miqdarda və ya xüsusilə külli miqdarda bir neçə dəfə əldə etmə, saxlama, daşıma, emal etmə, hazırlama əməli hər bir əməldə narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) miqdarı xeyli miqdar olduqda - CM-in 234.1-ci maddəsi, külli miqdar olduqda - CM-in 234.1-1-ci maddəsi, xüsusilə külli miqdar olduqda - CM-in 234.4-1-ci maddəsi ilə tövsif olunmalı, CM-in 234.1-ci və ya 234.1-1-ci və ya 234.4-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin təkrar törədilməsi isə CM-in 61.1.1-ci maddəsinə

əsasən cəzanı ağırlaşdıran hal kimi nəzərə alınmalıdır.

Prekursorlar hazırlamış, əldə etmiş, saxlamış, göndərmiş və ya daşımış şəxsin sonradan həmin prekursorları istifadə etməklə ilk dəfə narkotik vasitə və ya psixotrop maddə hazırlaması, istehsal etməsi və ya emal etməsi hərəkətləri həmin cinayəti təkrar törətməsi kimi qiymətləndirilə bilməz (nə qədər ki, prekursorlar məhz narkotik vasitə hazırlamaq, istehsal etmək və ya emal etmək məqsədilə hazırlanmış, əldə edilmiş, saxlanılmış, göndərilmiş və daşınmışdır). CM-in 234.3-cü maddəsində göstərilən hərəkətlərin bu maddədə qeyd olunan məqsədlə dəfələrlə edilməsi və ya ilk dəfə həmin hərəkətlər edilməsinə baxmayaraq, hazırlanmış, əldə edilmiş, saxlanılmış, göndərilmiş və daşınmış prekursorlardan istifadə edilməklə dəfələrlə satış məqsədilə narkotik vasitə hazırlama, istehsal etmə və ya emal etmə CM-in 234.4.2-ci maddəsinin tərkibini (təkrarlıq) yaradır.

Əvvəllər CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələri ilə cinayət törətmiş şəxs tərəfindən təkrarən bu maddələrlə nəzərdə tutulan cinayət və ya CM-in 234.4.1-ci və ya 234.4.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayətlərin hər hansı biri törədildikdə, şəxsin hərəkətlərinin hamısı CM-in 234.4.2-ci maddəsi və ya CM-in 234.4.1-ci, 234.4.2-ci və ya 234.4.3-cü, 234.4.2-ci maddələri ilə tövsif edilməlidir. Belə hallarda əməlin əlavə olaraq CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələri ilə tövsif edilməsinə ehtiyac yoxdur (bu maddələrdə nəzərdə tutulan cinayətlər başqa ardıcılıqla törədildikdə də əməllər yuxarıda göstərilən qaydada tövsif edilməlidir).

15. CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələrində sadalanan əməllərin mediadan, o cümlədən internet informasiya ehtiyatlarından və ya informasiya-telekommunikasiya şəbəkələrindən istifadə etməklə törədilməsi əlaməti üzrə tövsif edilməsi üçün əsasların olub-olmaması məsələsi həll edilərkən nəzərə alınmalıdır ki, "Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234.4.4 və 236-cı maddələrinin Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 428.10-cu maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair" Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2023-cü il 14 iyul tarixli Qərarında ifadə olunmuş hüquqi mövqeyə görə CM-in 234.4.4-cü maddəsinin məzmununa uyğun olaraq, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı əməllərin internet informasiya ehtiyatlarından və ya informasiya-telekommunikasiya şəbəkələrindən yalnız satıcı ilə alıcı arasındakı fərdi rabitə əlaqəsi kimi istifadə edilməklə törədilməsi kütləvilik əlamətini ehtiva etmədiyindən, həmin maddədə nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibini deyil, işin hallarından asılı olaraq CM-in 234.2, 234.3, 234.3-1, 234.4.1, 234.4.2 və ya 234.4.3-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərin tərkibini yaradır.

16. CM-in 234.1-1-ci maddəsində bu Məcəllənin 234.1-ci maddəsində göstərilən əməllərin, 234.4.3-cü maddəsində CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin külli miqdarda törədilməsinə, CM-in 234.4-1-ci maddəsində isə həmin Məcəllənin 234.1-234.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin xüsusilə külli miqdarda törədilməsinə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilmişdir.

Odur ki, CM-in 234.1-ci maddəsində və ya 234.2 və 234.3-1-ci maddələrində nəzərdə tutulan əməllərin külli miqdarda və ya xüsusilə külli miqdarda törədilib-törədilməməsi məsələsi 961-IIQ nömrəli Qanun ilə təsdiq edilmiş müvafiq miqdarları özündə əks etdirən

siyahılara uyğun (I və II siyahılar) olaraq həll olunmalıdır.

Bir neçə növ narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin satış məqsədilə əldə edilməsi, saxlanması, hazırlanması, istehsal edilməsi, emal edilməsi, daşınması və göndərilməsi və ya satış məqsədi olmadan əldə edilməsi, saxlanması, hazırlanması, emal edilməsi, daşınması müəyyən edildikdə, külli miqdar və ya xüsusilə külli miqdar əlamətinin olub-olmaması məsələsi həll edilərkən hər bir növ narkotik vasitənin miqdarı müəyyən edilib ittihamda ayrıca göstərilməli, lakin əməl miqdarı daha böyük olan narkotik vasitəyə görə (daha ciddi məsuliyyətə səbəb olan miqdar üzrə) tövsif olunmalıdır. Yeni aşkar edilmiş müxtəlif növ narkotik vasitələrdən (psixotrop maddələrdən) hər hansı birinin miqdarı yuxarıda qeyd edilən siyahılarda külli miqdar kimi göstərilmiş miqdarı təşkil etdikdə əməl CM-in 234.1-1-ci və ya 234.4.3-cü maddəsi ilə, xüsusilə külli miqdar kimi göstərilmiş miqdarı təşkil etdikdə satış məqsədinin olub-olmamasından asılı olmayaraq CM-in 234.4-1-ci maddəsi ilə tövsif edilməli, aşkar olunmuş narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin heç biri külli miqdar təşkil etmədikdə isə satış məqsədilə törədilən əməl (miqdarın xeyli miqdar təşkil edib-etməməsindən asılı olmayaraq) CM-in 234.2-ci maddəsi ilə, belə məqsəd olmadan törədilən əməl isə (narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin miqdarı xeyli miqdar təşkil etdikdə) CM-in 234.1-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Satış məqsədi olmadan müxtəlif növdə narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri əldə etmə, saxlama, hazırlama, emal etmə, daşıma əməllərinə görə məsuliyyət məsələsi həll edilərkən o da nəzərə alınmalıdır ki, CM-in 234.1-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün aşkar olunmuş narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin) heç olmasa bir növünün miqdarının adı çəkilən siyahılarda bu növ vasitə (maddə) üçün müəyyən edilmiş xeyli miqdarı təşkil etməsi tələb olunur və bu zaman müxtəlif növ narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin) miqdarlarının toplanmasına yol verilmir. Narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) tərkibini bir neçə növ narkotik vasitə (psixotrop maddə) təşkil etdikdə də narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) miqdarı eyni qaydada müəyyən edilməli, maddənin tərkibində olan narkotik vasitə sayılmayan maddələrin çəkisi isə nəzərə alınmamalıdır. Bu səbəbdən, bir neçə növ narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin) miqdarlarının cəmi hər hansı növ vasitə (maddə) üçün həmin siyahılarda göstərilən xeyli miqdardan çox olduqda belə, onların əldə edilməsi, saxlanması və s. üzrə hərəkətlər cinayət məsuliyyəti yaratmayan hərəkətlər kimi qiymətləndirilməlidir. Həmçinin satış məqsədi olmadan törədilən əməllər üzrə xeyli miqdardan az olan narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin növlərinin ittihamda və ya hökmdə şəxsin təqsirli bilindiği cinayət əməli təsvir edilərkən göstərilməsinə yol verilməməlidir.

Şəxs satış məqsədi olmadan müxtəlif vaxtlarda (ayrıca əməllər kimi) həm CM-in 234.1-ci, həm 234.1-1-ci, həm də 234.4-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əməlləri törətməsinə, məsələn, xeyli miqdarda qurudulmuş marixuana əldə edib saxlaması cinayətini başa çatdırdıqdan sonra külli miqdarda həmin və yaxud başqa növ narkotik vasitəni əldə edib saxlamasına (cinayətlərin real məcmusuna) görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunduqda, onun əməlləri bu cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif edilməlidir.

CM-in 234.3-cü maddəsi ilə müəyyən edilən prekursorların xeyli, külli və xüsusilə

külli miqdarları "Narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz hazırlanmasında və emalında prekursorlardan istifadə məqsədilə törədilən əməllərlə əlaqədar həmin prekursorların xeyli, külli və xüsusilə külli miqdarlarının Siyahısı"nın təsdiq edilməsi haqqında" 2017-ci il 17 noyabr tarixli 877-VQ nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq həll olunmalıdır.

17. Cəzaçəkmə müəssisələrində və ya həbs yerlərində saxlanılan şəxslər tərəfindən xeyli, külli, xüsusilə külli miqdarlarda narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin satışı məqsədi olmadan əldə edilməsi, saxlanması, hazırlanması, emal edilməsi, daşınması müvafiq olaraq CM-in 234.1-ci və ya 234.1-1-ci və ya 234.4-1-ci maddəsi ilə, əməllər satışı məqsədilə, lakin külli miqdar əlaməti olmadan törədildikdə CM-in 234.3-1-ci maddəsi, külli miqdar və ya xüsusilə külli miqdar əlaməti ilə törədildikdə isə müvafiq olaraq CM-in 234.4.3-cü və ya 234.4-1-ci maddəsi ilə əhatə olunduğundan həmin maddələrlə tövsif edilməli və bu əməllərin əlavə olaraq CM-in 317-2-ci maddəsi ilə tövsif olunmasına ehtiyac yoxdur.

Cəzaçəkmə müəssisələrində və ya həbs yerlərində saxlanılan şəxsin satışı məqsədi olmadan xeyli miqdardan az miqdarda narkotik vasitə və ya psixotrop maddə hazırlanması, saxlanması, gəzdirməsi yalnız CM-in 317-2-ci maddəsi ilə, belə şəxslərə narkotik vasitə və ya psixotrop maddəni bilavasitə və yaxud cinayətdən xəbərsiz olan şəxs vasitəsi ilə ötürən şəxsin əməli isə bütün hallarda narkotik vasitənin yayılmasına yönəlməklə ictimai-zərərli məzmun daşıyan şəxsi maraqla şərtləndirildiyindən, CM-in 317-1-ci maddəsi ilə yanaşı, narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin miqdarı külli və xüsusilə külli miqdar təşkil etmədikdə CM-in 234.3-1-ci maddəsi ilə, külli və ya xüsusilə külli miqdar təşkil etdikdə isə müvafiq olaraq CM-in 234.4.3-cü və ya 234.4-1-ci maddəsi, habelə CM-in 317-1-ci maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.

Təqsirkar özü bilavasitə deyil, qabaqcadan əlbir olduğu digər şəxs vasitəsi ilə narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni cəzaçəkmə müəssisəsində və ya həbs yerində saxlanılan şəxsə ötürdükdə, onun əməli narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin miqdarı külli miqdar təşkil etmədikdə CM-in 234.4.1 və 317-1-ci maddələri ilə, külli miqdar təşkil etdikdə CM-in 234.4.3 və 317-1-ci maddələri ilə yanaşı, CM-in 234.4.1-ci maddəsi ilə, xüsusilə külli miqdar təşkil etdikdə isə CM-in 234.4-1-ci maddəsi əməlin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi əlamətini də əhatə etdiyindən, həmin maddə və CM-in 317-1-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

18. Nəzərə alınmalıdır ki, CM-in 234.5-ci maddəsinin dispozisiyasına görə bu cinayətin subyekti həmin maddədə göstərilən qaydalara vəzifəsinə və ya rəsmi qaydada ona tapşırılmış işə görə riayət etməli olan şəxsdir. Qaydalara riayət edilməsi müvafiq xidməti təlimat, əmr və ya sərəncamla tapşırıla bilər. Belə qaydalara riayət etməli olmayan şəxslər həmin maddədə göstərilən hərəkətlərə görə məsuliyyətə cəlb edilə bilməzlər.

Bu cinayəti törətmiş şəxs vəzifəli şəxs olduqda və bu əməllə yanaşı, həm də qulluq mənafeyi əleyhinə olan cinayətlərin tərkibini yaradan başqa hərəkətlərə (hərəkətsizliyə) yol verdikdə və yaxud onun CM-in 234.5-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş əməlləri törətməsi bu maddə ilə əhatə olunmayan, lakin qulluq mənafeyi əleyhinə cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən cinayət-hüquqi normalarla ehtiva olunan ictimai təhlükəli nəticələrə səbəb

olduqda təqsirkarın hərəkətləri cinayətlərin məcmusu qaydasında CM-in 234.5-ci və CM-in 33-cü fəslinin müvafiq maddələri ilə tövsif edilməlidir.

CM-in 234.5-ci maddəsində qeyd olunan predmetlərlə davranma qaydaları pozulduğu andan həmin cinayət başa çatmış hesab edilir və bunun üçün ictimai təhlükəli nəticələrin (narkotik vasitələrin oğurlanması, itirilməsi və sair) baş verməsi tələb olunmur.

Əməlin həmin maddə ilə tövsif edilməsi məsələsi həll edilərkən qəsdən törədilən hərəkətlərin motivi (tamah məqsədinin və ya sair şəxsi marağın olmaması, yaxud hər hansı bir şəxsə rəhm göstərməklə törədilməsi) əhəmiyyət kəsb etmir. Eyni zamanda nəzərə alınmalıdır ki, qaydalara riayət etməli olan şəxs bu qaydaları narkotik vasitələri talama məqsədilə pozursa, onun əməli CM-in 235-ci maddəsi ilə tam əhatə olunduğundan həmin maddə ilə tövsif edilməli və belə əməlin həm də CM-in 234.5-ci maddəsi ilə tövsif olunmasına ehtiyac yoxdur.

19. Narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və prekursorları talama dedikdə, bu maddələrin oğurluq, soyğunçuluq, quldurluq, dələduzluq, mənimsəmə və israf etmə yolu ilə qanuni və ya qanunsuz olaraq onlara sahiblik edən fiziki və ya hüquqi şəxsin və ya hüquqi şəxs olmayan hər hansı bir digər qurumun sahibliyindən çıxarılaraq təqsirkarın və ya mənafeyi üçün hərəkət etdiyi digər şəxsin sahibliyinə keçirilməsi başa düşülməlidir.

Narkotik tərkibli bitkilərin və onların hissələrinin bu bitkilərin təsərrüfat məqsədilə əkilib-becərilən və mühafizə olunan ərazilərdən yığılması da talama kimi qiymətləndirilməlidir.

Tərkibində narkotik maddələr olan bitkiləri və ya onların hissələrini bu bitkilərin təsərrüfat məqsədilə əkilmədiyi və mühafizə olunmayan ərazilərdən yığılması məqsədindən asılı olaraq CM-in 234.1-ci (234.1-1-ci), yaxud da 234.2-ci maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.

Narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və ya prekursorları hədə-qorxu ilə tələb etmə dedikdə, zərərçəkmiş şəxsin və ya onun yaxın qohumlarının şəxsiyyəti üzərində zor göstərmə, onların haqqında rüsvayedicə məlumatları yayma və ya onların əmlakını tələf etmə hədəsi ilə adı çəkilən predmetləri tələb etmə başa düşülməlidir.

Prekursorları talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etmə onlardan məhz narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz hazırlanmasında və emalında istifadə etmək məqsədilə törədildikdə CM-in 235.2-ci maddəsi ilə məsuliyyətə səbəb olur. Belə məqsəd olmadan prekursorların talanması və ya hədə-qorxu ilə tələb edilməsi digər zəruri əlamətlər olduğu halda, CM-in 23-cü fəslinin müvafiq maddəsi ilə mülkiyyət əleyhinə olan cinayət kimi tövsif olunmalıdır.

Narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri, habelə prekursorları talama cinayətinin tərkibi ilə həmin predmetlərin qanunsuz olaraq əldə edilməsi tamamilə əhatə olunduğundan eyni bir əməlin talama və əldə etmə cinayətlərinin məcmusu kimi CM-in 235 və 234-cü maddələri ilə tövsif edilməsi istisna olunur.

Lakin şəxsin talamaqla və ya hədə-qorxu ilə tələb etməklə ələ keçirdiyi narkotik vasitəni, psixotrop maddəni və ya prekursoru istər satış məqsədi olmadan saxlaması, emal etməsi, daşması, istərsə də satış məqsədi ilə eyni əməlləri törətməsi, eləcə də həmin predmetləri göndərməsi və ya satması CM-in 235-ci maddəsində, habelə satış məqsədinin

olub-olmamasından asılı olaraq CM-in 234.1-ci (234.1.-1-ci) və ya 234.2-ci (prekursorlara münasibətdə isə 234.3-cü) maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif olunmalıdır.

CM-in 235.3.4-cü maddəsində təsbit edilmiş "həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmək hədəsi ilə" əlaməti, habelə CM-in 235.4.3-cü maddəsində təsbit edilmiş "həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmək hədəsi ilə" əlaməti fərqləndirilərkən, "Oğurluq, soyğunçuluq və quldurluğa dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2005-ci il 3 mart tarixli 1 nömrəli Qərarının 23-cü bəndində verilmiş, CM-in 180.2.4-cü maddəsində göstərilən soyğunçuluq cinayətinə və CM-in 181.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş quldurluq cinayətinin əsas tərkibinə həsr olunmuş izahlar nəzərə alınmalı və zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına ağır, az ağır, sağlamlığının qısa müddətə pozulmasına və ya ümumi əmək qabiliyyətinin cüzi itirilməsinə səbəb olmuş yüngül zərər vurma və belə zərər vurma ilə hədələmə CM-in 235.4.3-cü maddəsi ilə ehtiva olunan hallar kimi, bu cür nəticələrə səbəb olmayan döymə, fiziki ağrı yetirmə, əl-qolunu bağlama və ya başqa şəkildə azadlığını məhdudlaşdırma və s. bu kimi zor tətbiq etmə və belə xarakterli zorakılıqla hədələmə isə CM-in 235.3.4-cü maddəsi ilə əhatə olunan hallar kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Narkotik vasitələrlə (psixotrop maddələrlə, prekursorlarla) əlaqədar olaraq CM-in 235.3.4 və 235.4.3-cü maddələrində göstərilən cinayətlərin törədilməsi işin konkret hallarından asılı olaraq soyğunçuluq, quldurluq, həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan və belə təhlükə kəsb etməyən zor tətbiq etmə hədəsi ilə müşayiət edilən hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətlərinin xüsusi halları kimi çıxış etdiyindən, xüsusi norma ilə ümumi normanın rəqabəti halında əməlin xüsusi norma ilə tövsif olunmasını tələb edən CM-in 17.4-cü maddəsinə müvafiq olaraq əməllərin cinayətlərin məcmusu üzrə həm də CM-in 180, 181 və 182-ci maddələri ilə tövsif olunması istisna edilir.

Eynilə, quldurluq cinayətinin tövsifi zamanı, hətta əməl sağlamlığa ağır zərər vurma ilə nəticələndikdə (yəni ictimai təhlükəli nəticə həyat üçün təhlükəli olan zərər vurmanın növlərindən biri olan qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma şəklində təzahür etdikdə) belə əməlin həm quldurluq, həm də sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətlərinin məcmusu üzrə tövsif edilməsi tələb olunmadığı kimi (istisna - əməlin ehtiyatsızlıqdan CM-in 126.3-cü maddəsində göstərilən nəticəyə səbəb olması), CM-in 235.4.3-cü maddəsində göstərilən həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zorakılıqla müşayiət edilən cinayət, əgər qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümü ilə nəticələnməyibsə, qeyd olunan və qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətlərinin məcmusu kimi tövsif olunmamalıdır. Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümü ilə, yeni CM-in 235.4.3-cü maddəsi ilə ehtiva olunmayan ictimai təhlükəli nəticə ilə nəticələndikdə isə əməl cinayətlərin məcmusu qaydasında CM-in 235.4.3-cü maddəsi ilə yanaşı, CM-in 126.3-cü maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.

CM-in 235.4.3-cü maddəsinin CM-in 126.3-cü maddəsində göstərilən haldan başqa

yuxarıda göstərilən, o cümlədən qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmanın qalan bütün hallarını əhatə etməsi haqqında nəticə həm də ondan irəli gəlir ki, quldurluq cinayətinin CM-in 181-ci maddəsində həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zorakılıqla (bu xarakterli hədə ilə) müşayiət edilən cinayət kimi təsbit edilməsinə baxmayaraq qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma ilə nəticələnmiş quldurluğun CM-in 181.3.3-cü maddəsində ayrıca olaraq - xüsusilə ağır cinayət kimi göstərilməsi qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmanın CM-in 181.1-ci maddəsində işlədilən "həyat üçün təhlükəli olan zorakılıq" ifadəsi ilə ehtiva olunmayan ictimai təhlükəli nəticə olması anlamına gəlmir. Çünki CM-in 126.1-ci maddəsində qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma dedikdə, ilk növbədə məhz həyat üçün təhlükəli olan sağlamlığa zərər vurmanın nəzərdə tutulduğu aydınlığı ilə təsbit edilmişdir. Sadəcə qanunverici qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma halını CM-in 181.1-ci maddəsində göstərilən həyat üçün təhlükəli olan zorakılıq hallarının içərisindən seçərək, onu bu xarakterə malik digər hallarla müqayisədə ictimai təhlükəliliyi daha yüksək olan və bu səbəbdən daha sərt cəzalandırılması tələb olunan xüsusilə ağır cinayət kimi CM-in 181.3.3-cü maddəsində ayrıca olaraq təsbit etmişdir.

Belə ki, CM-in 181.1-ci maddəsində özge əmlakını ələ keçirmək məqsədi ilə törədilən, həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə müşayiət edilən basqına görə dörd ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulduğu halda, CM-in 181.3.3-cü maddəsində "zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına ağır zərər vurulmaqla" törədilən quldurluğa görə on ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası müəyyən edilmişdir.

CM-in 235.4.3-cü maddəsində göstərilən cinayətə görə müəyyən edilmiş sanksiyaya baxdıqda isə görünür ki, bu cinayət də eynilə CM-in 181.3.3-cü maddəsində göstərilən cinayət kimi xüsusilə ağır cinayət olaraq təsnif edilmiş və həmin maddənin dispozişiyasının "həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə və belə zor tətbiq etmək hədəsi ilə törədildikdə" şəklində ifadə olunmasına baxmayaraq, onun sanksiyası (səkkiz ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə) CM-in 181.1-ci maddəsinin sanksiyasından əhəmiyyətli dərəcədə ağır olmaqla məhz CM-in 181.3.3-cü maddəsinin sanksiyası ilə müqayisəyə gələn ağırlıqda müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda CM-in 235.4.3-cü maddəsinin sanksiyası CM-in 126-cı maddəsində təsbit edilən qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətinin bütün hallarına, hətta ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümü ilə nəticələnmiş qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmaya görə müəyyən edilmiş sanksiyalardan (məsələn, CM-in 126.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş doqquz ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmədən) əhəmiyyətli dərəcədə ağırdır. Bunlardan, xüsusilə də CM-in 235.4.3-cü maddəsinin sanksiyasının CM-in 181.1-ci maddəsinin deyil, məhz 181.3.3-cü maddəsinin sanksiyası ilə müqayisəyə gəlməsindən, CM-in 181.1-ci maddəsi ilə yanaşı, CM-in 126-cı maddəsinin sanksiyalarından da əhəmiyyətli dərəcədə ağır olmasından görünür ki, qanunverici CM-in 235.4.3-cü maddəsinin sanksiyasını müəyyən edərkən bu maddə ilə ehtiva olunan cinayətin ictimai təhlükəliliyinin qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətinin ictimai təhlükəliliyindən daha yüksək olmasından (qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmada fərqli olaraq cinayət qanunu ilə qorunan iki obyektə zərər vurmasından)

çıxış edərək həm cinayətin özünəməxsusluğunu (o cümlədən qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmada fərqliliyini) nəzərə almış, həm də (CM-in 235.4.3-cü maddəsinin sanksiyasını CM-in 181.1-ci maddəsi ilə deyil, CM-in 181.3.3-cü maddəsi ilə təxminən eyni ağırlıqda müəyyən etməklə) həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq edilməklə və ya belə zor tətbiq etmə hədəsi ilə müşayiət olunan narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin (prekursorların) talama və hədə-qorxu ilə tələb etmə hallarının hamısının bir maddədə eyni bir sanksiya altında nəzərdə tutulmasını məqsədəuyğun sayaraq qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma ilə müşayiət edilən cinayətin ayrıca olaraq (fərqli dispozisiyada və fərqli sanksiya altında) təsbit edilməsinə zərurət görməmişdir.

Odur ki, CM-in 235.4.3-cü maddəsi istər dispozisiyanın məzmunu, istərsə də sanksiya baxımından qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma kimi ictimai təhlükəli nəticə və ya belə zor tətbiq etmə hədəsi ilə müşayiət edilən halları əhatə etməyən norma kimi təfsir edilə bilməz. Əməli CM-in 235.4.3-cü maddəsi ilə yanaşı, CM-in 126.3-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif etmək zərurəti isə ondan irəli gəlir ki, "həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor" əlaməti məncə fiziki zorakılığı, o cümlədən ağır (həyat üçün təhlükəli olan) xəsarətlərin yetirilməsini ehtiva etsə də, zorakılığın ölümlə (həyatdan məhrum olma ilə) nəticələndiyi halı əhatə etmir.

Ümumiyyətlə, istər CM-in 26-cı fəsilində nəzərdə tutulmuş, istərsə də CM-in digər fəsilərində yer alan cinayətlərlə əlaqədar "zor tətbiq etməklə" "həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə" "həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə" əlamətlərinin sağlamlığa hansı ağırlıqda zərər vurmağı əhatə edib-etməməsi, əməlin cinayətlərin məcmusu qaydasında müvafiq maddə ilə yanaşı, həm də CM-in qəsdən sağlamlığa bu və ya digər ağırlıqda zərər vurmaya görə məsuliyyət müəyyən edən 126, 127 və 128-ci maddələri ilə tövsif edilməsinə ehtiyacın olub-olmaması məsələsi həll edilərkən Konstitusiya Məhkəməsi "Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 17-ci maddəsinin həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulan "zor tətbiq etmə" və "həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etmə" müddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair" 2023-cü il 17 mart tarixli Qərarından irəli gələn yanaşma tətbiq edilməli, sözügedən məsələ təhlil edilməli olduğu hər bir halda baxılan cinayətin xüsusiyyətləri, o cümlədən qanunverici tərəfindən bu cinayətin ictimai təhlükəliliyinin nə cür müəyyən edildiyi, əsas tərkibi təsbit edən maddənin, cinayəti ağırlaşdıran və xüsusilə ağırlaşdıran əlamətləri nəzərdə tutan maddələrin dispozisiyalarının hansı məzmununda olması və sanksiyalarının hansı cəzaları əks etdirməsi nəzərdən keçirilməli, bunlar bir-biri ilə, eləcə də müqayisə üçün düzgün seçilmiş CM-in əlaqəli normalarının dispozisiyaları və sanksiyaları ilə müqayisə edilməli və ətraflı təhlil əsasında qeyd edilən suallar cavablandırılmalı, şəxsin əməlinə şamil edilən CM-in maddələrindən biri, o cümlədən xüsusi norma onun törətdiyi əməli tam şəkildə əhatə etdiyi halda, əməlin cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif edilməsinə yol verilməməlidir.

Banda tərəfindən narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların talanması CM-in 235 və 217-ci maddələrində göstərilən cinayətlərin məcmusu üzrə tövsif olunmalıdır.

20. Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin qanunsuz istehlakı və istehlakına təhrik

etmə anlayışlarına Qanunun 1.0.14 və 1.0.10-cu maddələrində izah verilmişdir.

Qanunun mənasına görə dilə tutma, təklif etmə, məsləhət vermə, aldatma və sair üsullarla narkotik vasitələrdən və psixotrop maddələrdən istifadə həvəsini yaratmağa yönəldilmiş hər hansı qəsdən edilmiş hərəkətlər narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz istehlakına təhrik etmə kimi başa düşülməlidir.

Təqsirkarın müxtəlif şəxsləri (hətta eyni bir şəxsi), lakin müxtəlif vaxtlarda (yeni hərəkətlə) narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin istehlakına təhrik etməsi bu cinayətin təkrar törədilməsi əlaməti üzrə CM-in 236.2.2-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Əgər təqsirkar eyni bir hərəkətlə iki və ya daha çox şəxsi narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin) istehlakına təhrik edirsə (yəni məhz iki və ya da çox şəxsə narkotik vasitədən və ya psixotrop maddədən istifadə etmək həvəsinin yaradılması onun vahid qəsd ilə əhatə olunduqda), hətta təhrik olunanlar müxtəlif vaxtlarda narkotik vasitələri istehlak etdikdə belə, təqsirkarın hərəkəti cinayətin təkrar törədilməsi əlaməti üzrə deyil, CM-in 236.3-cü maddəsi ilə – iki və ya daha çox şəxsin barəsində törədilən cinayət kimi tövsif olunmalıdır.

Bu hərəkətlər o vaxt yetkinlik yaşına çatmayanlar barədə edilmiş hesab olunur ki, həmin şəxsin yetkinlik yaşına çatmaması təqsirkar şəxsə məlum olsun. Təqsirkarın həmin hal barədə məlumatlı olub-olmaması üzrə məsələ həll edilərkən bu Qərarın 11-ci bəndinin 2-ci abzasında verilmiş izah nəzərə alınmalıdır.

Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin istehlakına təhrik etmə törədilmə üsuluna görə zorakı və qeyri-zorakı formada ola bilər.

CM-in 236.1-ci maddəsi yalnız qeyri-zorakı üsulları (məsələn, dilə tutma, vəd vermə, təklif etmə, məsləhət vermə və s.) nəzərdə tutur.

CM-in 236.2.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayəti ağırlaşdıran əlamət isə zərərçəkmiş şəxsi narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin istehlakına təhrik etmək məqsədilə fiziki zorun tətbiq edilməsini və ya belə zor tətbiq etmək hədəsini ehtiva edir. Qeyd edilən tövsifedici əlamət təfsir edilərkən CM-in 236.2-ci maddəsinin dispozisiyası (cinayətin xüsusiyyətləri, o cümlədən oxşar tövsifedici əlamətləri əks etdirən CM-in 235-ci maddəsi və qəsdən sağlamlığa zərər vurma cinayətlərini təsbit edən CM-in 126-128-ci maddələri ilə müqayisədə ictimai təhlükəlilik dərəcəsi) və sanksiyası (qeyd edilən maddələrin və CM-in 236.3-cü maddəsinin sanksiyaları ilə müqayisədə) ilə yanaşı, cinayətin ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə və ya başqa ağır nəticələrə səbəb olmasının CM-in 236.3-cü maddəsində əməli xüsusilə ağırlaşdıran əlamət kimi təsbit edilməsi, yəni “başqa ağır nəticələr” dedikdə, hər bir halda CM-in 236.2-ci maddəsinin nəzərdə tutduğu zorakılıqla, yəni həm də ondan törəyən ictimai təhlükəli nəticələrlə müqayisədə daha ağır olan nəticələrin ehtiva olunması nəzərə alınmalıdır.

Bundan və Konstitusiyaya Məhkəməsinin “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 17-ci maddəsinin həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulan “zor tətbiq etmə” və “həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etmə” müddəalarının əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2023-cü il 17 mart tarixli Qərardadından irəli gələn yanaşmadan çıxış etməklə CM-in 235-ci və 236-cı maddələrində göstərilən cinayətlərin əsas

tərkiplərinə görə müəyyən edilmiş sanksiyaları müqayisə etdikdə görünür ki, CM-in 235-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş narkotik vasitələri (psixotrop maddələri, prekursorları) talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayəti özlüyündə narkotik vasitələrin istehlakına təhrik etmə cinayətindən ictimai təhlükəliliyi daha yüksək olan cinayət kimi nəzərdə tutulmuş və məhz buna görədir ki, CM-in 235.3.4-cü maddəsində həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etmə ilə müşayiət edilən talamaya görə belə CM-in 236.2.4-cü maddəsinin sanksiyası (beş ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə) ilə müqayisəyə gələ bilən, hətta bir qədər ağır cəza (altı ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə) müəyyən edilmişdir. Bu səbəbdən CM-in 236.2.4-cü maddəsində təsbit edilən “zor tətbiq etmə və belə zor tətbiq etmək hədəsi” dedikdə, CM-in 235.3.4-cü maddəsində göstəriləyi kimi, yalnız həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etmə və ya belə zorakılığın tətbiq edilməsi ilə hədələmə başa düşülməməli, CM-in 236.2.4-cü maddəsində göstərilən zor tətbiq etmənin sağlamlığa hansı ağırlıqda zərərin vurulmasını əhatə etməsi (əməlin bu və qəsdən sağlamlığa zərər vurma cinayətlərinin ideal məcmusu kimi tövsif edilməsinə zərurətin olub-olmaması) məsələsi CM-in 126, 127 və 128-ci maddələrinin sanksiyaları ilə müqayisə edilməklə və təhrik etmə əməlinin ağır nəticələrə səbəb olmasının CM-in 236.3-cü maddəsində cinayəti xüsusilə ağırlaşdıran, yeddi ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılan əlamət qismində təsbit edilməsi nəzərə alınmaqla həll edilməlidir.

Qeyd edilən maddələrin sanksiyaları ilə müqayisə aparıldıqda, eyni zamanda qanunvericinin CM-in 236-cı maddəsində sağlamlıq üçün təhlükəli olan və yaxud sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etmə hallarını ayırmadan onların bir maddədə “zor tətbiq etmə” ifadəsi və vahid (həm də kifayət qədər geniş və ağır) sanksiya altında nəzərdə tutulmasını mümkün sayması, onların sırasından isə yalnız ağır nəticələrə səbəb olan halların ayrılıb CM-in 236.3-cü maddəsində xüsusilə təsbit olunmasını məqsədəuyğun hesab etməsi nəzərə alındıqda, CM-in 236.2.4-cü maddəsi CM-in 127 və 128-ci maddələrinin sanksiyalarından əhəmiyyətli dərəcədə ağır olduğundan, qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma isə özlüyündə ağır nəticə olmaqla CM-in 236.2.4-cü maddəsi ilə deyil, CM-in 236.3-cü maddəsi ilə ehtiva olunan ictimai təhlükəli nəticə kimi çıxış etdiyindən, CM-in 236.2.4-cü maddəsi döymə, fiziki ağrı yetirmə, əl-qolunu bağlama və ya başqa şəkildə zərərçəkmiş şəxsin azadlığını məhdudlaşdırma və s. bu kimi sağlamlığa zərərin vurulması ilə nəticələnməyən hallarla yanaşı, qəsdən sağlamlığa yüngül və az ağır zərər vurma hallarını tam şəkildə əhatə edən və əməlin əlavə olaraq CM-in 127 və ya 128-ci maddəsi ilə tövsif edilməsini tələb etməyən norma kimi, CM-in 236.3-cü maddəsi isə (nə qədər ki, bu maddənin sanksiyası CM-in 126.3-cü maddəsinin sanksiyasından daha yüngüldür) zorakılıqla müşayiət edilməyən narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin) istehlakına təhrik etmənin nəticəsində ehtiyatsızlıqdan meydana gələn zərərçəkmiş şəxsin ölümü ilə yanaşı, CM-in 126.3-cü maddəsində göstərilən hal istisna olmaqla digər qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma hallarını əhatə edən və əməlin əlavə olaraq CM-in 126-cı maddəsi ilə tövsif edilməsini tələb etməyən norma kimi təfsir olunmalı, CM-in 126.3-cü maddəsində göstərilən nəticə baş verdikdə isə əməl CM-in 236.3 və 126.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif edilməlidir.

Narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin istehlakına zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq etmək hədəsi ilə təhrik etmə nəticəsində zərərçəkmiş şəxsin narkomaniya və ya toksikomaniya ilə xəstələnməsi qəsdən sağlamlığa zərər vurma kimi qiymətləndirilə bilməz.

Təqsirkarın CM-in 236.3-cü maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünün və ya digər ağır nəticələrin məhz narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin istehlakına təhrik etmənin, o cümlədən təhrik etmə məqsədilə tətbiq edilən zorakılığın və ya təhrikə görə narkotik vasitədən və ya psixotrop maddədən istifadə etmənin nəticəsi olması, yəni nəzərdən keçirilən əməllə zərərçəkmişin ölümü və digər ağır nəticələr arasında səbəbli əlaqənin olması müəyyən edilməlidir.

Narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin istehlakına təhrik etmə ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmişin ölümünə səbəb olduqda, bu əməl CM-in 236.3-cü maddəsi ilə tam əhatə olunduğu üçün CM-in 124-cü maddəsi ilə əlavə tövsifə ehtiyac qalmır.

Zərərçəkmiş şəxsin ölümünə münasibətdə təqsirkarın qəsdən hərəkət etməsi müəyyən olunarsa, burada narkotik vasitədən (psixotrop maddədən) istifadə etməyə təhrik etmə ilə əlaqədar zərərçəkmiş şəxsin həmin vasitədən (maddədən) istifadə etməsi adam öldürmənin üsulu kimi çıxış etdiyindən, əməl qəsdən adam öldürmə kimi qiymətləndirilməli, CM-in 236.3-cü maddəsi ilə deyil, CM-in 120.1 və ya 120.2-ci maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.

CM-in 236.3-cü maddəsinin nəzərdə tutduğu mənada başqa ağır nəticələr dedikdə, yuxarıda göstərilən ictimai təhlükəli nəticələrdən başqa, zərərçəkmiş şəxsin intihar etməsi və ya özünü öldürməyə cəhd etməsi, ruhi xəstəliyə tutulması, zöhrəvi və sair xəstəliklərə yoluxması, o cümlədən onda narkotik vasitələrdən asılılığın yaranması başa düşülür.

21. CM-in 237-ci maddəsində işlədilən tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin qanunsuz kultivasiyası anlayışının izahı Qanunun 1.0.6-cı maddəsində verilmişdir.

CM-in 237.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin predmeti xeyli miqdarda əkilməsi və yetişdirilməsi qadağan edilən, tərkibində narkotik maddələr olan bitkilər və ya onların hissələridir. Belə bitkilərin siyahısı, xeyli, külli və ya xüsusilə külli miqdarı (habelə hissələrinin xeyli, külli və ya xüsusilə külli miqdarı) 961-IIQ nömrəli Qanun ilə (III siyahı) müəyyən edilmişdir.

Əkmə dedikdə, qanunsuz olaraq tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin toxumunu və ya şitillərini hər hansı torpaq sahəsində əkmə başa düşülməlidir.

Bu zaman cinayət həmin bitkilərin yetişdirilməsi üçün nəzərdə tutulan torpaq sahələrinə toxum və ya şitilin əkildiyi andan onların yetişdirilməsindən və sonrakı inkişafından asılı olmayaraq başa çatmış sayılır.

Yetiştirilmə dedikdə, tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin əkildiyi və ya təbii şəkildə bitdiyi torpaq sahələrinə və burada böyüyən bitkilərə qulluq etmə başa düşülməlidir. Tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin yetişdirilməsi cinayəti qulluq etmənin başladığı andan başa çatmış hesab olunur.

Nəzərə alınmalıdır ki, "Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 237-ci maddəsinin bəzi müddəalarının şərh edilməsinə dair" Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 2013-cü il 25 fevral tarixli Qərarı ilə müəyyən edilən hüquqi mövqeyə əsasən CM-in 237.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan çətənə (kannabis), xaşxaş növlərinin və ya tərkibində narkotik maddələr olan

digər bitkilərin kultivasiyası yabarı şəkildə bitən və tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin (onların hissələrinin) toplanmasını ehtiva etmir.

“Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin həmin Məcəllənin 237-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 2021-ci il 6 iyul tarixli Qərarı ilə müəyyən edilən hüquqi mövqeyə əsasən, toplanılan narkotik tərkibli bitkilərdən və ya onların hissələrindən satış məqsədi olmadan xeyli miqdardan artıq miqdarda və yaxud satış məqsədilə istənilən miqdarda narkotik vasitənin hazırlanması və bundan sonra onun saxlanması, daşınması, göndərilməsi, emal edilməsi, yaxud satılması kimi cinayət əməlləri CM-in 17.1-ci maddəsinin tələblərinə müvafiq olaraq həmin Məcəllənin 234 və 237-ci maddələri ilə tövsif edilməlidir.

22. CM-in 238-ci maddəsində təsbit edilmiş cinayətlərin obyektiv cəhətini tiryəxanaların təşkil edilməsində, saxlanılmasında, habelə tiryəxanaların təşkil edilməsi və saxlanması üçün binaların verilməsində ifadə olunan qəsdən törədilən hərəkətlər təşkil edir.

“Tiryəxana” dedikdə, narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin mütəmadi istehlakı üçün nəzərdə tutulmuş yaşayış (məsələn, mənzil, fərdi ev, bağ evi və s.) və yaxud qeyri-yaşayış sahəsi (anbar, qaraj, zirzəmi və s.) başa düşülür.

Tiryəxananın təşkili və saxlanması məqsədilə binanın verilməsi də konstruktiv təyinatından asılı olmayaraq istənilən tikilinin və yaxud onun bir hissəsinin həmin məqsədlər üçün başqa şəxsin (tiryəxananı təşkil edən, saxlayanın) istifadəsinə verilməsini ehtiva edir.

Tiryəxana üçün yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrinin əldə edilməsi, icarəyə, əvəzsiz olaraq istifadəyə və ya sahibliyə götürülməsi, təmir olunması, yenidən qurulması, xüsusi avadanlıqlarla təchiz edilməsi və sair bu kimi hərəkətlər tiryəxananın təşkil edilməsi kimi təfsir olunmalıdır.

Tiryəxananı saxlama dedikdə isə artıq şəxsin özü və yaxud başqası tərəfindən təşkil olunmuş tiryəxananın fəaliyyətinin davam etdirilməsinə yönələn hərəkətlər, məsələn, tiryəxananın yerləşdiyi yaşayış və yaxud qeyri-yaşayış sahələrinin istismarı ilə bağlı maliyyə xərclərinin çəkilməsi, onların mühafizəsinin təşkil edilməsi, tiryəxanadan istifadəni nizamlamaq üçün tədbirlərin görülməsi başa düşülməlidir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, CM-in 238-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətlər formal tərkibliyə. Bu cinayətlər tiryəxanada narkotik vasitələrdən və ya psixotrop maddələrdən faktiki olaraq istifadə edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq, tiryəxanaların təşkil edilməsini, saxlanmasını, habelə tiryəxanaların təşkil edilməsi və saxlanması üçün binaların verilməsini ifadə edən hərəkətlər törədildiyi andan bitmiş hesab olunur.

CM-in 238.1.1 və 238.2.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş tövsifedici əlamətlərlə törədilmiş cinayətlərə dair işlərə baxılarkən “qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs”, “mütəşəkkil dəstə”, “cinayətlərin təkrar törədilməsi” haqqında CM-in müvafiq olaraq 34.2, 34.3 və 16-cı maddələri, habelə bu Qərarın 12-ci bəndində qeyd olunmuş Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun müvafiq qərarlarında əksini tapmış hüquqi mövqələr rəhbər tutulmalıdır.

Eyni əməllərin təkrar törədilməsi dedikdə (CM-in 238.2.2-ci maddəsi), məhz CM-in

238.1-ci maddəsində təsvir olunmuş kriminal hərəkətlərin, yeni tiryəxananın təşkil edilməsinin və saxlanması, eləcə də tiryəxananın təşkil edilməsi və saxlanması məqsədilə binanın verilməsinin iki və ya iki dəfədən çox törədilməsi başa düşülür.

Nəzərə almaq lazımdır ki, tiryəxananı təşkil edən və saxlayan şəxs tiryəxananın istifadəçilərini narkotik vasitələrlə və ya psixotrop maddələrlə təmin etdikdə və yaxud onları həmin maddələrin və ya vasitələrin istehlakına təhrik etdikdə, onun hərəkətləri cinayətlərin məcmusu qaydasında CM-in 238-ci maddəsi ilə yanaşı, müvafiq olaraq CM-in 234.2, 234.3-1 (234.4, 234.4-1) və 236-cı maddələri ilə tövsif olunmalıdır.

23. CM-in 239-cu maddəsinin dispoziyasına əsasən narkotik vasitələri və psixotrop maddələri əldə etmək hüququ verən reseptləri tibbi göstəricilər olmadan qanunsuz vermə cinayətinə görə məsuliyyət o vaxt yaranır ki, resept belə sənəd vermə səlahiyyəti olan şəxs tərəfindən verilsin (xüsusi subyekt) və buna tibbi göstəricilər olmasın.

Resept verilməsinə tibbi göstəricilərin olub-olmaması ekspert rəyi ilə müəyyənləşdirilməlidir.

Resept dedikdə, həkimin dərmanların hazırlanması və buraxılması, habelə onların istifadə olunması haqqında aptekə təqdim olunmaq üçün verdiyi yazılı tövsiyə başa düşülür.

Reseptləri saxtalaşdırma dedikdə, əsl sənədə (blanka) bilə-bilə yalan məlumatlar yazma, yaxud əsl reseptə oxşayan tam saxta sənəd düzəltmə və ya reseptin məzmununu burada yazılanları təhrif etməklə (məsələn, ayrı-ayrı sözləri, rəqəmləri müxtəlif üsul və vasitələrlə pozub onların əvəzinə başqa məlumatlar yazma) dəyişdirmə başa düşülür.

Həmin cinayət narkotik vasitələri və psixotrop maddələri əldə etmək hüququ verən reseptlər qanunsuz olaraq verildiyi və ya saxtalaşdırıldığı andan bitmiş hesab edilir. Belə resept əsasında şəxsin narkotik vasitə və ya psixotrop maddə əldə etməyə müvəffəq olub-olmaması CM-in 239-cu maddəsi üzrə məsuliyyət məsələsinin həlli üçün əhəmiyyət daşıyır.

Şəxs özü saxtalaşdırdığı reseptlə narkotik vasitə və ya psixotrop maddə əldə etdikdə, onun əməli cinayətlərin məcmusu qaydasında CM-in 239-cu maddəsi ilə yanaşı, narkotik vasitəni (psixotrop maddəni) əldə etməsinin məqsədindən və vasitənin (maddənin) miqdarından asılı olaraq CM-in 234-cü maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.

Reseptin saxtalaşdırılması əməlinin həm də CM-in 320-ci maddəsi ilə tövsif edilməsinə ehtiyac yoxdur.

24. CM-in 240-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin satış məqsədi ilə qanunsuz dövriyyəsi üzrə cinayətlərin tərkibinin olub-olmaması müəyyən edilərkən nəzərə alınmalıdır ki, CM-in 240.1-ci maddəsində və ya 240.1-1-ci maddəsində təsbit edilən müvafiq olaraq narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən maddələri və narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan zəhərli maddələri qanunsuz hazırlamaq, emal etmək, əldə etmək, saxlamaq, daşımaq, göndərməyə görə cinayət məsuliyyəti yalnız həmin əməllər satış məqsədi ilə törədildikdə və ya şəxs həmin maddələri, yaxud onları hazırlamaq, emal etmək üçün avadanlığı qanunsuz satdıqda yaranır.

Odur ki, qeyd olunan cinayətlərə dair işlərə baxılarkən, sübutetmə predmetini təşkil

edən digər məsələlərlə yanaşı, maddələrin güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrə aid edilib-edilməməsi, şəxsdə bu maddələri satmaq məqsədinin olub-olmaması, avadanlığın belə maddələr hazırlamaq, emal etmək üçün nəzərdə tutulub-tutulmaması araşdırılmalıdır. Maddələrin güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrə aid olması barədə nəticə müvafiq ekspert rəyinə əsaslanmalıdır. Nəzərə alınmalıdır ki, "Güclü təsir edən maddələr və onların külli və xüsusilə külli miqdarlarının Siyahısı" və "Zəhərli maddələrin siyahısı" 2016-cı il 18 mart tarixli 180-VQ nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə təsdiq edilmişdir.

CM-in 240.2 və 240.3-cü maddələrində nəzərdə tutulan tövsifedici əlamətlər təfsir edilərkən bu Qərarın narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin) qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar cinayətlərə həsr olunmuş bəndlərində eyni tövsifedici əlamətlərə dair verilmiş izahlar nəzərə alınmalıdır.

CM-in 240.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş əmələ görə cinayət məsuliyyətinin yaranması (əməllərin kriminallaşdırılması) bu maddənin dispozisiyasında təsbit edilmiş ehtiyatsızlıqdan güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin talanması, başqa mühüm ziyanın vurulması kimi ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsi ilə şərtləndirildiyindən və həmin predmetlərin istehsalı, əldə edilməsi, uçotu, saxlanması, buraxılması, daşınması və ya göndərilməsi qaydalarının pozulması özü-özlüyündə (ehtiyatsızlıqdan törəyən ictimai təhlükəli nəticələr baş vermədiyi halda) cinayət məsuliyyəti yaratmadığından, bu cinayət əməli CM-in 240-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş digər cinayət əməllərindən fərqli olaraq maddi tərkibli və ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayət kimi xarakterizə olunur.

CM-in 240.4-cü maddəsində təsbit edilən ehtiyatsızlıqdan başqa mühüm ziyan vurulması əlaməti qaydaların pozulması səbəbindən güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin itirilməsi və ya məhv edilməsi ilə qanuni sahibinə əhəmiyyətli maddi zərərin vurulmasında, şəxsin uzun sürən xəstəliyə tutulmasında, ətraf mühitin zəhərli maddələrlə çirkləndirilməsində, istehsalat prosesinin uzun müddətə dayandırılmasında, sağlamlığa az ağır və ya ağır zərər vurmada və sair bu kimi ehtiyatsızlıqdan meydana gələn nəticələrdə ifadə oluna bilər.

Bu hərəkətlər ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olduqda həmin hərəkətlər cinayətlərin məcmusu qaydasında CM-in 240.4-cü maddəsi və CM-in 124.1 və ya 124.2-ci maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.

25. Məhkəmələrə izah olunsun ki, CM-in 234-cü maddəsinin qeydinin 1-ci bəndində narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və prekursorları, habelə 240-cı maddəsinin qeydinin 2-ci bəndində narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və ya zəhərli maddələri könüllü surətdə təhvil vermə dedikdə, həmin vasitələrə (maddələrə) real surətdə istədiyi kimi sərəncam vermə imkanına malik olan şəxsin bu vasitələri (maddələri) hakimiyyət nümayəndəsinə hər hansı motivlə olursa-olsun, lakin öz iradəsinə uyğun olaraq təhvil verməsi başa düşülməlidir. Şəxsin tutulan zaman, habelə narkotik vasitənin və psixotrop maddənin aşkar edilib götürülməsi məqsədilə istintaq hərəkətləri aparılarkən bu hərəkətləri apararı müvafiq vəzifəli şəxsin təklifi ilə və artıq bu hərəkətlərlə əlaqədar narkotik vasitələrə sərəncam vermək imkanının olmadığını dərk etməsi nəticəsində özündə olan və ya istintaq

hərəketinin aparıldığı məkanda saxlanılan narkotik vasitəni (psixotrop maddəni, prekursoru, narkotik vasitələrə aid olmayan güclü təsir edən və ya zəhərli maddəni) təhvil verməsi təqsirkarın barəsində CM-in 234-cü maddəsinin qeydinin 1-ci bəndinin və ya CM-in 240-cü maddəsinin qeydinin 2-ci bəndinin tətbiq edilməsinə əsas vermir.

Lakin şəxs hər hansı bir əmələ görə, hətta narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin (güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin) qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar olan cinayət əməlinin törədilməsində şübhəli olduğuna görə tutulması və yaxud ona münasibətdə bu və ya digər istintaq hərəketinin aparılması faktı öz-özlüyündə CM-in 234-cü maddəsinin qeydinin 1-ci bəndinin və ya 240-cü maddəsinin qeydinin 2-ci bəndinin tətbiqini istisna edən hallar kimi nəzərdən keçirilməməlidir. Məsələn, xuliqanlıq etməsi ilə əlaqədar tutulmuş şəxsin evində, başqa məkanda narkotik vasitə (psixotrop maddə, prekursor, güclü təsir edən və ya zəhərli maddə) saxlaması barədə məlumat verib səlahiyyətli şəxsə həmin vasitəni (maddəni) təqdim etməsi və ya narkotik vasitənin qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar cinayətdə şübhəli bilindiyinə görə tutulmuş və ya belə şübhə ilə əlaqədar evində və ona aid həyətyanı sahədə axtarış aparılan şəxsin öz təşəbbüsü ilə və ya sorğu-sual zamanı üstündə və ya yaşadığı (müvəqqəti qaldığı) yerdə aşkar olunan narkotik vasitələrdən başqa cinayət təqibini həyata keçirən orqana məlum olmayan (yalnız şübhəliyə bəlli olan) digər məkanda (meşədə, başqalarına məxsus və ya sahibsiz tikililərdə, inşaat sahələrində, ona aid olmayan boş ərazilərdə və s. bu kimi yerlərdə) narkotik vasitə (psixotrop maddə, prekursor, güclü təsir edən və ya zəhərli maddələri) saxladığını bildirib həmin predmetləri təhqiqatın, ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş və ya digər səlahiyyətli şəxsə təqdim etməsi, bu hərəketlər də şəxsin öz əməllərinə tənqidi münasibətini əks etdirdiyindən, eyni zamanda cinayət təqibini həyata keçirən orqanın aşkar etmək ehtimalı olmayan (lakin tutulmuş olsa da, həmin şəxsin sərəncamında qalmaqla onun tərəfindən müəyyən yollarla və yaxud azad edildikdən sonra idarə edilməsi imkanı itirilməyən) narkotik vasitənin (psixotrop maddənin, prekursorun, güclü təsir edən və ya zəhərli maddənin) qanunsuz dövriyyədən çıxarılmasını təmin edən davranış olduğundan, CM-in 234 və 240-cü maddələrinin qeydlərində nəzərdə tutulmuş stimullaşdırıcı normaların təsiri altına düşən hallar kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Belə hallarda, habelə narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin (onların prekursorlarının), eləcə də narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin bir hissəsini satdığı, qalan hissəsini isə qeydlərə uyğun qaydada könüllü təhvil verdiyi halda, şəxs tamamilə deyil, müstəsna olaraq könüllü təqdim etdiyi narkotik vasitəyə (psixotrop maddəyə, prekursora, güclü təsir edən və ya zəhərli maddəyə) görə cinayət məsuliyyətindən azad olunmalıdır.

CM-in 234-cü maddəsinin qeydinin 1-ci bəndinin mənasına görə narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni, onların prekursorlarını könüllü təhvil vermiş və yaxud bu predmetlərlə əlaqədar olan cinayətlərin açılmasında və ya qarşısının alınmasında, onları törətmiş şəxslərin aşkar edilməsində, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın tapılmasında fəal iştirak etmiş şəxs müvafiq əməlləri narkotik vasitəni (psixotrop maddəni, prekursoru) satmaq məqsədi ilə və ya belə məqsəd olmadan törətməsindən asılı olmayaraq cinayət məsuliyyətindən azad edilir.

Qeyd olunan cinayətləri törətmiş şəxslərin aşkar edilməsində, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın tapılmasında fəal iştirak etmə dedikdə, təkcə cinayətin törədilməsində iştirak etmiş digər şəxslər bu cinayətin predmetlərinin saxlandığı, hazırlandığı və satıldığı yer haqqında deyil, onların qanunsuz dövriyyəsindən əldə edilən əmlakın olduğu yer haqqında da hüquq mühafizə orqanlarına məlumat vermə başa düşülməlidir.

26. CM-in 234-cü maddəsinin qeydinin 2-ci bəndində istinad edilən qanunda (siyahılarda) müəyyən olunmayan maddənin (o cümlədən narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin analoglarının) əldə edilməsi və ya saxlanması cinayət məsuliyyəti yaratmır.

27. Məhkəmələr narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının, habelə narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar cinayətləri törətmiş şəxslərə cəza təyin edərkən Azərbaycan Respublikasının cinayət qanununun prinsiplərini, CM-in 58-ci maddəsində göstərilmiş cəzanın təyin edilməsinin ümumi əsaslarını və cəzanın təyini məsələlərini tənzimləyən digər cinayət-hüquqi normaların tələblərini rəhbər tutmalı, hər bir halda seçilən cəza növünün, cəzanın həddinin CM-in 41.2-ci maddəsində təsbit edilmiş cəzanın məqsədlərinin təmin edilməsi baxımından məqsədəuyğun və yetərli olub-olmamasını nəzərdən keçirməli, bu məsələ üzrə hüquq tətbiq etmə təcrübəsinin "Məhkəmələr tərəfindən cinayət cəzalarının təyin edilməsi təcrübəsi haqqında" Ali Məhkəmənin Plenumunun 2003-cü il 25 iyun tarixli 4 nömrəli Qərarının müddəalarına uyğun şəkildə formalaşmasını təmin etməlidirlər.

Cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, təqsirkarın şəxsiyyəti, işin digər xüsusiyyətləri cəzanın müəyyən edilməsi aspektindən qiymətləndirilərkən cinayətin törədilmə şəraiti və halları, o cümlədən narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) növü, miqdarı, cinayətin törədildiyi yerin hərbi hissə, iş yeri, tədris, mədəniyyət müəssisəsi və ya digər ictimai əhəmiyyətli obyekt, yüksək təhlükə mənbəyi olan qurğuların, nəqliyyat vasitələrinin idarə edilməsi ilə bağlı olub-olmaması, cinayətin törədilməsinə digər, xüsusilə də yetkinlik yaşına çatmayanların, psixi, fiziki qüsurları olan şəxslərin cəlb edilib-edilməməsi və ya belə şəxslərə qarşı yönəlib-yönəlməməsi, əməllərin nə kimi zərərli nəticələrə səbəb olması, cinayətin onun açılmasını çətinləşdirən mürəkkəb üsullardan və vasitələrdən istifadə etməklə və ya mütəşəkkil dəstələrin tərkibində törədilib-törədilməməsi və yaxud transmilli xarakterə malik olub-olmaması, bu cinayətlərin törədilməsinə asanlaşdırmaq üçün və yaxud qanunsuz olaraq əldə edilmiş narkotik vasitələrdən, psixotrop maddələrdən, onlara aid olmayan güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrdən istifadə etməklə CM-in Xüsusi hissəsinin digər fəsilərində nəzərdə tutulmuş başqa cinayətlərin də törədilib-törədilməməsi nəzərə alınmalıdır.

Təqsirkarın şəxsiyyəti, onun islah olunmasına və ailəsinin həyat şəraitinə təsiri baxımından cəzanın qanuniliyini və əsaslılığını təmin etmək üçün isə tələb olunur ki, cəzani yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar düzgün müəyyən edilsin, təqsirləndiriləni səciyyələndirən və ailəsinin həyat şəraitini aşkarlayan məlumatlar, o cümlədən onun iş, təhsil, yaşayış yerində nə cür xarakterizə olunması, əvvəllər məhkum olunub-olunmaması (məhkumluq ödənilmədiyi və ya götürülmədiyi halda), əvvəlki məhkumluğun narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin,

prekursorların, güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin) qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı olub-olmaması, təqsirkarın maddi rifahının təmin edilməsində cinayətkar fəaliyyətin rolu, onun əmək fəaliyyəti, hərbi xidmət, təhsil almaq və s. bu kimi ictimai-faydalı fəaliyyətlə məşğul olub-olmaması, cinayətin törədilməsindən sonrakı dövrdə əməlinə tənqidi münasibətin formalaşub-formalaşmaması, CM-in müvafiq maddələrinin dispozisiyalarında nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli nəticələrə və yaxud hər hansı bir digər zərərli nəticəyə səbəb olmuş cinayətlər üzrə ziyanın ödənilməsi, aradan qaldırılması, azaldılması üçün hərəkət edib-etməməsi, yaşı, sağlamlıq vəziyyəti, evli, himayəsində uşaqlarının olub-olmaması və s. bu kimi, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu "Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında" 1988-ci il 20 dekabr tarixdə Vyana şəhərində imzalanmış beynəlxalq konvensiyanın müddəalarından irəli gələn hallar nəzərə alınsın.

Həmçinin işlərə baxılarkən CM-in 99-1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müsadirə edilməli əmlakın olub-olmaması araşdırılmalı və bu araşdırmanın nəticələrindən irəli gələn məsələlər həll edilməlidir.

Narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi əldə edilmiş əmlakın müsadirəsini təmin etmək məqsədilə istintaq orqanı tərəfindən təqsirləndirilən şəxsin müvafiq əmlakı, o cümlədən bank əmanətləri üzərinə həbs qoyulmadığı hallarda məhkəmələr baxılan işin halları əsas verdikdə xüsusi qərar çıxarmaqla buna münasibət bildirməli və həmin tədbirin həyata keçirilməsini təmin etməlidirlər.

28. Məhkəmələr narkomaniya xəstəliyinə düçar olmuş təqsirli şəxslər barədə cəza təyin edərkən onların cəza çəkdikləri müddətdə narkomaniyadan məcburi qaydada müalicə olunmaları məsələsini həll etməlidirlər (belə müalicənin tətbiq edilməli olub-olmaması barədə müvafiq ekspertiza rəyi alınmalıdır). Bu halda məcburi müalicənin müddəti məhkəmələr tərəfindən hökmdə göstərilməməlidir.

Narkomaniyadan məcburi müalicənin belə şəxslərə zərərli təsir göstərməsi həkim rəyində qeyd olunduğu halda və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 9 fevral tarixli 39 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin tibbi məqsədlərlə istifadə edilməsi qaydası və şərtləri, habelə narkomanlıq xəstəliyinə düçar olan şəxslər barəsində tibbi tədbirlərin tətbiq edilməsi Qaydası"nın 3-cü bəndində nəzərdə tutulan digər hallarda məhkəmə hökmdə CM-in 93-1-ci maddəsinin tətbiq edilməməsinin səbəblərini əsaslandırılmalı, belə şəxslərin ərazi narkoloji dispanserində qeydiyyatı götürülməsi təmin edilməlidir.

29. İstintaq orqanı CPM-in 211-ci maddəsinin tələblərinə zidd olaraq narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin əldə etmə mənbələri barədə cinayət işi əvəzinə, material ayırdıqda müvafiq işə baxan məhkəmə tərəfindən bu qanun pozuntusuna münasibət bildirilməlidir.

30. Narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı olan cinayətlərin qarşısının alınması, belə cinayətləri törətmiş, törədilməsini hazırlayan şəxslərin müəyyən olunması üzrə dövlət orqanlarının fəaliyyətində əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin xüsusi yer tutduğunu, o cümlədən belə cinayətlərə dair ittihamların əsaslandırılmasında əməliyyat-axtarış fəaliyyəti

nəticəsində əldə olunmuş materiallardan geniş istifadə olunduğunu nəzərə alaraq əməliyyat-axtarış fəaliyyəti üzərində məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi, eləcə də bu qəbildən olan cinayət işlərinə məhkəmədə baxılarkən əməliyyat-axtarış tədbirləri nəticəsində əldə olunmuş sübutların yoxlanılması və qiymətləndirilməsi zamanı Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Məhkəmə hökmü haqqında” 2021-ci il 24 dekabr tarixli 15 nömrəli Qərarında bu məsələyə həsr olunmuş izahlarla yanaşı, CPM-in 137-ci maddəsindən və digər normalarından, “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” 1999-cu il 28 oktyabr tarixli 728-IQ nömrəli Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – 728-IQ nömrəli Qanun) müddəalarından irəli gələn, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin xüsusiyyətləri, onun gedişatının və nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi, əldə olunmuş materialların cinayət təqibi orqanlarına təqdim edilməsi və cinayət prosesində sübut kimi istifadə olunması, əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində şübhəli şəxsin tutulması, müvəkkil edilmiş şəxslərdən başqa digər şəxslərin əməliyyat-axtarış tədbirində iştirakı, hansı əməliyyat-axtarış tədbirləri barədə məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməli olması və s. məsələlərlə əlaqədar aşağıdakı hüquqi mövqələr nəzərə alınmalıdır.

31. CPM-in 137-ci maddəsinə əsasən əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticəsində əldə edilmiş materiallar 728-IQ nömrəli Qanuna uyğun əldə olunduqda və CPM-in tələblərinə uyğun təqdim edildikdə və yoxlanıldıqda, cinayət təqibi üzrə sübut kimi qəbul edilə bilər.

728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin I hissəsinin 1-18-ci bəndlərində əməliyyat-axtarış tədbirlərinin bütün növləri qapalı siyahı şəklində təsbit edilmişdir.

Məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilən əməliyyat-axtarış tədbirləri isə CPM-in 445.1-ci maddəsinə və 728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin III hissəsinə əsasən həmin maddənin I hissəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulmuş “telefon danışıqlarına qulaqasma”, 4-cü bəndində nəzərdə tutulmuş “poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması”, 5-ci bəndində nəzərdə tutulmuş “texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanın çıxarılması”, 8-ci bəndində nəzərdə tutulmuş “binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə daxil olma və baxış keçirmə”, 9-cu bəndində nəzərdə tutulmuş müstəsna olaraq texniki vasitələrdən istifadə etməklə və ya səsyzan, video, foto, kino və digər çəkiliş cihazlarının quraşdırılması yolu ilə həyata keçirilədiyi halda, “yaşayış yerlərinin müşahidəsi”, habelə 10-cu bəndində nəzərdə tutulmuş “insanların güdülməsi” tədbirləridir.

CPM-in 445.2-ci maddəsinə və 728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin IV hissəsinə əsasən şəxsiyyət əleyhinə olan ağır cinayətlərin və ya xüsusi təhlükəli dövlət cinayətlərinin qarşısının alınması üçün telefon danışıqlarına qulaqasma, poçt, teleqraf və digər göndərişləri yoxlama, texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanı çıxarma, habelə insanları güdmə kimi əməliyyat-axtarış tədbirləri; cinayəti hazırlayan, törədən, törətmiş, azadlıqdan məhrum etmə və ya həbs yerlərindən, yaxud mühafizə altından qaçmış və gizlənən şəxslərin yaxalanması, yanğın, partlayış və ictimai təhlükəsizliyə qəsd edən və ya qəsd edə biləcək halların aradan qaldırılması üçün isə binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə baxış keçirmə əməliyyat-

axtarış tədbiri məhkəmə qərarı olmadan, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın səlahiyyətli şəxsinin əsaslandırılmış qərarı ilə həyata keçirilə bilər.

CPM-in 445.2-ci maddəsinə və 728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin V hissəsinə əsasən həmin maddənin IV hissəsində nəzərdə tutulmuş hallarda əməliyyat-axtarış tədbiri məhkəmə qərarı olmadan həyata keçirildikdə, onun keçirilməsindən sonra 48 saat ərzində əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyekti (səlahiyyətli şəxs) həyata keçirilmiş tədbirlər barədə əməliyyat-axtarış tədbirini həyata keçirən orqanın yerləşdiyi yer üzrə məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora əsaslandırılmış qərarı təqdim etməlidir (eyni bir əməliyyat-axtarış tədbirinə məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsinə dair qərarın bir neçə məhkəməyə – tədbirin faktiki olaraq baş tutduğu yer üzrə və tədbirin keçirilməsinə qərar vermiş orqanın yerləşdiyi yer üzrə məhkəməyə göndərilməsinə yol verilməməlidir).

İstinad edilən CPM-in və 728-IQ nömrəli Qanunun müddəalarından, eləcə də CPM-in məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsini tənzimləyən LII fəslinin digər normalarından görüldüyü kimi, məhkəmə nəzarəti yalnız CPM-in 445.1-ci maddəsində və 728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin III hissəsində dəqiq müəyyən olunmuş əməliyyat-axtarış tədbirlərinə münasibətdə, məhz bu tədbirlərin keçirilməsi üçün məhkəmə qərarının alınmasına dair əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin (səlahiyyətli şəxsin) vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı əsasında vəsatətin təmin edilməsi üçün əsasların müəyyən edilməsindən asılı olaraq – müvafiq tədbirin keçirilməsinə və yaxud bundan imtina edilməsinə dair məhkəmə qərarı çıxarılaqla, əməliyyat-axtarış tədbiri məhkəmə qərarı olmadan əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın səlahiyyətli şəxsinin qərarı əsasında keçirildikdə – həmin qərarın və keçirilmiş tədbirin qanuna uyğunluğunun sonradan yoxlanılması yolu ilə həyata keçirilməlidir.

728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsində təsbit edilən digər əməliyyat-axtarış tədbirlərinə münasibətdə CPM-in LII fəslində nəzərdə tutulmuş prosedurdə məhkəmə nəzarəti həyata keçirilməməli, o cümlədən əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektləri və prokurorlar tərəfindən belə tədbirlərlə əlaqədar vəsatət və təqdimatlar verilməməli və yaxud bu cür tədbirlərin keçirilməsindən sonra onların keçirilməsinə dair qərar və əlaqəli materiallar məhkəməyə göndərilməməli, məhkəmələr isə daxil olmuş belə materiallar üzrə məhkəmələrin səlahiyyətləri daxilində işlərə, digər materiallara baxmalı olduqlarını müəyyən edən cinayət mühakimə icraatının ümumi prinsiplərinə, o cümlədən CPM-in 23.1-ci maddəsinə və digər əlaqəli normalarına əsaslanmaqla onların baxılmadan geri qaytarılması haqqında qərar qəbul etməlidirlər.

Cinayət işlərinə mahiyyəti üzrə baxan məhkəmələr isə məhkəmə nəzarətinin bu bənddə əksini tapmış hüquqi mövqelərə uyğun şəkildə həyata keçirilib-keçirilmədiyinə diqqət yetirməli, məhkəmə nəzarəti lazımınca həyata keçirilmədiyi hallarda müvafiq sübutların mümkünlüyü məsələsini xüsusi səylə araşdırmalı, lakin heç bir halda əməliyyat-axtarış tədbiri ilə əlaqədar məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi faktına (müvafiq

məhkəmə qərarının olmasına) öz-özlüyündə əməliyyat-axtarış tədbiri gedişində əldə olunaraq cinayət təqibi orqanı tərəfindən sübut kimi qiymətləndirilmiş materialın CPM-in 125-ci maddəsinin və digər normalarının tələbləri baxımından yolverilən olmasına dəlalət edən, məhkəməni hər bir sübutu aidiyyəti, mümkünlüyü və mötəbərliyi üzrə qiymətləndirmək vəzifəsindən azad edən əsas kimi istinad etməməlidirlər.

32. CPM-in və 728-IQ nömrəli Qanunun yuxarıda istinad olunan və digər normaları (məsələn, Qanunun 11 və 12-ci maddələri, 13-cü maddəsinin 1-ci hissəsi və s.) əməliyyat-axtarış tədbirinin, o cümlədən barəsində məhkəmə nəzarəti həyata keçirilməli olan əməliyyat-axtarış tədbirinin məhkəmə qərarı olmadan keçirilməsinə dair əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin səlahiyyətli şəxsinin qərarının əsaslandırılmış olmasını, qərarla 728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsində təsbit edilmiş əməliyyat-axtarış tədbirlərindən hansının keçiriləcəyinin və onu zəruri edən halların dəqiqliklə göstərilməsini, əməliyyat-axtarış tədbiri barəsində məhkəmə nəzarəti həyata keçirilməli olan tədbirlər dairəsinə aiddirsə, bunun, eləcə də məhkəmə qərarı alınmadan tədbirin keçirilməsinə hansı halın əsas olduğunun əks etdirilməsini tələb edir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, 728-IQ nömrəli Qanunun 12-ci maddəsinin III hissəsinin 6-cı bəndi məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməli olduğu tədbirlər sırasına aid edilən, lakin məhkəmə qərarı olmadan keçirilən əməliyyat-axtarış tədbiri üzrə səlahiyyətli şəxsin qərarında "tədbir keçirməsi ilə əlaqədar əldə edilə bilən nəticə"nin göstərilməli olduğunu təsbit etdiyi kimi, CPM-in 446.2.9-cu maddəsi də onu tələb edir ki, məhkəməyə daxil olan əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsi haqqında vəsatətdə "əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsində hansı nəticələrin əldə edilməsinin güman edildiyi və həmin nəticənin hansı üsullarla rəsmiləşdiriləcəyi" öz əksini tapsın.

728-IQ nömrəli Qanunun 15-ci maddəsi əməliyyat-axtarış tədbiri keçirilməli olduqda həmin Qanunun 11-ci maddəsinin III hissəsində nəzərdə tutulmuş qərarlar, o cümlədən əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektinin səlahiyyətli şəxsinin qərarı əsasında əməliyyat-qeydiyyat işinin başlanılmasını, bu işin əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyekt tərəfindən mütləq qeydiyyata alınmasını, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin əməliyyat-qeydiyyat işində əks etdirilməli və sistemləşdirilməli olduğunu təsbit etsə də, bu maddə, eləcə də 728-IQ nömrəli Qanunun əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin istifadə edilməsinə həsr olunmuş 16-cı maddəsi və yaxud digər norması əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişatına və nəticələrinə dair məlumatların hansı formada rəsmiləşdirilə (hansı forma və məzmununda olan sənədlərdə əks etdirilə) biləcəyini tənzimləmir.

Odur ki, əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişatının və nəticələrinin nə cür rəsmiləşdirilməli olması 728-IQ nömrəli Qanunda dəqiqliklə tənzimlənmədiyindən, CPM-in 446.2.9-cu maddəsi isə əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişatında əldə edilən nəticələrin rəsmiləşdirilməsi üsullarının seçilməsini əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsinə zərurət görən (vəsətət qaldıran) əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektinin səlahiyyətli şəxsinin vəzifələrinə (onun səlahiyyət dairəsinə) aid etdiyindən, əməliyyat-axtarış tədbiri məhkəmə qarşısında vəsatət qaldırılmadan birbaşa əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın səlahiyyətli şəxsinin qərarı əsasında keçirildiyi halda da həmin qərarla əməliyyat-axtarış tədbirinin

həyata keçirilməsində hansı nəticələrin əldə edilməsinin güman edildiyi və bu nəticələrin hansı üsullarla rəsmiləşdiriləcəyi, başqa sözlə, əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişatına və nəticələrinə dair məlumatların müvafiq sirr təşkil edən məlumatların məxfiliyinin qorunması şərti ilə hansı sənəd şəklində ifadə olunacağı öz əksini tapmalıdır.

Məsələn, əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsinə dair qərar qəbul etmiş əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektinin səlahiyyətli şəxsi qərarında nəzərdə tuta bilər ki, əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişatı və nəticələri əməliyyat-axtarış tədbirinə rəhbərlik etmiş şəxs tərəfindən tərtib edilməli olan ətraflı raportda və yaxud əməliyyat-axtarış tədbirinə rəhbərlik etmiş şəxs tərəfindən tərtib edilməli və onun, eləcə də əməliyyat-axtarış tədbirində iştirak etmiş digər əməkdaşlar tərəfindən imzalanmalı olan, məzmunca bu və ya digər istintaq hərəkətlərinin protokoluna bənzərən protokol şəklində rəsmiləşdirilsin.

Burada başlıca məqsəd o olmalıdır ki, seçilən rəsmiləşdirilmə üsulu (raport, protokol və yaxud başqa sənəd şəklində olmasından asılı olmayaraq) əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişatının və əldə olunan nəticələrin ətraflı və dəqiq əks etdirilməsini təmin edə bilsin, bu məsələlər üzrə məlumatların həqiqiliyinə şübhə ilə yanaşılmasını, o cümlədən əldə olunan materiallara kənar müdaxilələri, onların məhv edilmə, zədələnmə, dəyişdirilmə, təhrif edilmə imkanlarını istisna etsin, nəticə etibarlı ilə tərtib edilən sənəd və əldə edilən materiallar təhqiqatçıya, müstəntiqə CPM-in tələblərinə müvafiq surətdə təqdim edildikdə, müvafiq yoxlamadan sonra cinayət prosesində sübut kimi qəbul edilə bilsin. Əməliyyat-axtarış tədbiri zamanı sübut əhəmiyyəti ola biləcək materialların götürülməsinin fasiləsiz videoçəkiliş ilə aparılması, götürülmüş predmetlərin qablaşdırılması, raportda və yaxud protokolda onların mümkün qədər ətraflı və dəqiq təsvir edilməsi qeyd olunan məqsədin realizə edilməsində mühüm rol oynaya bilər.

Odur ki, əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində tutulmuş (yaxalanmış) şəxsin üstünün yoxlanılması və ondan bu və ya digər predmetlərin, o cümlədən sübut əhəmiyyəti ola biləcək materialların götürülməsi zamanı əməliyyat-axtarış tədbirini keçirməyə müvəkkil edilmiş şəxs tərəfindən bu hərəkətlərin fasiləsiz videoçəkilişi aparılmalı və həmin videoyazı elektron daşıyıcıda əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişini və nəticələrini əks etdirən raportun və yaxud protokolun tərkib hissəsi kimi sənədə əlavə edilməlidir.

33. Əməliyyat-axtarış tədbiri gedişində materialların əldə olunması məsələsinin tənzimləmə mexanizmindən (əsasən 728-IQ nömrəli Qanunun tənzimləmə sferasına aid edilməsindən) fərqli olaraq CPM-in 137-ci maddəsi əməliyyat-axtarış tədbiri nəticəsində əldə olunmuş materialların məhz CPM-in tələblərinə uyğun olaraq cinayət təqibi orqanına (məsələn, təhqiqatçıya, müstəntiqə) təqdim edilməsini və həmin materialların ittihamın əsaslandırılmasında sübut kimi istifadə edilməsindən əvvəl yoxlanılmasını tələb edir.

Odur ki, əməliyyat-axtarış tədbiri nəticəsində əldə olunmuş məlumatlar (tədbirin gedişatını və nəticələrini, o cümlədən sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək predmetlərin götürülməsini əks etdirən sənəd, məsələn, ətraflı raport və yaxud "Əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsinə və şübhəli şəxsin üstünün yoxlanılmasına dair protokol") onlara əlavə olunmuş videoyazının saxlanıldığı elektron daşıyıcı və götürülmüş əşyalarla birlikdə məlumatların

mənbəyini və əldə edilmə üsullarını yaymadan əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyekt tərəfindən cinayət təqibi orqanına (təhqiqatın və ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxsə) göndərməli və yaxud bilavasitə təqdim edilməli, təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxs isə əməliyyat-axtarış tədbirini keçirməyə müvəkkil edilmiş şəxs tərəfindən təqdim edilən predmetlərin götürülməsi qaydasında CPM-in 236-cı maddəsinin müvafiq tələblərinə uyğun olaraq, o cümlədən təqdim edilmiş əşyaların baxışını apardıqdan sonra əşyaları təqdim edən şəxs haqqında məlumatları, əşyaların sayını, ölçüsünü, çəkisini, fərdi əlamətlərini və digər xüsusiyyətlərini əks etdirən "əməliyyat-axtarış tədbirini keçirməyə müvəkkil edilmiş şəxs tərəfindən təqdim edilən əşyalara baxış keçirilməsi və onların götürülməsi" protokolunu tərtib etməklə götürməlidir.

Həmin materiallar (məsələn, raport və yaxud protokol, eləcə də əşyalar) onların əldə edilməsinin qanunauyğunluğu (mənbəyinin mötəbərliyi) yoxlanıldıqdan və CPM-in 125-ci maddəsinin, habelə digər normalarının tələbləri baxımından sübut kimi yol verilən olması müəyyən edildikdən sonra cinayət prosesində istifadə edilə bilən sübut növü (məsələn, raport və yaxud protokol - CPM-in 135-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş sənəd, əşya isə CPM-in 128-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş maddi sübut) kimi ibtidai araşdırma üzrə icraatın materiallarına əlavə edilə bilər.

Qeyd olunanlardan çıxış edərək, məhkəmələr cinayət işlərinə baxarkən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin gedişatı və nəticələrinin, əldə edilən məlumatların sübut kimi qəbul edilə bilməsini təmin edəcək dərəcədə etibarlı şəkildə rəsmiləşdirilib-rəsmiləşdirilməməsinə, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyekt tərəfindən təhqiqatçıya, müstəntiqə təqdim edilən materialların sübut kimi yol verilənliyinin onlar tərəfindən lazımınca yoxlanılıb-yoxlanılmamasına xüsusi diqqət yetirməli, materiallar əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin yol verilənliyi yoxlanılmadan və qanuni əsas olmadan cinayət prosesində sübut kimi qəbul edildikdə, cinayət təqibini həyata keçirmiş vəzifəli şəxslərin fəaliyyətsizliyinə və onlar tərəfindən cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinin pozulmasına xüsusi qərar çıxarmaqla münasibət bildirməlidirlər.

34. Nəzərə almaq lazımdır ki, CPM, 728-IQ nömrəli Qanun və yaxud hər hansı bir digər normativ hüquqi akt narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı əməliyyat-axtarış tədbirləri keçirildikdə götürülməsinə zərurət yaranan, cinayət prosesində maddi sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək bu və ya digər əşyanın (məsələn, narkotik vasitənin, psixotrop maddənin, prekursorun) bilavasitə əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində deyil, müstəsna olaraq şübhə edilən şəxs saxlanılıb polis qurumunda təhqiqatçıya təhvil verildikdən və təhqiqatçı tərəfindən şübhəli şəxs qismində tutulma protokolu tərtib edildikdən sonra istintaq hərəkəti (məsələn, şəxsi axtarış və götürmə) vasitəsi ilə əldə edilməsini nəinki tələb etmir, hətta bunun əksini, yeni bilavasitə əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək predmetlərin, o cümlədən narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya prekursorların götürülməsini və bunun əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrini rəsmiləşdirən sənəddə (məsələn, raportda və ya protokolda) CPM-in 245.8 və 247.1.9-cu maddələrində nəzərdə tutulanlara analoji şəkildə - götürülən predmetin miqdarı, çəkisi, nə cür qablaşdırıldığı və

digər xüsusi əlamətləri göstərilməklə əks etdirilməsini, habelə CPM-in 148.2-ci maddəsində təsbit edilən əsaslar olduqda, yəni şəxs cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törədərkən (məsələn, şəxsin güdülməsi kimi əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində onun narkotik vasitəni əldə etməsi, daşması, başqasına satması və ya əməliyyat-axtarış tədbiri qismində yaşayış sahəsinə baxış keçirilərkən onun narkotik vasitəni saxlaması müşahidə edildikdə) və yaxud bilavasitə əməlin törədilməsindən sonra yaxalandıqda; hadisəni gören şəxslər cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin həmin şəxs tərəfindən törədilməsini birbaşa göstərdikdə; şəxsin bədənində, üstündə, paltarında və ya istifadə etdiyi digər əşyalarda, yaşayış yerində, nəqliyyat vasitəsində cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsini göstərən aşkar izlər müəyyən edildikdə şəxsin şübhəli şəxs qismində tutma protokolunu tərtib etmək səlahiyyətində olan (təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş) şəxsə təqdim edilməsi üçün təhqiqat orqanının əməkdaşı hesab edilən müvafiq əməliyyat-axtarış tədbirini həyata keçirən şəxs tərəfindən tutulub-saxlanılmasını (bu məqsədin təmin edilməsi üçün zəruri olan müddəti aşmamaq şərti ilə azadlığının faktiki məhdudlaşdırıla bilməsini) ehtiva edir.

Belə ki, CPM-in 148.2-ci maddəsi ilə yanaşı, 86.8-ci maddəsi də təhqiqat orqanının əməkdaşına "cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlləri törədən şəxsləri və şübhəli şəxsləri" tutmaq səlahiyyəti verir (maddə 86.8.2), CPM-in 86.8.3-cü maddəsi isə təhqiqat orqanının əməkdaşının məhz tutduğu yerdə tutulan şəxsin üstünü yoxlamaq səlahiyyətini nəzərdə tutur.

"Polis haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci maddəsinin III hissəsinə görə də polis əməkdaşı tərəfindən məhkəmənin (hakimin) qərarı olmadan hər hansı şəxsin təxirə salınmadan tutulmasına şəxs cinayət törədərkən, yaxud törətdikdən bilavasitə sonra yaxalandıqda, hadisəni bilavasitə görənlər, o cümlədən zərər çəkmiş şəxslər məhz həmin şəxsin cinayət törətdiyini göstərdikdə, şübhə edilən şəxsə və ya onun paltarında, ona məxsus digər əşyalarda və ya yaşayış yerində, nəqliyyat vasitəsində cinayətin izləri tapıldıqda yol verilə bilər.

Təsadüfi deyil ki, CPM-in 90.11.2-ci maddəsi tutularkən baxışa və şəxsi axtarışa məruz qalmağı şübhəli şəxsin vəzifəsi kimi göstərir, yəni qanunverici şəxsin şübhəli şəxs qismində tutulması faktını məhkəmə qərarının əvvəlcədən alınmasını və yaxud həmin prosessual hərəkətlər keçirildikdən sonra onların məhkəmə nəzarəti qaydasında yoxlanılmasını tələb etməyən, özü-özlüyündə baxışın və ya şəxsi axtarışın keçirilməsini şərtləndirən hal kimi nəzərdən keçirir.

O da təsadüfi deyil ki, CPM-in 149.1.1 və 149.1.2-ci maddələri, hətta hadisəni gören kənar şəxsə belə cinayət baş verdikdə və ya cinayət baş verdikdən sonra onu törətmiş şəxs gizlənməyə cəhd göstərdikdə həmin şəxsin əl-ayağını bağlamaq, onun üstündə silah və ya başqa təhlükəli alətin, yaxud cinayət işi üzrə əhəmiyyət kəsb edən digər əşyaların olması ehtimal edildikdə, onun üstünü yoxlamaq və bu əşyaları cinayət təqibi orqanına təqdim etmək üçün götürmək imkanını tanıyır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi də bir sıra qərarlarında ibtidai araşdırma zamanı yol verilmiş digər nöqsanlarla yanaşı sübut

əhəmiyyətinə malik ola biləcək (cinayət təqibi gedişində ittihamın əsaslandırılmasında istifadə edilən) predmetlərin şəxsin tutulduğu yerdə götürülməməsinə sübutun əldə edilməsi şəraitinin ciddi qüsuru kimi baxaraq belə sübutun mötəbərliyini şübhə altına alan, beləliklə də "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın (bundan sonra – Konvensiya) 6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun pozuntusunu yaradan hal kimi istinad etmişdir.

Əməliyyat-axtarış tədbiri gedişində sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək predmetlərin götürülməsinə zərurət yarandıqda, o cümlədən şəxs şübhəli şəxs qismində tutulduqda onun faktiki tutulduğu (yaxalandığı) yerdə üstü yoxlanılmalı, sübut əhəmiyyətli ola biləcək əşyalar aşkarlandıqda onlar götürülməli, o, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən polis qurumuna və yaxud digər orqana gətirilməli və əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişatını və sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşyaların götürülməsini əks etdirən sənəd, məsələn, ətraflı raport və yaxud məzmunca CPM-in 247-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş protokola analoji surətdə tərtib edilmiş "Əməliyyat-axtarış tədbiri, şübhəli şəxsin üstünün yoxlanılması və əşyaların götürülməsi haqqında protokol" (həmin sənədlər obyektiv səbəblərdən şübhəlinin faktiki tutulduğu yerdə tərtib edilməyibse, bunun səbəbləri göstərilməklə) şübhəli şəxs müvafiq orqana gətirildikdən dərhal sonra əməliyyat-axtarış tədbirini keçirmiş şəxs tərəfindən tərtib edilməlidir.

Azadlığının faktiki məhdudlaşdırıldığı yerdə şübhəli şəxsin üstünün yoxlanılması və ondan müəyyən əşyaların götürülməsi o, polis orqanına və ya digər hüquq mühafizə orqanına gətirildikdən sonra təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxs tərəfindən CPM-in 246.2.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq onun barəsində CPM-in tələblərinə və bu Qərarın müddəalarına uyğun olaraq şəxsi axtarış istintaq hərəkətinin aparılmasını və aşkarlanan digər əşyaların götürülməsini istisna etmir.

35. Nəzərə alınmalıdır ki, şərh edilən vəziyyətdə şəxsin tutulması əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində baş verdiyi üçün, yəni o, faktiki olaraq cinayət başında və yaxud cinayət törətdikdən dərhal sonra yaxalandığına görə, onun barəsində şübhəli şəxs qismində tutulması haqqında qərarın çıxarılması tələb olunmur.

CPM-də bir növ hadisələrin təsadüfi axarında şəxsin şübhəli şəxs qismində tutulması ilə öncədən məlum olan hallara görə şübhəli şəxsin tutulmasını fərqləndirərək yalnız ikinciye aid edilə biləcək vəziyyətdə şübhəli şəxsin tutulmasını cinayət təqibi orqanı tərəfindən əvvəlcədən buna dair qərarın çıxarılması ilə şərtləndirmişdir.

Belə ki, CPM-in 147.1.1-147.1.3, 147.2.1-147.2.3, 148 və 149-cu maddələrinin əlaqəli şərhini onu deməyə əsas verir ki, CPM-in 148-ci maddəsində göstərilən hallarda cinayət törətməsinə şübhə yaranması ilə əlaqədar şəxs əməliyyat-axtarış tədbirini həyata keçirən şəxs tərəfindən və yaxud CPM-in 149-cu maddəsində göstərilən halda hadisəni gören kənar şəxs tərəfindən yaxalandıqda, şəxsin şübhəli şəxs qismində tutulması hər hansı bir qərara əsasən deyil, CPM-in 148 və ya 149-cu maddəsində göstərilən faktların meydana gəlməsinə görə baş vermiş olur və bu halda artıq baş vermiş (hər hansı bir qərar olmadan həyata keçirilmiş) tutma faktının rəsmiləşdirilməsi tələb olunur ki, bu da CPM-in 148.5-ci maddəsində təsbit edildiyi

kimi, cinayət prosesini həyata keçirən orqan (məsələn, təhqiqatçı və ya müstəntiq) tərəfindən tutma protokolunun tərtib edilməsi yolu ilə realizə edilməlidir.

Odur ki, əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsi zamanı CPM-in 148.2-ci maddəsində ("Polis haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci maddəsinin III hissəsində) göstərilən, tutulmanın dərhal tətbiq edilməsinə əsas verən halların olması ilə əlaqədar şübhəli şəxs yaxalandıqda əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektinin müvəkkil edilmiş şəxsi tərəfindən tərtib edilən əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişini və nəticələrini əks etdirən raportda və ya protokolda şəxsin azadlığının faktiki məhdudlaşdırıldığı yer, tarix, vaxt və saxlanılmanın səbəbi də göstərilməklə zəruri məlumatlar əks etdirilməli, şübhəli şəxs qismində tutulmanın prosessual məcburiyyət tədbiri olaraq rəsmiləşdirilməsi isə (müvafiq əsaslar olduğu halda) şübhəli şəxs təqdim edildikdən dərhal sonra cinayət təqibini həyata keçirən orqan (təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxs) tərəfindən CPM-in 147.5-ci maddəsinə müvafiq surətdə tərtib edilmiş tutma protokolu tərtib edilməklə, o cümlədən protokolda şübhəli şəxs qismində tutulmanın əvvəli kimi onun azadlığının faktiki məhdudlaşdırıldığı vaxt xüsusilə qeyd edilməklə həyata keçirilməlidir.

36. Nəzərə almaq lazımdır ki, 728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin 8-ci bəndində təsbit edilmiş "binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə daxil olma və baxış keçirmə" kimi əməliyyat-axtarış tədbiri həmin maddənin IV hissəsində göstərilən hallar istisna olmaqla, məhkəmənin (hakimin) qərarı əsasında həyata keçirilir.

728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin IV hissəsinin 2-ci bəndinə əsasən müstəsna olaraq "cinayəti hazırlayan, törədən, törətmiş, azadlıqdan məhrum etmə və ya həbs yerlərindən, yaxud mühafizə altından qaçmış və gizlənən şəxslərin yaxalanması, yanğın, partlayış və ictimai təhlükəsizliyə qəsd edən və ya qəsd edə biləcək halların aradan qaldırılması üçün" həmin əməliyyat-axtarış tədbiri əvvəlcədən məhkəmə qərarı alınmadan əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın səlahiyyətli şəxsinin qərarı əsasında keçirilə bilər.

728-IQ nömrəli Qanunun qeyd olunan və digər müddəalarından görüldüyü kimi, (ümumiyyətlə, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin xüsusiyyətinə görə) bütün hallarda baxış məcburi xarakter daşıyır və qanunvericilik binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə baxışın barəsində əməliyyat-axtarış tədbiri keçirilən şəxsin və yaxud hər hansı şəkildə baxışın keçirildiyi yerə aidiyyəti olan şəxsin (məsələn, yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin və yaxud orada yaşayan şəxslərin) razılığı ilə keçirilməsini ehtiva etmir.

Əməliyyat-axtarış tədbiri qismində baxışı CPM-in 177.3.1-ci maddəsində göstərilən "yaşayış yerinə, xidməti, istehsalat binalarına baxış" istintaq hərəkətlərindən fərqləndirən mühüm cəhətlərdən biri də məhz odur ki, istintaq hərəkəti qismində baxış CPM-in 177.1 və 177.6-cı maddələrinə əsasən məcburi qaydada və ya "yaşayış, xidməti və ya istehsalat yerində müvafiq olaraq yaşayan, işləyən və ya həmin yerin sahibi olan şəxsin dəvəti, yaxud onun icazəsi ilə" aparıla bildiyi və CPM-in 442.1 və 443-cü maddələrinə əsasən müstəsna olaraq

həmin istintaq hərəkəti məcburi aparıldıqda bu istintaq hərəkətinə münasibətdə məhkəmə nəzarəti həyata keçirilməli olduğu halda, əməliyyat-axtarış tədbiri qismində baxış bütün hallarda məcburi xarakterli tədbir kimi çıxış edir və CPM-in 445.1.4 və 445.2-ci maddələrinə əsasən istər məhkəmə qərarı, istərsə də əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin səlahiyyətli şəxsinin qərarı əsasında keçirilsin – birinci halda öncədən, ikinci halda isə sonradan məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsini labüd edir.

728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin IV hissəsinin 2-ci bəndinin məzmununa görə həmin maddədə göstərilən əsaslar olduqda narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı olan cinayətlər üzrə də əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın səlahiyyətli şəxsinin əsaslandırılmış qərarı ilə baxışın keçirilməsi istisna edilmir. Belə əməliyyat-axtarış tədbirləri üzrə məhkəmə nəzarətinin səmərəliliyinin təmin edilməsi üçün isə CPM-in 445.2-ci maddəsinə və 728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin V hissəsinə əsasən tədbir aparıldıqdan sonra məhz 48 saat müddətində həmin qərarın məhkəməyə təqdim edilməsi və məhkəmənin əməliyyat-axtarış tədbirinin qanuniliyinin yoxlanılması üçün zəruri hesab etdiyi digər materialların ona verilməsi tələb olunur.

İstintaq hərəkəti kimi yaşayış yerində, xidməti və ya istehsalat binalarında baxış isə (CPM-in 177.6-cı maddəsində göstərilən şəxslərin dəvəti və ya icazəsi olmadıqda) CPM-in 177.4.1-ci maddəsinə əsasən təxirə salına bilinməyən hallarda müvafiq məhkəmə qərarı olmadan müstəntiqin (CPM-in 86.4.2-ci maddəsinə görə həm də təhqiqatçının) əsaslandırılmış qərarı əsasında müstəsna olaraq CPM-in 243.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslar və hallar olduqda aparıla bilər ki, qeyd olunan əsaslar və hallar narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının, eləcə də həmin predmetlərin qanunsuz dövriyyəsi ilə məşğul olan şəxslərin aşkar edilməsi məqsədilə təxirəsalınmaz qaydada baxışın keçirilməsini ehtiva etmir.

Belə ki, CPM-in 243.3-cü maddəsinə əsasən axtarış və götürməyə münasibətdə müəyyən olunduğu kimi, təxirə salına bilinməyən hallarda yaşayış yerində, xidməti və ya istehsalat binalarında baxış müstəntiqin (eləcə də təhqiqatçının) əsaslandırılmış, yəni, o cümlədən baxışın zəruriliyinə və təxirə salınmadan keçirilməli olmasına dair izahı əks etdirən qərarı əsasında aşağıdakıları güman etməyə əsas verən dəqiq məlumatlar olduqda aparıla bilər:

- şəxsiyyət və ya dövlət hakimiyyəti əleyhinə cinayətin törədilməsinə və ya həmin cinayətin törədilməsinə hazırlığın aparılmasına dəlalət edən əşya və ya sənədlərin yaşayış yerində gizlədilməsini;

- şəxsiyyət və ya dövlət hakimiyyəti əleyhinə cinayəti hazırlayan, törədən, törətmiş, azadlıqdan məhrum etmə və ya həbs yerlərindən, yaxud mühafizə altından qaçmış şəxsin yaşayış yerində gizləndiyini;

- yaşayış yerində insan meyitinin (meyit hissələrinin) olmasını;

- yaşayış yerində insanın həyat və ya səhhəti üçün real təhlükə olduğunu.

Odur ki, əgər CPM-in 177.6-cı maddəsində göstərilən şəxslərin dəvəti və ya icazəsi yoxdursa, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının, eləcə də

həmin predmetlərin qanunsuz dövriyyəsi ilə məşğul olan şəxslərin aşkar edilməsi məqsədilə “yaşayış yerində, xidməti və ya istehsalat binalarında baxış” istintaq hərəkəti müstəsna olaraq məhkəmə nəzarəti qaydasında çıxarılmış məhkəmə qərarı əsasında məcburi keçirilə bilər.

728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsində göstərilən əməliyyat-axtarış tədbirləri sırasında axtarış, ümumiyyətlə, nəzərdə tutulmadığından, istintaq hərəkəti kimi axtarış isə CPM-də “yaşayış yerində, xidməti və ya istehsalat binalarında baxış”dan fərqləndirildiyindən, baxış istər məcburi qaydada, istərsə də istintaq hərəkəti kimi CPM-in 177.6-cı maddəsində göstərilən şəxslərin razılığı ilə aparıldıqda baxışın əvəzinə axtarışın keçirilməsinə yol verilməməli, bu cür hal məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi üzrə icraatda müəyyən edildikdə müvafiq qərarın (onun əsasında keçirilmiş əməliyyat-axtarış tədbirinin və ya istintaq hərəkətinin) qanuniliyinin qiymətləndirilməsi, cinayət işi üzrə məhkəmə baxışında isə həm də əməliyyat-axtarış tədbiri və ya istintaq hərəkəti nəticəsində əldə olunmuş sübutun mümkünlüyünün dəyərləndirilməsi zamanı nəzərə alınmalıdır. Əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində tutulmuş şübhəli şəxsin üstünün yoxlanılması ətraflı raportla və yaxud şəxsi axtarış və götürmə istintaq hərəkətinə dair CPM-in 247-ci maddəsində təsbit edilən protokola analoji surətdə tərtib edilən protokolla rəsmiləşdirilə bildiyi kimi, əməliyyat-axtarış tədbiri qismində “binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə baxış”ın gedişatı və nəticələri də (o cümlədən sübut əhəmiyyəti ola biləcək predmetlərin götürülməsi) əməliyyat-axtarış tədbirini həyata keçirmiş şəxs tərəfindən baxışın keçirildiyi yerdə və ya obyektiv səbəblərə görə bu mümkün olmadıqda baxışdan dərhal sonra müvafiq polis qurumunda və ya əməliyyat-axtarış tədbirini həyata keçirmiş digər orqanda müvafiq qərarla göstərilən rəsmiləşdirilmə üsuluna uyğun olaraq, o cümlədən raportla və yaxud məzmunca CPM-in 236-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş baxış istintaq hərəkətinə dair protokola analoji surətdə tərtib edilən protokolla rəsmiləşdirilə bilər.

37. Əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində şübhəli şəxsin tutulduğu yerdə üstünün yoxlanılmasının və sübut əhəmiyyətli ola biləcək əşyaların ondan götürülməsinin rəsmiləşdirilməsinin mümkün qədər CPM-in 246-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxsi axtarış və götürmə kimi istintaq hərəkətinə, “binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə baxış” əməliyyat-axtarış tədbirinin isə mümkün qədər CPM-in 236-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş “baxış” istintaq hərəkətinə uyğunlaşdırılması o demək deyil ki, istintaq hərəkətində hal şahidlərinin və yaxud müdafiəçinin iştirak etməsinə dair CPM-in müddəaları əməliyyat-axtarış tədbirinə də şamil olunmalıdır.

Əksinə, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin xüsusiyyətləri, o cümlədən bir çox hallarda gizli, konspirativ üsullarla həyata keçirilməsi, tətbiq edilən üsulların, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanlarla əməkdaşlıq edən şəxslərin, məlumat mənbələrinin məxfiliyini qorumaq zərurəti hal şahidlərinin, müdafiəçilərin əməliyyat-axtarış tədbirlərində iştirak etmələrini istisna edir və həmin şəxslərin əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanlar tərəfindən bu və ya digər əməliyyat-axtarış tədbirinə, məsələn, əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində saxlanılan şəxsin üstünün yoxlanılmasına və yaxud “binalara, o cümlədən yaşayış

yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə baxış” əməliyyat-axtarış tədbirinə cəlb edilməsi əməliyyat-axtarış tədbiri nəticəsində əldə olunmuş sübutların mötəbərliyinə (sübut əhəmiyyətli ola biləcək predmetin əldə edilməsi şəraitinin qüsurluluğuna görə) şübhə salan hal kimi nəzərdən keçirilə bilər.

Əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində CPM-in 148.2-ci maddəsində göstərilən halların meydana gəlməsinə görə şübhəli şəxsin tutulması (azadlığının məhdudlaşdırılması) faktı da tutulma anında şübhəli şəxsin yanında müdafiəçisinin olmasını şərtləndirən və bu səbəbdən əməliyyat-axtarış tədbirini həyata keçirən səlahiyyətli şəxs üçün həmin yerdə və yaxud müvafiq polis qurumuna və yaxud əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən digər orqana gətirildikdən sonra müdafiəçinin iştirakını təmin etmək vəzifəsi yaradan hal deyildir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin xüsusiyyətləri, eləcə də CPM-in 148.2-ci maddəsində göstərilən şübhəli şəxs qismində tutulmanı şərtləndirən halların bir növ hadisələrin təsadüfi axarında meydana gələn hallar xarakterində olması əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində müdafiəçinin iştirakını istisna etdiyi kimi, əməliyyat-axtarış tədbiri gedişində tutulma faktiki olaraq tətbiq edildikdə (həmin anda) şübhəli şəxsin yanında müdafiəçisinin olması (əməliyyatçı tərəfindən ona müdafiəçinin təqdim edilməsi) istisna olunur.

Təsadüfi deyil ki, CPM-in 90.7 və 90.7.5-ci maddələri tutulmuş şübhəli şəxsin hüquqlarının həyata keçirilməsini tutulma anı, yəni artıq baş vermiş şübhəli şəxs qismində tutulma faktı ilə əlaqələndirmişdir. Şəxsin CPM-in 148.2-ci maddəsində göstərilən hallarda faktiki tutulub-saxlanması (yaxalanması) və bununla əlaqədar cinayət təqibini həyata keçirilən orqana gətirildikdən dərhal sonra təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxs tərəfindən tutulmanı rəsmiləşdirən protokolun tərtib edilməsi isə səlahiyyətli şəxslərin şübhəli şəxs qismində tutulmanın tətbiqi üzrə bütöv fəaliyyətin elementləri olduğundan bir-birindən ayrılı və tutma dedikdə, müstəsna olaraq faktiki tutulma ehtiva oluna (protokolun tərtib edilməsi isə “şübhəli şəxs qismində tutulma” anlayışından xaric edilə) bilməz.

O da təsadüfi deyil ki, CPM-in 86.8-ci maddəsi təhqiqat orqanının əməkdaşının (yəni, o cümlədən əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin müvəkkil edilmiş şəxsinin) səlahiyyətləri sırasında şübhəli şəxsi tuta bilməsini (yəni yaxalaya, azadlığının faktiki məhdudlaşdırma bilməsini) təsbit etməklə yanaşı, həmin maddənin digər müddəaları şübhəli şəxsi tutulma prosesində müdafiəçi ilə təmin etmək vəzifəsini deyil, “tutulan şəxsə onun hüquqlarını”, yəni, o cümlədən tutulan andan müdafiəçiyə malik olmaq hüququnu izah etmək vəzifəsini nəzərdə tutmuşdur (CPM maddə 86.8.4).

CPM-in 86.2.2 və 86.2.3-cü, habelə 85.2.2 və 85.2.3-cü maddələrində də müvafiq olaraq təhqiqatçının və müstəntiqin vəzifələri sırasında şübhəli şəxs tutulduğu andan ona hüquqlarını izah etmək; tutulduğu andan müdafiəçinin yardımından istifadə etmək hüququnu təmin etmək vəzifələri müəyyən edilmişdir.

O da nəzərə alınmalıdır ki, CPM-in 153.2-ci maddəsində cinayət prosesini həyata keçirən orqanın (yəni əməliyyat-axtarış tədbirini keçirməyə müvəkkil edilmiş şəxslərin deyil, təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxslərin) və tutulmuş

şəxsin yerləşdirildiyi müvəqqəti saxlama yerlərinin əməkdaşlarının tutulmuş şübhəli şəxsə münasibətdə digərləri ilə yanaşı, aşağıdakı vəzifələri də nəzərdə tutulmuşdur:

- tutulmadan dərhal sonra şəxsə tutulmanın əsaslarını bildirmək, özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadə verməmək, müdafiəçinin yardımından istifadə etmək hüquqlarını izah etmək (maddə 153.2.1);

- şəxsə tutulduğu andan öz vəkili və qanuni nümayəndəsi ilə ləyaqətli şəraitdə və nəzarət altında təklidə görüşmək və konfidensial ünsiyyət saxlamaq imkanı yaratmaq (maddə 153.2.5);

- tutulmuş şəxsin öz vəkili olmadıqda, ona müvəqqəti saxlama yeri üzrə ərazidə yerləşən vəkil qurumlarında fəaliyyət göstərən vəkillərin siyahısını təqdim etmək, seçilmiş vəkillə əlaqə saxlamaq və onunla görüşmək imkanı yaratmaq (maddə 153.2.6);

- tutulmuş şəxsin maddi vəziyyəti öz hesabına vəkil tutmağa imkan vermədikdə, ona dövlət hesabına müvəqqəti saxlama yeri üzrə ərazidə yerləşən vəkil qurumlarına daxil olan növbətçi vəkillə görüşmək imkanı yaratmaq (maddə 153.2.7).

Qeyd olunan normaların bir-biri ilə, eləcə də CPM-in vəkilin şübhəli şəxsin müdafiəsi üçün cinayət prosesində iştirak etməsini tənzimləyən 92.3.9, 92.4.1, 92.4.2 və 92.4.6-cı maddələri ilə müqayisəli şəkildə təhlili onu deməyə əsas verir ki, cinayət-prosessual qanunvericilik tutulmuş şübhəli şəxsin müdafiəçiyə malik olmaq hüququnun realizə edilməsini bir qayda olaraq tutulmanın prosesual məcburiyyət tədbiri kimi artıq tətbiq edilmiş (mövcud) olması ilə şərtləndirməklə, bu hüququ təmin etmək vəzifəsini müvafiq təhqiqat və ibtidai istintaq orqanının üzərinə qoymuşdur.

Başqa sözlə, şəxsin cinayət törətməsinə şübhə yaranması ilə əlaqədar (CPM-in 148-ci maddəsində göstərilən hallarda) tutulduğu andan müdafiəçiyə malik olmaq hüququ deyil, hüquqları barədə, o cümlədən tutulduqdan dərhal sonra müdafiəçiyə malik olmaq hüququna dair məlumat və izah almaq hüququ yaranır. Odur ki, şübhəli şəxs əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsi ilə əlaqədar əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin müvəkkil edilmiş şəxsi tərəfindən tutulub- saxlanıldıqda (yaxalandıqda) faktiki tutulma anında ona digər hüquqları ilə yanaşı, müdafiəçinin hüquqi yardımından istifadə etmək hüququ izah olunmalı, CPM-in 153.2.2 və 153.2.3-cü maddələrində nəzərdə tutulduğu kimi, şübhəli şəxs tutulduqdan dərhal sonra polis orqanına və yaxud digər təhqiqat orqanına gətirilib tutulmanın rəsmiləşdirilməsi başa çatdırıldıqdan (o cümlədən təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxs tərəfindən tutma protokolu tərtib edildikdən və şübhəli şəxs həmin protokolla tanış edildikdən) dərhal sonra artıq təhqiqatçı və yaxud müstəntiq şübhəli şəxsin müdafiəçiyə malik olmaq hüququnun realizə edilməsi üçün CPM-in 153.2.5-153.2.8-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydalara uyğun olaraq tədbirlər görməli, hər bir halda şübhəli şəxs qismində ilk dindirilməyədək şübhəli şəxsin müdafiəçisinin, öz müdafiəçisi olmadıqda isə müdafiəçi qismində dəvət edilən vəkilin cinayət prosesində iştirak etmək, o cümlədən onların konfidensial ünsiyyət saxlamaq imkanı təmin edilməlidir.

Lakin faktiki tutulmuş şəxsin müdafiəçisi olduqda və ya cinayət prosesində müdafiəçinin mütləq iştirakını müəyyən edən CPM-in 92.3-cü maddəsində göstərilən

hallardan biri olduqda, o cümlədən faktiki tutulub-saxlanılma anında şübhəli şəxs müdafiəçi ilə təmin olunmasını tələb etdikdə, şübhəli şəxsin tutulduğu andan, yəni azadlığının faktiki məhdudlaşdırılmasından dərhal sonra müdafiəçiyə malik olmaq hüququnu nəzərdə tutan CPM-in 90.7.2 və 90.7.5-ci maddələrinə, habelə tutulma haqqında protokolun şəxsə müdafiəçi qismində təqdim edilməsi üçün dəvət edilmiş vəkil tərəfindən imzalanmasını təsbit edən CPM-in 147.6-cı maddəsinə, eləcə də bu Qərarın yuxarıda təsvir edilmiş müddəalarına əsasən şübhəli şəxsi tutub-saxlamış (azadlığını faktiki məhdudlaşdırmış) əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin müvəkkil edilmiş şəxsi tərəfindən tərtib edilən (əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişinə və nəticələrinə dair) raportda və ya protokolda tutulub-saxlanılmış şəxsə tutulduğu andan müdafiəçiyə malik olmaq hüququnun izah edilməsinə dair məlumatla yanaşı, həmin şəxsin müdafiəçisinin olub-olmaması, müdafiəçi ilə təmin edilməsini tələb edib-etməməsi barədə məlumatlar da əks etdirilməli, cinayət təqibi üzrə təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxs isə şübhəli şəxsin tutulmasının tutulma haqqında protokol ilə rəsmiləşdirilməsində müdafiəçinin və ya müdafiəçi qismində təqdim edilməsi üçün dəvət olunmuş vəkilin iştirakını təmin etməlidir. Şübhəli şəxsin tutularkən baxışa və şəxsi axtarışa məruz qalması CPM-in 90.11.2-ci maddəsində hər bir tutulma halını müşayiət edən şübhəli şəxsin daşdığı vəzifə olaraq təsbit edildiyindən, müdafiəçinin tutulmanın rəsmiləşdirilməsində iştirak etməsi onun bundan sonra həyata keçirilən (tutulma üzrə prosedurun tərkib elementi kimi çıxış edən, bir növ onun davamı olan) şəxsi axtarışda da iştirakını qaçılmaz edir.

Odur ki, cinayət işlərinə məhkəmədə baxılarkən şübhəli şəxs qismində tutulmaya dair protokolun tərtib edilməsi zamanı iştirak etmiş (protokolu imzalamış) müdafiəçinin hər hansı səbəbdən, o cümlədən təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxsin şübhəli şəxsdən aldığı yazılı razılıq əsasında şəxsi axtarışda iştirak etməməsi kimi hallar müəyyən edildikdə, məhkəmələr bunu şübhəli şəxsin müdafiə hüququnun və müvafiq istintaq hərəkətinin aparılması qaydalarının pozuntusu kimi qiymətləndirməli və bundan irəli gələrək CPM-də nəzərdə tutulmuş hüquqi vasitələrlə (məsələn, vəkilin bu şəkildə şübhəli şəxsin müdafiəsindən imtina etməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasını məlumatlandırmaqla, icraatı aparan təhqiqatçı, müstəntiq barədə xüsusi qərar çıxarmaqla) həmin pozuntuya münasibətini bildirməlidirlər.

Faktiki tutulub saxlanılmış şübhəli şəxsin müdafiəçisi olduqda və yaxud CPM-in 92.3-cü maddəsində göstərilən əsasların olmasına görə ona təqdim edilmək üçün vəkil dəvət olunduqda, yalnız CPM-in 92.12-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada şübhəli şəxsin müdafiəçidən və yaxud müdafiəçi qismində təqdim olunması üçün dəvət olunmuş vəkildən imtina etməsi və bu imtinanın qəbul edilməsi halında şübhəli şəxsin tutulmasının tutulma protokolu ilə rəsmiləşdirilməsində, müvafiq olaraq da şübhəli şəxsin barəsində keçirilən şəxsi axtarışda və şübhəli şəxs qismində ilk dindirmədə müdafiəçinin iştirak etməməsinə yol verilir.

Cinayət işlərinə məhkəmədə baxılarkən o da nəzərdən qaçırılmamalıdır ki, CPM-in 232 və 234-cü maddələri şübhəli şəxsin tutulmasından (şübhəli şəxs qismində tutulma barədə protokolun tərtib edilməsindən) dərhal sonra ondan izahatın alınmasını deyil, həmin normalarda nəzərdə tutulmuş qaydalara uyğun olaraq onun şübhəli şəxs qismində

dindirilməsini (ifadənin alınmasını) və bunun şübhəli şəxsin dindirilməsi protokolu ilə rəsmiləşdirilməsini tələb edir.

38. Cinayət işlərinə baxılarkən fiziki şəxsin cinayət məsuliyyətinə səbəb olmayan hərəkət və ya hərəkətsizliyinin, dövlət orqanlarının vəzifəli şəxslərinin fəaliyyətindəki çatışmazlıqların və ya səhvlərin bu kateqoriyadan olan cinayətlərin baş verməsinə səbəb olduğu və şərait yaratdığı müəyyən edildikdə, məhkəmələr CPM-in 355-ci maddəsinə əsasən xüsusi qərar çıxarmaqla və dövlət orqanının vəzifəli şəxsi barədə çıxarılmış xüsusi qərarı 30 gün müddətində çatışmazlıqlara və səhvlərə yol vermiş şəxslərin məsuliyyət məsələsinin həll edilməsi üçün təbəçilik qaydasında müvafiq yuxarı dövlət orqanına göndərməklə aidiyyəti qurumların diqqətini cinayətlərin baş verməsinə səbəb olan və şərait yaradan halların aradan qaldırılmasının zəruriliyinə cəlb etməlidirlər.

39. Narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və onların prekursorları ilə bağlı, o cümlədən güclü təsir edən və zəhərli maddələr üzrə cinayət işlərində maddi sübutların məsələsi həll edilərkən Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 6 oktyabr tarixli 181 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq müsadirə edilmiş narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının məhv edilməsi Qaydası"na və "Qanunsuz dövriyyədən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq müsadirə edilmiş, lakin dərman preparatları şəklində olduğuna və tibbi məqsədlərlə istifadə oluna biləcəyinə görə məhv edilməsi məqsədəuyğun olmayan narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin tibbi məqsədlərlə istifadə edilməsi üçün təhvil verilməsi Qaydası"na uyğun olaraq məhkəmələr onların məhv edilməsini və ya tibbi məqsədlər üçün istifadəyə yararlı olan narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyinə verilməsini hökmdə mütləq göstərməlidirlər və bu işlər üzrə hökmlərin icrası haqqında sənədlərin işə əlavə olunması təmin edilməlidir.

Cinayət prosesinin məhkəməyədək icraat mərhələsində isə müvafiq əsaslar olduğu halda, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının, eləcə də güclü təsir edən maddələrin məhkəmə qərarı əsasında məhv edilməsi və ya tibbi məqsədlərlə istifadə edilməsi üçün təhvil verilməsi CPM-in 131-1-ci maddəsinə və LII fəslinin müvafiq normalarına, habelə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2023-cü il 11 fevral tarixli 44 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Cinayət təqibi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı qanunsuz dövriyyədən çıxarımla maddi sübut kimi götürülmüş narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının və güclü təsir edən maddələrin cinayət təqibi üzrə icraat başa çatanaqədər məhv edilməsi və ya tibbi məqsədlərlə istifadə üçün təhvil verilməsi Qaydası"na uyğun olaraq həyata keçirilməlidir.

40. Bu Qərarın qəbul edilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun "Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsinə dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında" 2011-ci il 4 mart tarixli 2 nömrəli Qərarı qüvvədən düşmüş hesab edilsin.

“İnzibati və mülki hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrin məhkəmə aidiyyətinə dair” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2015-ci il 10 aprel tarixli 4 nömrəli qərarına əlavə və dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2024-cü il 9 oktyabr 9 nömrəli Qərarı

Ali Məhkəmənin vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması ilə bağlı rolunun daha səmərəli həyata keçirilməsini təmin etmək üçün Plenum qərarlarının təkmilləşdirilməsi işi qarşıda duran daimi vəzifələrdən biri kimi çıxış edir. Cəmiyyətin davamlı inkişafı, müasir çağırışlar, qanunvericilikdə və məhkəmə təcrübəsində baş verən mütəmadi yeniliklər dəyişən ehtiyaclarla adekvat reaksiya vermək, məhkəmə icraatının səmərəliliyini, keyfiyyətini və tezliyini təmin etmək, eləcə də hüququn inkişafına nail olmaq məqsədilə məhkəmə təcrübəsinin davamlı inkişaf etdirilməsini tələb edir.

Qeyd olunanlara əsasən və “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 79 və 80-ci maddələrini rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

I. “İnzibati və mülki hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrin məhkəmə aidiyyətinə dair” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2015-ci il 10 aprel tarixli 4 nömrəli qərarına aşağıdakı əlavə və dəyişikliklər edilsin:

1. 6.2-ci bənd aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Eyni faktiki və hüquqi hallara əsaslanmaqla torpağın ayrılmasına dair inzibati akt və müqavilə bir iddiada mübahisələndirildikdə, həm inzibati aktın, həm də müqavilənin ləğvinə və ya etibarsızlığına dair işə bir icraat daxilində inzibati məhkəmələrdə baxılmalıdır. Bundan fərqli olaraq, torpağın ayrılmasına dair inzibati akt deyil, inzibati aktın özünün qanuniliyi ilə bağlı olmayan əsaslarla yalnız müqavilə mübahisələndirildikdə, işə mülki məhkəmə icraatı qaydasında baxılmalıdır. Məhkəmələr icraatlarında olan işlərə baxarkən inzibati aktın və onunla əlaqəli olan müqavilənin birlikdə və ya ayrılıqda mübahisələndirilməsi məsələsini irəli sürülən dəlilləri nəzərə almaqla tərəflərlə müzakirə etməli və prosessual qənaətə nail olmaq üçün müvafiq hüquqi yardım göstərməlidirlər.”

2. Aşağıdakı redaksiyada 6.3-cü bənd əlavə edilsin:

“Dövlət və bələdiyyə əmlakının müsabiqə və ya hərrac vasitəsilə mülkiyyətə və ya icarəyə verilməsi ilə bağlı yaranan mübahisələrin məhkəmə aidiyyəti müəyyənləşdirilərkən nəzərə alınmalıdır ki, müsabiqə və ya hərracın keçirilməsi səbəbindən, məqsədindən, sifarişçinin kimliyindən, eləcə də müsabiqə və ya hərraca çıxarılan əmlakın mənsubiyətindən asılı olmayaraq, hər bir halda bu cür müsabiqə və ya hərracın təşkili, keçirilməsi və

nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı münasibətlər mülki-hüquqi xarakter daşıyır və bu münasibətlərdən yaranan mübahisələrə mülki məhkəmə icraatı qaydasında baxılmalıdır. Müsəbiqə və ya hərracı keçirən təşkilatın fəaliyyətini tənzimləyən ümumi hüquq sahəsinə aid edilə bilən ayrıca hüquqi aktın mövcudluğu müsəbiqə və ya hərracın mülki-hüquqi xarakterini və qaliblə bağlanmış əqdlərin qarşılıqlı iradə azadlığına əsaslandığını ortadan qaldırmır.

Nəzərə alınmalıdır ki, əmlak müsəbiqə və ya hərraca dövlət, yaxud bələdiyyə orqanlarının müvafiq qərarı əsasında çıxarılır. Yalnız belə qərarın qəbulundan sonra hərrac təşkilatına dövlət və ya bələdiyyə əmlakının alqı-satqısı və ya icarəyə verilməsi üçün sifariş verilir, təşkilatçı tərəfindən müvafiq hərəkətlər edilməyə başlanılır. Odur ki, belə hallara hüquq münasibətlərinin xarakteri baxımından iki pilləli münasibətlər nəzəriyyəsi tətbiq olunmalı, əmlakın müsəbiqə və ya hərraca çıxarılması haqqında qərarın qəbulu və bilavasitə müsəbiqə və ya hərracın keçirilməsi mərhələləri fərqləndirilməlidir. Əmlakın müsəbiqə və ya hərrac vasitəsilə mülkiyyətə və ya icarəyə verilməsi barədə qərar inzibati akt kimi qiymətləndirilir. Hər hansı səbəbdən həmin qərarın çıxarılmasının özünün qanunsuz olduğunu iddia edən şəxslər sözügedən məsələni inzibati məhkəmə qaydasında mübahisələndirilə bilirlər. Müsəbiqə və ya hərracın təşkili, keçirilməsinin şərtləri və qaydaları, eləcə də nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı mübahisələrə isə mülki məhkəmə icraatı qaydasında baxılmalıdır.

Məhkəmələr onu da nəzərə almalıdırlar ki, bu qəbildən olan mübahisələrin aidiyyətinin müəyyənləşdirilməsinə həmçinin 6.2-ci bənddə göstərilmiş qayda tətbiq olunur.”

3. 7.1-ci bənddə “orqanların” sözündən sonra “ümumi (publik) hüquq sahəsindəki səlahiyyətlərin icrasından doğan” sözləri əlavə edilsin.

4. 13-cü bənd aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Qanunvericiliklə onlara inzibati akt qəbul etmək, eləcə də ümumi (publik) hüquq sahəsində hakimiyyət səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi ilə bağlı faktiki xarakterli hərəkətlər etmək səlahiyyətinin verildiyi konkret hallar istisna olmaqla, təbii inhisar subyektləri “Inzibati icraat haqqında” Qanun anlamında inzibati orqan sayılmırlar.”

5. 14-cü bənd aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Təbii inhisar subyektləri dövlət və ictimai maraqları təmin etməyə yönəlmiş fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar həm onların fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən orqanlarla (rəqabət orqanı, Tarif (qiymət) Şurası və digər tənzimləyici qurumlar), həm də təsərrüfat subyektləri və istehlakçılarla münasibətlərə daxil olurlar. Buna görə, məhkəmələr ilk növbədə, təbii inhisar subyektlərinin iştirakçısı olduğu mübahisələrin qeyd edilən iki kateqoriya münasibətlərdən məhz hansının çərçivəsində yarandığını aydınlaşdırmalıdırlar.

Təbii inhisarları tənzimləyən orqanlarla təbii inhisar subyektlərinin daxil olduqları münasibətlər ümumi hüquq sahəsinə aid olduğundan belə münasibətlərdən yaranan mübahisələrə inzibati məhkəmələrdə baxılmalıdır. Çünki təbii inhisar fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi ilə bağlı qərarların qəbul olunması, hərəkət və ya hərəkətsizliyin edilməsi publik maraqlar naminə hakimiyyət səlahiyyətlərinin icrası qaydasında həyata keçirilən, eləcə də

ünvanlandığı təbii inhisar subyektləri barəsində hüquqi nəticələr yaradan fəaliyyətdir. Müvafiq olaraq belə fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində hüquqlarının pozulduğunu iddia edən təbii inhisar subyektləri tərəfindən təbii inhisarları tənzimləyən orqanlara qarşı qaldırılmış iddialara inzibati məhkəmə icraatı qaydasında baxılmalıdır.

Təbii inhisar subyektlərinin təsərrüfat subyektləri və istehlakçılarla daxil olduqları münasibətlər (təbii inhisar subyektlərinin şəbəkələrinə qoşulma, texniki şərtlərin verilməsi, məhsulun satışına dair müqavilə bağlanması və s.) isə konkret subyektlərə təbii inhisar fəaliyyətinə aid edilmiş sahələr üzrə məhsulun satışı və ya xidmətlərin təqdim edilməsinə yönəlmiş iqtisadi fəaliyyət olmaqla son nəticədə mülki-hüquqi xarakter daşıyır. Həmin münasibətlər xüsusi hüquq rejiminə tabe edildiyinə görə, bununla bağlı yaranmış mübahisələr inzibati hüquq sahəsində yaranmış münasibətlər kimi qiymətləndirilə bilməz. Bu qəbildən olan işlərə mülki mühakimə icraatı qaydasında kommərsiya və ya ümumi məhkəmələrdə baxılmalıdır.

Təbii inhisar subyektlərinə qarşı və ya onlar tərəfindən qaldırılmış deliktdən əmələ gələn, yaxud əşya hüquqlarının müdafiəsinə yönəlmiş və digər iddiaların məhkəmə aidiyyəti müəyyən edilərkən isə həmin münasibətlərdə təbii inhisar subyektinin qanunvericiliyə müvafiq olaraq publik səlahiyyətin icrası qaydasında, yoxsa mülki dövriyyənin bərabər hüquqlu iştirakçısı kimi iştirak edib-etmədiyinə qiymət verilməlidir. Təbii inhisar subyektinin qanunvericiliklə verilmiş ümumi (publik) hüquq sahəsindəki səlahiyyətlərin (məsələn, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət ehtiyacları üçün torpaqların geri alınması ilə bağlı alan orqan kimi müəyyən olunduqda) icrasından doğan mübahisələrə inzibati məhkəmələrdə baxılmalıdır. Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada verilmiş ümumi (publik) hüquq sahəsinə aid səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi vəziyyəti mövcud olmadıqda, əksinə, mülki dövriyyənin iştirakçısı kimi gündəlik təsərrüfat fəaliyyətinin həyata keçirilməsindən yaranan mübahisələrdən söz edildikdə (vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsi, ərazinin boşaldılması və s.) isə işlərə mülki mühakimə icraatı qaydasında kommərsiya və ya ümumi məhkəmələrdə baxılmalıdır.”

II. Məhkəmələrə tövsiyə olunsun ki, prosessual qənaətə nail olmaq üçün bu Qərarın qəbulu ilə yaranan aidiyyətlə əlaqədar şərtlərin dəyişməsi hallarında, icraatlarında olan mübahisələrə münasibətdə hər bir fərdi işin xüsusi hallarını və aparılmış araşdırmanın həcmi nəzərə almaqla həmin işlərə baxılmasını davam etdirsinlər.

“Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun bəzi qərarlarında dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2024-cü il 20 dekabr tarixli 15 nömrəli Qərarı

Ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının daha effektiv müdafiəsi, uşaqların üstün mənafeələrinin qorunması, habelə ayrı-ayrı kateqoriya işlərə baxılması üzrə məhkəmə təcrübəsinin vahidliyinin təmin edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun bəzi Qərarlarına əlavə və dəyişikliklərin edilməsinə ehtiyac yaranmışdır.

Qeyd olunanlara əsasən və “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 79 və 80-ci maddələrini rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Nikahın pozulması, boşanmadan sonra yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların valideynlərdən hansının yanında qalması və uşaqlar üçün valideynlərdən aliment tutulması tələbinə dair işlərə baxılarkən qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında” 2016-cı il 28 mart tarixli 8-2/2016 nömrəli Qərarında aşağıdakı dəyişikliklər edilsin:

1.1. 7-ci bənd üzrə:

1.1.1. 7-ci bəndə aşağıdakı məzmununda ikinci və üçüncü abzaslar əlavə edilsin:

“Ailə Məcəlləsinin 22-ci maddəsində nikahın pozulması haqqında qətnamə qəbul etdikdə məhkəmənin həll etdiyi məsələlərin dairəsi nəzərdə tutulsa da, bu zaman uşaqların hüquq və mənafeələrinə təsir göstərə biləcək digər məsələlərin həlli imkanı qanunla qadağan edilməmişdir.

Odur ki, uşaqların üstün mənafeələrinin qorunması, habelə prosessual qənaət prinsipləri rəhbər tutularaq məhkəmələrə izah edilir ki, nikahın pozulmasına dair iddialara baxılarkən hazırlıq iclasında uşağın hansı valideynin yanında saxlanması ilə bağlı mübahisənin olmadığı müəyyən edildiyi halda, məhkəmələr valideynlər arasında uşaqla ünsiyyət qaydası ilə bağlı qarşılıqlı razılığın olub-olmadığını aydınlaşdırmalıdır. Bununla bağlı mübahisə varsa uşaqla ünsiyyət qaydasının müəyyən edilməsini arzu edən valideynə bu barədə iddia tələbi ilə müraciət etmək hüququ izah edilməli və irəli sürüldüyü halda nikahın pozulması ilə yanaşı, bu tələbə də mahiyyəti üzrə baxılıb qətnamə qəbul edilməlidir.”;

1.1.2. 7.1-ci bəndin ikinci abzasının birinci və ikinci cümlələrində “iddianın təmin tədbirinin” sözləri “müvəqqəti təminat tədbirinin” sözləri ilə əvəz edilsin.

1.2. 8-ci bənd üzrə:

1.2.1. 8.4-cü bəndə aşağıdakı məzmununda 8.4-1, 8.4-2 və 8.4-3-cü yarımbəndlər əlavə edilsin:

"8.4-1. Ailə Məcəlləsinin 110.2-ci maddəsinə əsasən alimentin indeksasiyası məqsədi üçün məhkəmə tərəfindən onun miqdarı müəyyən olunmuş minimum əmək haqqı məbləğinin müəyyən mislinə uyğun sabit pul məbləğində müəyyən edilir. İstinad edilən maddənin tələbindən görüldüyü kimi məhkəmələr sabit pul məbləğində aliment təyin edərkən onun miqdarını ölkə üzrə minimum əmək haqqı məbləğinin müvafiq misli həddində müəyyən etməlidirlər (məsələn, Məhkəmə 2024-cü ildə bir uşağın saxlanması üçün alimentin tutulması barədə iddiaya baxarkən alimenti 255 manat həddində müəyyən etmək istəyirsə, həmin il üzrə minimum əmək haqqı məbləğinin 0,74 mislində ($345 \times 0,74 = 255$ manat) alimentin tutulması barədə qətnamə qəbul etməklə, qətnamənin nəticə hissəsini "xx.xx.xxxx tarixindən başlayaraq yetkinlik yaşına çatmayan A-nın saxlanması üçün B-dən C-nin xeyrinə sonrakı artımlar nəzərə alınmaqla, hər ay ölkə üzrə müəyyən olunmuş minimum əmək haqqının 0,74 misli həddində sabit pul məbləğində aliment tutulsun" məzmununda ifadə etməlidir).

8.4-2. Nəzərə alınmalıdır ki, Ailə Məcəlləsinin 110.1-ci maddəsinə əsasən bu Qərarın 8.4-1-ci bəndində göstərilən qaydada tutulan alimentin indeksasiyası ölkə üzrə müəyyən edilən minimum əmək haqqı məbləğinin artımına mütənəsbil olaraq alimentin tutulmasını həyata keçirən təşkilatın müdiriyyəti (borclunun rəsmi iş yerinin olduğu halda işəgötürən, rəsmi iş yerinin olmadığı halda isə icra qurumunun rəhbəri) tərəfindən müəyyən edilməlidir. Qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qətnaməsində sabit pul məbləğində tutulan alimentin konkret məbləğlə ifadə edildiyi hallarda, indeksasiya maraqlı tərəfin ərizəsi əsasında icraya nəzarət edən məhkəmə tərəfindən MPM-in 232-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada qərardadın qəbul edilməsi yolu ilə həyata keçirilməlidir. Qərardad qəbul edilərkən indeksasiyanın bu Qərarın 8.4-1-ci bəndində göstərilən qaydada aparılmalı olması, habelə qanunvericilikdə alimentin indeksasiyasının yeganə meyar kimi ölkə üzrə müəyyən edilmiş minimum əmək haqqı məbləğinin artımı ilə şərtləndirildiyi nəzərə alınmalıdır (məsələn, 2019-cu ildə qəbul edilmiş qətnamə ilə bir uşağın saxlanması üçün 125 manat sabit pul məbləğində alimentin tutulması qət edilibsə, məhkəmə 2024-cü ildə indeksasiyanı həyata keçirən zaman qüvvədə olan qətnamə ilə tutulmuş alimentin miqdarının 2019-cu il üzrə müəyyən edilmiş 250 manat məbləğində minimum əmək haqqının 0,5 mislini təşkil etdiyini nəzərə alaraq, qərardadın nəticə hissəsində tutulan alimentin məbləğinin ölkə üzrə müəyyən olunmuş minimum əmək haqqının 0,5 misli həddində indeksasiya olunması şəklində göstərməlidir).

8.4-3. Alimentin indeksasiyasından fərqli olaraq, Ailə Məcəlləsinin 112-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halların mövcudluğu məhkəmənin müəyyən etdiyi alimentin miqdarının (minimum əmək haqqına münasibətdə müəyyən edilmiş mislinin) dəyişdirilməsi barədə müstəqil iddianın qaldırılması üçün əsasdır. Əgər iddia minimum əmək haqqı məbləğinin artımına əsaslanırsa, başqa sözlə, iddianın mahiyyəti indeksasiya xarakteri daşıyarsa, bu məsələnin icra icraatı qaydasında (Ailə Məcəlləsinin 110-cu və MPM-in 232-ci maddələri) həll edilməli olması nəzərə alınmalı və MPM-in 153.2.1-ci maddəsinə əsasən iddianın yolverilməzliyinə görə iddia ərizəsinin icraata qəbul edilməsindən imtina edilməli, əgər iddia

ərizəsi artıq icraata qəbul edilmişsə, MPM-in 261.0.1-ci maddəsinə əsasən mülki iş üzrə icraata xitam verilməlidir.”;

1.2.2. 8.9-cü bəndə aşağıdakı məzmununda 8.9-1 və 8.9-2-ci yarımbəndlər əlavə edilsin:

“8.9-1. Nəzərə alınmalıdır ki, Ailə Məcəlləsinin 55.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan tələb qətnamənin icra qaydasının müəyyən edilməsi barədə müraciətdir. Alimentin tutulması tələbinə dair iddiaya baxılarkən bu barədə edilmiş müraciət MPM-in 220.6-cı maddəsində nəzərdə tutulan qaydada həll edilir. Məhkəmə qətnaməsi ilə tutulan alimentə münasibətdə bu məsələ borclunun ərizəsi əsasında MPM-in 231.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan qaydada həll edilir.

8.9-2. Alimentin ödənilməsinin Ailə Məcəlləsinin 55.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan icra qaydasının müəyyən edilməsindən sonra həmin qaydanın dəyişdirilməsi və ya ləğv edilməsi ilə bağlı əsaslar yaranarsa, belə müraciətlərə də MPM-in 231.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş icra icraatı qaydasında baxılır. Məhkəmə qətnaməsi ilə tutulan alimentin bir hissəsinin Ailə Məcəlləsinin 55.3-cü maddəsinə uyğun şəkildə ödənilməsi, habelə bu icra qaydasının ləğvi və yaxud dəyişdirilməsi ilə bağlı müraciətlər iddia icraatı qaydasında verildikdə MPM-in 153.2.1-ci maddəsinə əsasən iddia ərizəsinin qəbulundan imtina olunmalı, iş səhvən icraata qəbul edildikdə isə MPM-in 261.0.1-ci maddəsinə əsasən iş üzrə icraata xitam verilməli və hər iki halda iddiaçıya MPM-in 231.1-ci maddəsinə əsasən qətnamənin icra qaydasının müəyyən edilməsi barədə ərizə ilə aidiyyəti məhkəməyə müraciət etmək hüququ izah olunmalıdır. Ailə Məcəlləsinin 55.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan qaydada uşağın adına açılmış bank hesabına yığılmış vəsaitə valideynlərdən birinin istəyi ilə sərəncam verilməsi barədə mübahisəyə həmin valideynin tələbi əsasında iddia icraatı qaydasında baxılır.”;

1.2.3. 8.11-ci bəndə aşağıdakı məzmununda 8.11-1-ci yarımbənd əlavə edilsin:

“8.11-1. Alimentin məhkəməyə müraciət edildiyi vaxtdan tutulmasına dair Ailə Məcəlləsinin 100.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qayda həmin Məcəllənin 112-ci maddəsinə əsasən artırılmış aliment məbləğinin tutulmasına da şamil edilir. Lakin nəzərə alınmalıdır ki, alimentin artırılmasına dair qətnamələr MPM-in 234.2.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş dərhal icra edilən qətnamələrin sırasına aid edilməmişdir.”;

1.2.4. 8.13-cü bəndin birinci cümləsi ikinci cümlə hesab edilsin və həmin bəndə aşağıdakı məzmununda birinci cümlə əlavə edilsin:

“Alimentin miqdarının dəyişdirilməsi barədə qətnamə qəbul edilərkən bu Qərarın 8.4-1-ci bəndində göstərilən qaydaya əməl edilməli olduğu nəzərə alınmalıdır.”;

1.2.5. 8.14-cü bənddə “dəyişdirilərkən (artırılarkən və ya azaldılarkən)” sözləri “azaldılarkən” sözü ilə, “dəyişdirilmiş” sözü “azaldılmış” sözü ilə əvəz edilsin.

2. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Valideynlərin və digər qohumların uşaqla ünsiyyətdə olmaq hüquqları ilə əlaqədar qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında” 2011-ci il 28 oktyabr tarixli 6/2011 nömrəli Qərarında aşağıdakı dəyişikliklər edilsin:

2.1. 2.5-cü bəndə aşağıdakı məzmununda ikinci cümlə əlavə edilsin:

“Məhkəmələr ayrı yaşayan valideynin uşağı ilə istirahətinin səmərəli təşkili və digər məqsədlərlə birlikdə ölkə daxili və xarici səfərlər etmə imkanını nəzərə alaraq, verilmiş əsaslandırılmış tələbə uyğun qiymətləndirmə həyata keçirməklə ardıcıl bir neçə gün gecə qalmaqla, ünsiyyət qaydasını müəyyən edə bilirlər.”.

2.2. 3-cü bəndin mətni ləğv edilsin və aşağıdakı məzmununda 3.1 və 3.2-ci bəndlər əlavə edilsin:

“3.1. Məhkəmələr uşaqlardan ayrı yaşayan valideynin uşaqla ünsiyyət hüququnun həyata keçirilməsi barədə iddialara baxarkən iddianın predmetinin ünsiyyət hüququnun müəyyən edilməsindən ibarət olduğunu, ünsiyyətin vaxtı, müddəti, yeri, forması, şəraiti və digər xüsusiyyətlərinin isə bu hüququn icra qaydası və (və ya) üsulunu ehtiva etdiyini nəzərə almalıdırlar. Məhkəmələr iddianın predmetinə qiymət verərkən ünsiyyət hüququnun müəyyən edilməsini tələb edən valideynlə uşağın ünsiyyətdə olmasının sonucunun fiziki, psixi sağlamlığına, onun əxlaqi inkişafına zərər verə biləcəyi halların mövcudluğu baxımından araşdırmalı, habelə bu ünsiyyətin uşağın mənafeyinə uyğun olub-olmadığını müəyyən etməklə iddianı təmin və ya rədd etməlidirlər. İddiyanın qeyd edilən iddia tələbi ilə birgə verilən ünsiyyət qaydası və (və ya) üsuluna dair müraciətinə münasibətdə isə məhkəmələr bu Qərarın 2.2-ci bəndində göstərilənlərə uyğun qiymətləndirmə aparmaqla, təmin etdiyi hüququn icrası qaydası və (və ya) üsulunu Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 220.6-cı maddəsinə əsasən müəyyən etməlidirlər.

3.2. Bu Qərarın 3.1-ci bəndində göstərilənlər baxımından məhkəmə tərəfindən qanuni qüvvəyə minmiş qətnamə ilə müəyyən edilmiş ünsiyyət qaydası və (və ya) üsulunun (vaxt, müddət, yer, forma, şərait və s.) istənilən əsasla valideynlərdən hər hansı birinin müraciəti ilə sonradan dəyişdirilməsi bu barədə yeni iddianın qaldırılması deyil, Mülki Prosessual Məcəllənin 231-ci maddəsinə əsasən qətnamənin icra üsulunun və qaydasının dəyişdirilməsinə dair ərizənin verilməsi yolu ilə həll edilməlidir. Buna dair müstəqil iddia ilə müraciət edildiyi halda Mülki Prosessual Məcəllənin 153.2.1-ci maddəsinə əsasən iddianın yolverilməzliyinə görə iddia ərizəsinin icraata qəbul edilməsindən imtina edilməli, iddia ərizəsi artıq icraata qəbul edildiyi halda isə Mülki Prosessual Məcəllənin 261.0.1-ci maddəsinə əsasən mülki iş üzrə icraata xitam verilməlidir.”.

2.3. 4.2-ci bəndin ikinci cümləsində “259.0.1-ci maddəsinə əsasən ərizə baxılmamış saxlanılmalıdır” sözləri “261.0.1-ci maddəsinə əsasən mülki iş üzrə icraata xitam verilməlidir” sözləri ilə əvəz edilsin.

2.4. 9-cu bənd üzrə:

2.4.1. 9.1-ci bənd aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“9.1. Məhkəmələrə izah edilir ki, uşaqla ünsiyyət hüququnun müəyyən edilməsinə dair qanuni qüvvəsini almış məhkəmə qətnaməsinin mövcudluğu bu ünsiyyətin sonradan uşağın mənafeyinə zidd, yəni fiziki, psixi sağlamlığına, onun əxlaqi inkişafına zərər verə biləcəyi ilə həyata keçirilməsi qanunla müəyyən edilmiş digər yeni halların yaranması daha əvvəl məhkəmə qaydasında verilmiş ünsiyyət hüququnun ləğv edilməsi (məsələn, ünsiyyət hüququ olan tərəfin valideynlik hüququndan məhrum edilməsi əsası ilə), tam və yaxud müəyyən

şərtlərlə (cavabdehin sağlamlıq vəziyyətinin bərpasınadək və digər) məhdudlaşdırılması tələbinə dair müstəqil iddia qaldırmaq hüququnu istisna etmir. O da qeyd edilməlidir ki, bu iddialara baxılarkən ünsiyyətin ləğvi və yaxud məhdudlaşdırılması əsaslarına dair ilkin sübutların olduğu hallarda mübahisəyə baxılıb yekunlaşanadək, iddiaçının ərizəsinə əsasən müvəqqəti təminat tədbiri qismində uşaq ilə ünsiyyət qadağan edilə bilər.”;

2.4.2. 9.2-ci bənd ləğv edilsin.

2.5. 12-ci bəndin mətni 12.2-ci bənd hesab edilsin və aşağıdakı məzmununda 12.1-ci bənd əlavə edilsin:

“12.1. Mülki Prosesual Məcəllənin 223.1-ci maddəsinə əsasən məhkəmə əmlakın və ya pul məbləğlərinin verilməsi ilə əlaqədar olmayan müəyyən hərəkətləri etməyə cavabdehi məcbur edən qətnamə çıxardıqda, qətnamənin nəticə hissəsində kimin, harada, nə vaxt və ya hansı müddətdə həmin hərəkəti etməyə borclu olmasını göstərir. Bu baxımdan məhkəmələrə izah edilir ki, ünsiyyətə dair qətnamənin nəticə hissəsində uşağın ünsiyyət hüququnun həyata keçirilməsi və daha sonra geri qaytarılmasından ibarət tərəflərin qarşılıqlı öhdəliklərinin icrası məqsədilə uşağın harada, nə vaxt və ya hansı müddətdə təhvil verilməli olduğu göstərilməlidir.

Məsələn: İddia təmin edilsin. İddiaçı A-nın oğlu C ilə ünsiyyət hüququ müəyyən edilsin və ünsiyyət qaydası hər həftənin şənbə günü saat 10:00-dan 18:00-dək təyin edilsin. Ünsiyyət hüququnun təmin edilməsi üçün uşaq onun yaşayış yeri üzrə X ünvanında hər həftənin şənbə günü saat 10:00-da cavabdeh B tərəfindən iddiaçı A-ya, həmin gün saat 18:00-da isə eyni ünvanda iddiaçı A tərəfindən cavabdeh B-yə təhvil verilsin.

Uşaq ilə ünsiyyət qaydasına dair qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qətnamələrində isə uşağın harada, nə vaxt və ya hansı müddətdə təhvil verilməli olması göstərilmədiyi hallarda, bu məsələnin həlli Mülki Prosesual Məcəllənin 231-ci maddəsinə əsasən qətnamənin icra üsulunun və qaydasının dəyişdirilməsinə dair ərizənin verilməsi yolu ilə həll edilməlidir.”.

3. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Uşaqların ölkədən getməsinə icazənin verilməsi ilə əlaqədar valideynlər arasında yaranan mübahisələr üzrə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında” 2021-ci il 24 dekabr tarixli 13 nömrəli Qərarının 7.12-ci bəndinə aşağıdakı məzmununda ikinci abzas əlavə edilsin:

“Həmçinin nəzərə alınmalıdır ki, qanunverici yetkinlik yaşına çatmayan vətəndaşın ölkədən valideynlərinin biri ilə getməsi qaydasını tənzimləyərkən onlar arasında ayrı-seçkilik qoymamış, uşaqdan ayrı yaşayan valideynlə də ölkədən gedə bilməsi hüququnu istisna etməmişdir. Lakin belə bir hüququn realizəsi üçün ilk növbədə ayrı yaşayan valideynin uşaq ilə ünsiyyət hüququ tanınmış olmalı və müəyyən olunmuş ünsiyyət qaydasının (müddətinin) buna imkan verib-verməməsi aydınlaşdırılmalıdır. Ünsiyyət qaydasının (müddətinin) buna imkan vermədiyi halda, tərəfə bu məqsədlə ünsiyyət qaydasının dəyişdirilməsi ilə bağlı ərizə ilə icra icraatı qaydasında aidiyyəti məhkəməyə müraciət etmək hüququ izah edilməlidir. Bu iddialar üzrə sübutetmə yükü ilə bağlı qeyd edilməlidir ki, himayəsində olan valideyndən fərqli olaraq, ölkədən kənara getməsinin uşağın mənafeyinə uyğunluğunu sübut etmək vəzifəsi ayrı yaşayan valideynin üzərinə düşür. O da nəzərə alınmalıdır ki, ayrı yaşayan valideynin uşağın

Ölkədən çıxarılmasına icazənin verilməsini özünün daimi əsaslarla başqa ölkəyə köçməsi məqsədilə əsaslandırıldıqda, habelə qarşı tərəfin bunu sübuta yetirdiyi hallarda iddia rədd olunmalıdır”.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin paylı mülkiyyətlə bağlı bəzi müddələrinin tətbiqi məsələləri üzrə 2024-cü il 6 dekabr tarixli 02/2024 nömrəli qərardad

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki və Kommersiya kollegiyaları,

Mülki kollegiyanın sədri Hacıyev Sənan Firudin oğlunun sədrliyi və hakimləri Əhmədova Mehparə Tofiq qızı, Əhmədov Əhməd Abbas oğlu, Nurməmmədov Əhməd Güləhməd oğlu, Vəliyeva Elşanə Rafiq qızı, Həsənov Vüqar Təvəkgül oğlu, Abbasov Aqil Əzizağa oğlu, Əliyev Zaur Əli oğlu, Şəfiyev İspəndiyar Əsəd oğlu, Xıdırov Əhliman Mehman oğlu, Babayev Zəki Baba oğlu, Baxışova Vüsalə Ələkbər qızı, Şamayev Elşad Yaquboviç,

Kommersiya kollegiyasının sədri Abiyeva Kəmalə Nəbi qızı və hakimləri Qəribov Bəhman Fərhad oğlu, Məmmədli Bəhram Məmməd oğlu və Qurbanov Raqib Əliddin oğlundan ibarət tərkibdə, Bayramova Fidan Rafiq qızının katibliyi ilə, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki kollegiyasının Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – MPM) 418-1-ci maddəsinin tələblərinə müvafiq qaydada verdiyi 2024-cü il 3 iyul tarixli təqdimatı əsasında mübahisəli hüquqi məsələyə hüququn tətbiqi üzrə məhkəmə təcrübəsinin vahidliyinin təmin edilməsi məqsədi ilə baxaraq aşağıdakıları müəyyən etdi.

Mübahisəli hüquqi məsələnin məzmunu

1. Ali Məhkəmənin icraatında olan, əvvəllər müəyyən edilmiş hüquqi mövqələrdən fərqli yanaşmanın müzakirəsini zəruri edən mülki işin hallarına görə, iddiaçı cavabdehlə paylı mülkiyyətində olan daşınmaz əşyanın hərracdan satılmasını və əldə olunan vəsaitin paylarına mütənasib bölünməsinə xahiş etmişdir. İşə baxan birinci instansiya məhkəməsi iddianı təmin etməklə əmlakın hərracdan satış qiymətini müəyyən etmişdir. Apellyasiya instansiyası məhkəməsi cavabdehin apellyasiya şikayətini təmin etməmiş, rayon məhkəməsinin qətnaməsini dəyişdirmədən saxlamışdır. Qətnamədən cavabdeh kassasiya şikayəti vermiş və kassasiya şikayətinin dəlilləri əsasən əmlakın hərracdan satış qiymətinin müəyyən edilməsi ilə bağlı olmuşdur.

2. İşə kassasiya qaydasında baxılarkən Ali Məhkəmənin ayrı-ayrı məhkəmə tərkibləri arasında mübahisəli məsələyə dair fərqli hüquqi yanaşmaların mövcud olduğu müəyyən edilmişdir.

3. Belə ki, Ali Məhkəmənin Mülki kollegiyasında analoji işlər üzrə bir sıra məhkəmə tərkibləri paylı mülkiyyətdə olan əşyanın bölünməsi və payın ayrılması anlayışlarına fərq qoymadan hər ikisinə dair iddia tələblərinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 220-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş ardıcılıq gözlənilməklə

həll edilməsi mövqeyində olmuşlar.

4. Digər mövqeyə əsasən isə paylı mülkiyyətdə olan əşyadan payın ayrılması və əşyanın bölünməsi fərqli hüquqi prosedurlar olmaqla, Mülki Məcəllənin müvafiq olaraq 220 və 221-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydada həll edilməlidir.

5. Eyni zamanda bir sıra məhkəmə tərkibləri arasında bu kateqoriyadan olan mübahisələr üzrə qanunla müəyyən edilmiş mərhələlərdən birini və ya bir neçəsini istisna etməklə, birbaşa növbəti və ya sonuncu mərhələnin tətbiqinin mümkünlüyü və mübahisə predmeti olan əşyanın hərracdan ilkin satış qiymətinin qətnamə ilə müəyyən edilməli olub-olmaması barədə də fərqli hüquqi mövqələr mövcuddur.

6. Göründüyü kimi, qeyd edilən hüquqi məsələlərə dair qanunvericiliyin tətbiqi üzrə məhkəmə təcrübəsinin vahidliyinin təmin edilməsi zərurəti yaranmışdır.

7. MPM-in 418-1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, Ali Məhkəmənin məhkəmə tərkibi işə kassasiya qaydasında baxarkən Ali Məhkəmənin digər məhkəmə tərkibinin əvvəllər qəbul etdiyi qərarla müəyyən edilmiş hüquqi mövqedən fərqli yanaşmanın tətbiq edilməsini zəruri hesab etdikdə, həmin mübahisəli hüquqi məsələyə hüququn tətbiqi üzrə məhkəmə təcrübəsinin vahidliyinin təmin edilməsi məqsədilə Ali Məhkəmənin mülki və kommersiya kollegiyalarına daxil olan bütün hakimlərdən ibarət tərkibdə baxılır.

8. Bu məqsədlə Ali Məhkəmənin sədri tərəfindən hazırda işə baxan Mülki kollegiyanın məhkəmə tərkibinin təqdimatı təmin edilərək, hüququn tətbiqi üzrə qeyd edilən mübahisəli hüquqi məsələ Mülki və Kommersiya kollegiyalarına daxil olan bütün hakimlərin müzakirəsinə çıxarılmış, mübahisəli hüquqi məsələ hüquq ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılmış, Xarici Təhsilli Hüquqşünaslar Assosiyasiyasının ("FELAS"), "Bureau 28a" MMC Hüquq firmasının və Bakı Dövlət Universitetinin Mülki proses və kommersiya hüququ kafedrasının yazılı formada əsaslandırılmış rəyləri (amicus curiae rəyi) Ali Məhkəməyə təqdim edilmiş, eyni zamanda xarici dövlətlərin bu məsələlərlə bağlı təcrübələri öyrənilmişdir.

Məhkəmə tərkibinin mövqeyi:

9. Mübahisəli hüquqi məsələnin həlli məqsədilə mülki qanunvericiliyin mülkiyyət hüququ, ümumi mülkiyyət hüququ, ümumi mülkiyyətdə olan əşyanın bölgüsü ilə bağlı müvafiq normaları nəzərdən keçirilməlidir.

10. Mülki Məcəlləyə əsasən mülkiyyət hüququ – subyektin ona mənsub əmlaka (əşyaya) öz istədiyi kimi sahib olmaq, ondan istifadə etmək və ona dair sərəncam vermək üzrə dövlət tərəfindən tanınan və qorunan hüququdur (Mülki Məcəllə, 152.1-ci maddə). İki və ya bir neçə şəxsin mülkiyyətində olan əşya onlara ümumi mülkiyyət hüququ əsasında mənsubdur. Əşya mülkiyyət hüququnda mülkiyyətçilərin hər birinin payı müəyyənləşdirilməklə (paylı mülkiyyət) və ya belə paylar müəyyənləşdirilmədən (birgə mülkiyyət) ümumi mülkiyyətdə ola bilər. Əşyaya ümumi mülkiyyət, qanunvericilikdə həmin əşyaya birgə mülkiyyət yaranmasının nəzərdə tutulduğu hallar istisna olmaqla, paylı mülkiyyətdir (Mülki Məcəllə, 213.1–213.3-cü maddələr).

11. Qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən ümumi mülkiyyətdə olan əşyanın ideal və real

bölgüləri mümkündür. İdeal bölgü əşyanın fiziki cəhətdən bölünmədən əşya üzərində mülkiyyət hüququnda payların müəyyən edilməsini, real bölgü isə əşyanın fiziki cəhətdən mülkiyyətçilər arasında ideal paylarına müvafiq olaraq faktiki bölünməsinə nəzərdə tutur. İdeal bölgüdən fərqli olaraq, real bölgüdə hər bir mülkiyyətçi (və ya ayrılan mülkiyyətçi) öz hissəsi üzərində tam mülkiyyət hüququna malik olmaqla, fərdi mülkiyyətçi halına gəlir.

12. Qanunverici paylı mülkiyyətdə olan əşyanın real bölgüsündən əvvəl bütün mülkiyyətçilərin mənafeələrini nəzərə almaqla paylı mülkiyyətdə olan əşyaya sahiblik, ondan istifadə və ona (və ya konkret paya) sərəncam verilməsinə dair aralarındakı ixtilafın həll edilməsi ilə bağlı aşağıda sadalanan bir sıra fərqli hüquqi mexanizmlər müəyyən etmişdir ki, bu da mülkiyyət hüququnun toxunulmazlığı prinsipi çərçivəsində bütün payçıların mülkiyyət hüquqlarının əlverişli şəkildə müdafiəsinə xidmət edir.

13. Ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyaya sahiblik və ondan istifadə qaydasının müəyyən edilməsi – paylı ümumi mülkiyyətin mülkiyyətçiləri ümumi mülkiyyətdə olan əşyaya sahiblik və ondan istifadə qaydası haqqında razılığa gələ bilərlər, razılaşma əldə edilmədikdə isə əşyaya sahiblik və ondan istifadə məhkəmənin müəyyənləşdirdiyi qaydada həyata keçirilir. Paylı mülkiyyətin mülkiyyətçisi ümumi əşyanın öz payına uyğun hissəsinin onun sahibliyinə və istifadəsinə verilməsi hüququna malikdir, bu mümkün olmadıqda isə onun payına düşən əşyaya sahiblik və ondan istifadə edən digər mülkiyyətçilərdən müvafiq əvəz ödəməyi tələb edə bilər (Mülki Məcəllə, 215.1-215.3-cü maddələr).

14. Paylı mülkiyyətdə olan əşya üzərində mülkiyyət hüququndakı paya dair sərəncam verilməsi – hər bir mülkiyyətçi öz payı üzərində sərəncam vermək hüququna malikdir. Bununla belə, fərdi mülkiyyətçilərdən fərqli olaraq, paylı mülkiyyətçilər sərəncam səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsində bəzi qanuni məhdudiyyətlərə tabedirlər. Belə ki, paylı mülkiyyətin hər bir mülkiyyətçisi öz payını sata, bağışlaya, vəsiyyət edə, girov qoya bilər və ya ona dair başqa sərəncam verə bilər. Onu əvəzi ödənilməklə özgəninkiləşdirdikdə isə payı satın almaqda üstünlük hüququ ilə bağlı Mülki Məcəllənin 218-ci maddəsində müəyyən edilmiş qaydalara əməl etməlidir (Mülki Məcəllə, 215.5-215.6-cı maddələr).

15. Məhkəmə tərkibi qeyd edilən maddənin tətbiqi ilə bağlı təcrübədə fərqli hüquqi yanaşmaların olduğunu nəzərə alıb vurğulamağı zəruri hesab edir ki, ümumi paylı mülkiyyət hüququndakı pay satın almaqda üstünlük hüququ pozulmaqla satıldıqda hüququ pozulmuş payçının hüquqlarının məhkəmədə müdafiəsi qaydası (qaldıracağı iddianın predmeti) qanunvericilikdə dəqiq müəyyənləşdirilmişdir.

16. Belə ki, Mülki Məcəllənin 218.3-cü maddəsinə əsasən pay satın almaqda üstünlük hüququ pozulmaqla satıldıqda paylı mülkiyyətin hər hansı digər iştirakçısının üç aylıq kəsici müddət ərzində hüququ vardır ki, alıcının hüquq və vəzifələrinin ona keçirilməsini məhkəmə qaydasında tələb etsin. Göründüyü kimi, satın almaqda üstünlük hüququ pozulmuş şəxs bu əsasən dayanaraq, həmin əqdin etibarsızlığı ilə bağlı deyil, alıcının hüquq və vəzifələrinin ona keçirilməsi barədə tələb irəli sürmək hüququ vardır.

17. Paylı mülkiyyətdə olan əşyanın mülkiyyətçilər arasında bölünməsi və ya mülkiyyətçinin əşyadakı payının ayrılması – bu məsələləri nizamlayan Mülki Məcəllənin 220

və 221-ci maddələrinin məzmunundan belə nəticəyə gəlmək olar ki, bölünmə və ayrılma anlayışları eynilik təşkil etməməklə, fərqli hüquqi mexanizmləri nəzərdə tutur. Paylı mülkiyyətdə olan əşyadan mülkiyyətçilərin birinin (və ya bir neçəsinin) payının ayrılması proseduru Mülki Məcəllənin 220.3-220.6-cı maddələri, ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyanın bölünməsi ilə əşya üzərində iştirakçıların paylı mülkiyyət hüquqlarına xitam verilməsi proseduru isə 221-ci maddəsi ilə tənzimlənir.

18. Hər iki prosedur ilk olaraq tərəflərin razılığı ilə, bu mümkün olmadıqda isə mübahisənin məhkəmədə həll olunmasını nəzərdə tutur (Mülki Məcəllə, 220.3-cü maddənin birinci cümləsi və 221-ci maddənin 2-ci cümləsi).

19. Qeyd olunan hüquqi prosedurlar arasındakı fərq isə ondan ibarətdir ki, paylı mülkiyyətdə olan əşyanın mülkiyyətçilər arasında bölünməsi maddənin başlığından da göründüyü kimi, bütün hallarda həmin şəxslərin əşya üzərində ümumi paylı mülkiyyət hüquqlarına xitam verilməsi ilə nəticələnir. Bu baxımdan əşyanın bölünməsi halı üçün Mülki Məcəllənin 221-ci maddəsində onun fiziki bölgüsü və hərracdan satışından ibarət iki ardıcıl hüquqi mexanizm müəyyən edilmişdir. Həmin maddə bütün paylı mülkiyyətçilər əşyanın bölünməsi ilə bağlı həmfikir olsalar da, aralarında paylı mülkiyyət hüququna xitam verilməsinin növü və ya forması (fiziki bölgü, hərracdan satış və s.) ilə bağlı mübahisə olduğu və ya payının ayrılmasını tələb etməyən mülkiyyətçi tək qaldığı, yeni ümumiliyin davam etdirilməsinin mümkün olmadığı hallarda tətbiq edilməlidir. Məsələn, bütün payçıların əşyanın paylarına uyğun bölünməsinə tələb etdikləri və ya iki payçıdan biri, üç payçıdan ikisi ayrılmaq istədiyi hallarda əşyanın bölünməsi mexanizmi işə düşür.

20. Əşya üzərində mülkiyyət hüququndakı payın ayrılması isə bütün hallarda ümumi paylı mülkiyyət hüququna xitam verilməsi ilə nəticələnir. Bu baxımdan əşyanın bölünməsi halından fərqli olaraq, payın ayrılması halı üçün Mülki Məcəllənin 220.2-220.6-cı maddələrində payın naturada ayrılması, bu mümkün olmadıqda kompensasiya ödənilməklə paya xitam verilməsi və əşyanın açıq hərracdan satışından ibarət üç ardıcıl hüquqi mexanizm müəyyən edilmişdir. Bu zaman həmin ardıcılıq gözlənilməklə payın naturada ayrılması baş tutduqda yalnız ayrılan şəxs(lər) ümumilikdən çıxaraq fərdi mülkiyyətçiyə çevrilir, bu mümkün olmadıqda isə kompensasiya ödənilməklə yalnız həmin şəxs(lər)in əşya üzərində mülkiyyət hüququna xitam verilir. Ayrılmayan iki və ya daha artıq payçı isə ümumi paylı mülkiyyət vəziyyətində qalmaqda davam edirlər. Məsələn, üç payçıdan birinin və ya dörd payçıdan ikisinin ayrılmaq istədiyi halda payın ayrılmasına dair prosedur tətbiq edilir. Yalnız əşyanın açıq hərracdan payçı olmayan digər şəxslərə satılması halında əvvəlki həmmülkiyyətçilərin əşya üzərində ümumi paylı mülkiyyət hüquqlarına xitam verilmiş olur.

21. Nəzərə alınmalıdır ki, paylı mülkiyyətçilər aralarındakı mübahisəli vəziyyətin həlli məqsədilə yuxarıda qeyd olunan hüquqi mexanizmlərdən (əşyaya sahiblik və ondan istifadə qaydasının müəyyən edilməsi, paylı mülkiyyətçinin öz payı üzərində sərəncam verməsi, paylı mülkiyyətdə olan əşyanın mülkiyyətçilər arasında bölünməsi və mülkiyyətçinin əşyadakı payının ayrılması) hər hansı birini seçməkdə sərbəstdirlər. Qanunverici bu mexanizmlərdən mərhələli şəkildə istifadə edilməsi ilə bağlı hər hansı imperativ qayda müəyyən etməmişdir.

Paylı mülkiyyətçilər öz seçimləri əsasında onlardan mərhələli şəkildə istifadə edə və ya hər hansı birini seçməklə digərlerini aradan qaldıra bilərlər.

22. Məhkəmə təcrübəsindən görünür ki, paylı mülkiyyətçilər arasındakı müxtəlif məzmunlu mübahisələr üzrə iddia tələbləri bir qayda olaraq, ümumi mülkiyyətdən payın ayrılması və ya ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyanın bölünməsi formasında ifadə edilir. Halbuki tələbin bu şəkildə qeyd olunması bir çox hallarda tərəflərin həqiqi arzusunu əks etdirmir. Məsələn, iddiaçının əldə etmək istədiyi hüquqi nəticə payının dəyərində uyğun vəsait əldə etməklə ümumi paylı mülkiyyətdən çıxmaq və əldə edəcəyi vəsaiti ehtiyacları üzrə başqa istiqamətlərə yönəltməkdən ibarət olsa da, payına sərəncam vermək imkanı barədə məlumatlı olmadığından payının ayrılması ilə bağlı iddia qaldırmaqla, bu tələb üzrə qanunvericilikdə imperativ şəkildə müəyyən edilmiş mərhələli həll qaydasına məcbur olur.

23. Bu baxımdan məhkəmələr bu kateqoriyadan olan işlərə baxarkən bütün payçıların qanunla qorunan hüquq və mənafeələrinin bərabər müdafiəsi məqsədilə ilk növbədə tərəflər arasındakı mübahisəli vəziyyətin nədən irəli gəldiyini, iddiaçının hazırkı iddia ilə əldə etmək istədiyi hüquqi nəticənin nədən ibarət olduğunu, çatmaq istədiyi hüquqi mənafeyə uyğun düzgün hüquqi mexanizm seçib-seçmədiyini aydınlaşdırmalı, uyğunsuzluq halında qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş bütün hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadənin mümkünliyünü tərəflərlə müzakirə etməlidirlər. Bu yolla paylı mülkiyyətçilər mülkiyyət hüquqlarının daha real və effektiv şəkildə realizəsinə nail olmaqla, aralarındakı mübahisənin buna zərurət olmadığı halda paya və ya bütünlükdə ümumi mülkiyyət hüquqlarına xitam verilməsi ilə nəticələncək şəkildə həllindən qorunmuş olurlar.

24. Bu məqsədlə hakim işi məhkəmədə baxılmağa hazırlayarkən qeyd edilən halları MPM-in 14.1 və 167.1-ci maddələrinə uyğun qaydada tərəflərlə müzakirə etməli, dəqiqləşdirmənin nəticələrini məhkəmənin iclas protokolunda aydın şəkildə əks etdirməlidir.

25. Məhkəmə iddiaçının çatmaq istədiyi hüquqi nəticənin ümumi mülkiyyətdə olan əşyadan payın ayrılması və ya əşyanın bölünməsindən ibarət olduğunu müəyyən edərsə, həmin tələbin qanuni əsasını təşkil edən Mülki Məcəllənin müvafiq olaraq 220.3-220.6-cı və 221-ci maddələrini tətbiq etməklə mübahisəni həll etməlidir.

26. Bu kateqoriya işlər üzrə məhkəmə təcrübəsinin vahidliyi baxımından həll edilməli ilk məsələ qeyd edilən maddələrdə göstərilən prosedurlara müvafiq olaraq, hər bir mərhələ üzrə ayrıca tələbin irəli sürülməsinin zəruri olub-olmaması ilə bağlıdır.

27. İddia irəli sürmək iddiaçının dispozitiv hüququdur və dispozitivlik prinsipinə əsasən müdafiə üçün məhkəməyə müraciət etmək və ya etməmək, iddia qaldırmaq və onu geri götürmək, yaxud da tələb olunan müdafiənin həcmi müəyyən etmək şəxsin özündən asılı olmalıdır. Bundan irəli gələrək, öz məqsədinə nail olmaq üçün prosessual vasitələri seçmək də onun sərbəst sərəncamında olmalıdır ("Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 420-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair" Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumunun (bundan sonra - Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu) 2012-ci il 28 fevral tarixli qərarı).

28. Bununla belə nəzərə alınmalıdır ki, qanunvericilikdə bu kateqoriya işlər üzə məcburi

şəkildə mərhələli həll qaydası müəyyən edilmişdir.

29. Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 220.6 və 221-ci maddələrinin bezi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2014-cü il 4 aprel tarixli qərarında göstərilir ki, ...əmlakın açıq hərracdan satılaraq bölünməsindən əvvəl Mülki Məcəllənin 220.3-220.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydalara əməl edilməlidir. Həmin qaydalar paylı mülkiyyətdə olan əmlakın bölünməsi və ondan payın ayrılmasının mərhələli formada tənzimlənməsini nəzərdə tutur. İlk növbədə, əmlakın naturada bölünməsinin mümkünlüyü müəyyən edilməlidir. Əmlakın naturada bölünməsi mümkün olmadığı halda, ayrılan mülkiyyətçi öz payının dəyərini paylı mülkiyyətin digər mülkiyyətçiləri tərəfindən ona ödənilməsinə tələb etmək hüququna malikdir. Digər mülkiyyətçilərin kompensasiya vermək imkanları olmadıqda və ya onlar kompensasiya vermək istəmədikdə, əmlakın məhkəmə qərarı əsasında hərracdan satılması məsələsinə baxıla bilər. Eyni zamanda payının naturada ayrılması mümkün olmadıqda və mülkiyyətçi payın əvəzinə pul kompensasiyasını almaqdan imtina etdikdə, həmin mülkiyyətçi əmlakın açıq hərracdan satılmasını tələb edə bilməz. Həmçinin paylı mülkiyyətin mülkiyyətçisi birbaşa əmlakın açıq hərracdan satılmasını tələb etmək hüququna malik deyil.

30. Bu iddialara baxılması zamanı mərhələli həll qaydasının müəyyən edilməsində məqsəd mülkiyyətçilərdən birinin (və ya bir neçəsinin) digər paylı mülkiyyətçiləri öz mülkiyyət hüquqlarından iradələrinə zidd şəkildə istədikləri vaxt istədikləri formada məhrum etmələrinə müəyyən məhdudiyyətlər qoymaqla, mülkiyyət hüququnun toxunulmazlığını qorumaqdan, həmçinin bütün mülkiyyətçilərin hüquqi mənafeələrinin balanslı müdafiəsinə nail olmaqdan ibarətdir. Məhz bu məqsədlə qanunverici bu kateqoriyadan olan mübahisələrin həlli zamanı qanunla müəyyən edilmiş mərhələlərdən birini və ya bir neçəsini istisna etməklə, birbaşa növbəti və ya sonuncu mərhələnin tətbiqinin tələb edilməsini qadağan etmişdir. Bu baxımdan iddiaçının dispoziitivlik prinsipindən çıxış edərək, birbaşa növbəti və ya sonuncu mərhələnin tətbiqini tələb etməsi iddianın rədd olunması üçün əsasdır.

31. Göstərilənləri nəzərə alaraq, məhkəmə tərkibi hesab edir ki, iddia tələbinin hansı formada ifadə olunmasından asılı olmayaraq, qaldırılan iddianın predmeti ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyanın bölünməsi və ya payın ayrılmasından ibarət olduğundan, məhkəmə hər bir halda həmin tələbin qanuni əsasını təşkil edən maddənin dispoziisiya şərtlərinə uyğun olaraq mübahisənin qanunla müəyyən edilmiş ardıcılıq gözlənilməklə hər bir mərhələ üzrə həll edilməsinin mümkünlüyünü aydınlaşdırmalıdır. Bu, məhkəmənin qanundan irəli gələn xidməti vəzifəsi olmaqla, tələbdən kənara çıxma kimi qiymətləndirilə bilməz.

32. Beləliklə, iddia tələbləri natamam olduqda və ya aydın olmadıqda məhkəmə MPM-in 14.1 və 167.1-ci maddələrinə əsasən tərəflərlə bu iddiaların predmeti, həmin predmet çərçivəsində araşdırmanın qanunla müəyyən edilmiş məcburi mərhələləri barədə müzakirə aparmalı, bunların hüquqi nəticələrini tərəflərə izah etməli və tələb üzrə yekun arzu olunan nəticənin nədən ibarət olmasını dəqiqləşdirməlidir.

33. Müzakirənin nəticəsində iddiaçı tələb üzrə araşdırmanın Mülki Məcəllənin 220 və 221-ci maddələrində göstərilən müvafiq ardıcılıqla aparılmasına etiraz etməzsə, məhkəmə

iddia tələbinin “payın ayrılması”, “paylı mülkiyyətdə olan əşyanın bölünməsi”, “payın dəyərinin ödənilməsi”, “əşyanın hərracdən satılması” və s. kimi ifadə olunduğu bütün hallarda qanunla müəyyən edilmiş ardıcılıq üzrə yoxlama aparmalıdır.

34. O da qeyd olunmalıdır ki, kreditorun tələbi üzrə borclunun ümumi mülkiyyətdəki payına tutmanın yönəldilməsi barədə tələblər də ümumi paylı mülkiyyətdən payın ayrılması və ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyanın bölünməsi ilə bağlı bu qərardaddakı hüquqi mövqelər nəzərə alınmaqla Mülki Məcəllənin 224-cü maddəsində göstərilmiş dispoziya şərtlərinə və ardıcılığa müvafiq olaraq həll edilməlidir.

35. Həmin maddənin tələbinə görə, paylı və ya birgə mülkiyyətçinin başqa əmlakı kifayət etmədikdə onun kreditoru borc üzrə tutmanın borclunun ümumi əşyadakı payına yönəldilməsi üçün həmin payın ayrılmasını tələb edə bilər. Əgər payın naturada ayrılması mümkün deyildirsə və ya paylı və ya birgə mülkiyyətin qalan iştirakçıları buna etiraz edərsə, kreditorun ixtiyarı var ki, borclunun öz payını bazar qiyməti ilə ümumi mülkiyyətin qalan iştirakçılarına satmasını və satışdan əldə edilmiş vəsaitin borcun ödənilməsinə yönəldilməsini tələb etsin. Ümumi mülkiyyətin qalan mülkiyyətçiləri borclunun payını almaqdan imtina etdikdə kreditorun ixtiyarı var ki, tutmanın borclunun ümumi mülkiyyət hüququndakı payına onun açıq hərracdən satılması yolu ilə yönəldilməsini məhkəmə qaydasında tələb etsin.

36. Nəzərə alınmalıdır ki, borclunun barəsində çıxarılmış qətnamənin icrası qaydasında tələbin onun ümumi mülkiyyətdəki payına yönəldilməsi fərdi mülkiyyətində olan əşyasına yönəldilməsindən fərqli olaraq, kreditorun tələbi üzrə iddia icraatı qaydasında həll edilməli məsələ olmaqla “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – “İcra haqqında” Qanun) 53-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada qətnamənin icrası çərçivəsində həyata keçirilə bilməz.

Ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyadan payın ayrılması

37. İlk növbədə qeyd olunmalıdır ki, hər bir mülkiyyətçi yalnız özünə məxsus payın ayrılmasını tələb etmək hüququna malikdir. Digər mülkiyyətçinin payının naturada ayrılması və ya kompensasiya ödənilməklə ümumi mülkiyyətdəki payına xitam verilməsi barədə iddia qaldırıla bilməz. Bu qaydanın yeganə istisnası Mülki Məcəllənin 220.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Həmin maddəyə əsasən mülkiyyətçinin payı cüzi olduqda, real surətdə ayrıla bilmədikdə və ümumi əmlakdan istifadə edilməsində onun mühüm mənafeyi olmadıqda, məhkəmə həmin mülkiyyətçinin razılığı olmadan da paylı mülkiyyətin qalan iştirakçılarının öhdəsinə ona kompensasiya ödənilməsi vəzifəsini qoya bilər.

38. Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edilən maddənin tətbiqi ilə bağlı vurğulamışdır ki, ümumi paylı mülkiyyətə pay hüququndan məhrum etmək yalnız müstəsna hallarda mümkündür (Mülki Məcəllə, 220.4-cü maddə). Ümumi paylı mülkiyyətin mülkiyyətçisinin ümumi əmlakın istifadəsində mühüm mənafeyinin olub-olmaması məsələsi məhkəmələr tərəfindən hər bir konkret halda tərəflərin təqdim etdikləri sübutları məcmu şəklində tədqiq etməklə və qiymətləndirməklə həll olunur. Həmin maddənin üçüncü cümləsinin tətbiq olunması yalnız qanunverici tərəfindən sadalanan bütün şərtlərin eyni

zamanda mövcud olması halında mümkündür: mülkiyyətçinin payı cüzi olduqda; naturada ayrılması mümkün olmadıqda; ümumi əmlakdan istifadə edilməsində onun mühüm mənafeyi olmadıqda. Bununla, Mülki Məcəllənin 220.4-cü maddəsində öz payının ümumi əmlakdan ayrılması tələbini irəli sürməyən mülkiyyətçinin əmlaka olan mülkiyyət hüququndan onun iradəsinə zidd olaraq digər mülkiyyətçilər tərəfindən kompensasiyanın ödənilməsi yolu ilə məhrum edilməsi nəzərdə tutulmamışdır, əks yanaşma mülkiyyət hüququnun toxunulmazlığı prinsipinə zidd olardı (Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 220.6 və 221-ci maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2014-cü il 4 aprel tarixli qərarı).

39. Mülki Məcəllənin 220-ci maddəsinin məzmunundan və Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumunun həmin qərarındakı izahlardan müəyyən olunur ki, ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyadan payın ayrılması aşağıdakı üç mərhələdən ibarətdir:

- 1) ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyadan payın natura formasında ayrılması;
- 2) kompensasiya (payın dəyəri) ödənilməsi;
- 3) əşyanın məhkəmə qərarı ilə açıq hərracdan satılması və əldə olunan vəsaitin paylara mütənasib surətdə mülkiyyətçilər arasında bölüşdürülməsi.

40. Bu tələblər üzrə hər növbəti mərhələnin yoxlanılmasına özündən əvvəlki mərhələnin tətbiqi mümkün olmadığı halda yol verilir. Yeni əgər payın naturada ayrılmasına yol verilmirsə və ya bu, ümumi mülkiyyətdə olan əşyaya tənəsübsüz zərər vurmada mümkün deyildirsə, ayrılan mülkiyyətçi öz payının dəyərinin digər mülkiyyətçilər tərəfindən ona ödənilməsinə tələb etmək hüququna malikdir. Bu qaydalara əsasən əvvəlki iki mərhələnin tətbiqi mümkün olmadığı halda isə əşya məhkəmə qərarı ilə açıq hərracdan satıla və əldə olunan vəsait paylara mütənasib surətdə mülkiyyətçilər arasında bölüşdürülə bilər.

41. Qeyd edilən məcburi qaydanın tətbiqi həm ayrılmaq istəyən paylı mülkiyyətçinin, həm də qalan mülkiyyətçilərin mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsinə yönəlmişdir. Belə ki, bununla bir tərəfdən mülkiyyətçiyə əmlakdakı payına sərəncam vermək, digər tərəfdən isə qalan mülkiyyətçilərə əşyanı ümumi paylı mülkiyyətlərində saxlamaq imkanı verilir. Ona görə də, bu mərhələlərin yoxlanılması formal xarakter daşımamalı, tərəflər bundan istifadə etməklə bir-birinin hüquqlarını reallaşdırmağa maneə yaratmamalı, hüquqdan sui-istifadəyə yol verilməməlidir.

42. Birinci mərhələ üzrə məhkəmə tərəfindən ilk növbədə iddiaçının əşya üzərində mülkiyyət hüququndakı payının naturada bölgüsünün mümkün olub-olmadığı, ayrılan payın vahid daşınmaz əşya konsepsiyasına uyğun gəlib-gəlmədiyini istiqamətində araşdırma aparılmalıdır. Əşyanın xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla onun naturada bölgüsünün aşkar surətdə mümkünsüzlüyü halında məhkəmə hər hansı əlavə araşdırma aparmadan bu mərhələnin yoxlanılmasını yekunlaşdırmaqla, iddiaçının istəyinə uyğun olaraq ikinci mərhələyə keçid etməlidir.

43. Digər hallarda isə məhkəmə payın naturada ayrılmasının formaları barədə hər bir tərəfin təklifini dinləməli, mübahisəli məqamların alternativ həlli yolları ilə bağlı qarşılıqlı müzakirələr aparmalıdır. Bundan sonra yekun təkliflər əsasında, bunun mümkün olmadığı

halda isə tərəflərin mənafələrinə bərabər şəkildə xidmət edəcək ən əlverişli formada naturada ayrılmanın mümkünlüyünü prosessual qanunvericiliyin yol verdiyi imkanlardan istifadə etməklə araşdırmalıdır.

44. Araşdırmanın nəticəsində payın naturada ayrılmasının mümkünlüyü müəyyən edilərsə, məhkəmə payın müəyyən etdiyi qaydada naturada bölgüsü barədə qətnamə qəbul etməlidir. İddiaçı məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş naturada bölgünün qaydası ilə razı olmadıqda, qətnamədən apellyasiya və kassasiya şikayətləri vermək, eyni zamanda iddiadan imtina hüquqlarından istifadə edə bilər.

45. Bununla yanaşı, nəzərə alınmalıdır ki, Mülki Məcəllənin 220.4-cü maddəsinin ikinci cümləsində payın naturada ayrılmasının mümkünlüyü halında ayrılmanı tələb edən mülkiyyətçinin razılığı ilə naturada bölgünün əvəzinə qalan mülkiyyətçilər tərəfindən kompensasiyanın ödənilməsi imkanı da nəzərdə tutulmuşdur. Bu zaman məhkəmə yalnız kompensasiyanın məbləği ilə bağlı tərəflər arasında qarşılıqlı razılığın olduğu halda həmin məbləğin ödənilməsinə qəet edə bilər, əks halda isə müəyyən etdiyi qaydada naturada bölgü barədə qətnamə çıxarmalıdır.

46. İddiadan imtina edildiyi halda isə məhkəmə tərəfindən iddiaçıya yenidən eyni əşya barəsində eyni əsaslarla digər həmmülkiyyətçilərə qarşı payın naturada ayrılması, habelə payının dəyəri kimi kompensasiya ödənilməsi və ya əşyanın açıq hərracdan satılması barədə iddia qaldırmaq hüququnun olmadığı izah edilməlidir. İddiaçı qeyd edilən tələblərlə və ya onlardan biri ilə məhkəməyə müraciət edərsə, MPM-in 153.2.2-ci maddəsinə əsasən iddia ərizəsinin qəbulundan imtina olunmalı, iş səhven icraata qəbul edildikdə isə MPM-in 261.0.2-ci maddəsinə əsasən iş üzrə icraata xitam verilməlidir.

47. Naturada ayrılma mümkün olmadıqda ikinci mərhələnin tətbiqi ilə bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumunun 2014-cü il 4 aprel tarixli qərarında göstərilmişdir ki, ...mülkiyyətçiyə düşən pay əvəzinə pul kompensasiyasının ödənilməsi yalnız payın naturada ayrılması mümkün olmadıqda və onun razılığı ilə həyata keçirilə bilər. Payın həcmindən asılı olmayaraq paylı mülkiyyətin istənilən mülkiyyətçisi pul kompensasiyasının ödənilməsi tələbini irəli sürmək hüququna malikdir. Əgər iddiaçı tərəfindən belə tələb irəli sürülməmişdirsə, məhkəmə öz təşəbbüsü ilə kompensasiyanın ödənilməsinə müəyyən edə bilməz. Belə ki, məhkəmə iddia tələbinin hədlərindən kənara çıxma bilməz. Ümumi paylı mülkiyyətin mülkiyyətçisi yalnız ona pul kompensasiyasının ödənilməsinə tələb edə bilər. Həmin mülkiyyətçi digər mülkiyyətçilərə pul kompensasiyasının ödənilməsinə tələb etmək hüququna malik deyil.

48. Göründüyü kimi, payın naturada ayrılması mümkün olmadıqda ikinci mərhələ üzrə məhkəmə araşdırmasının aparılması iddiaçının iradəsindən asılı olmaqla, yalnız o, digər mülkiyyətçilərdən payının dəyəri kimi ona kompensasiyanın ödənilməsinə tələb etdiyi halda mümkündür. İddiaçı payının dəyəri kimi kompensasiya ödənilməsinə tələb etmədiyi halda isə məhkəmə araşdırması yekunlaşdırılmaqla ümumi mülkiyyətdən payın naturada ayrılması barədə iddiası rədd olunmalı və ona gələcəkdə ikinci mərhələdən başlanmaqla müvafiq ardıcılıq üzrə iddia qaldırmaq hüququ izah edilməlidir.

49. Kompensasiyanın məbləği ilə bağlı tərəflər arasında mübahisə olmadığı halda

məhkəmə iddianı təmin etməklə, tərəflərin qarşılıqlı razılaşmasına uyğun olan məbləği qət etməlidir. Əks halda isə məhkəmə tələb edilən kompensasiyanın məbləğindən asılı olmayaraq, əşyanın bazar qiymətinə uyğun ədalətli kompensasiya məbləğini müəyyən etməli və cavabdeh tərəfin buna razılığı olduğu halda iddia tələbinə münasibətdə iddianın tam və yaxud qismən təmin olunmasına dair qətnamə qəbul etməlidir.

50. Nəzərə alınmalıdır ki, iddiaçının məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş kompensasiyanın məbləği ilə razılaşmaması bu mərhələ üzrə araşdırmanın yekunlaşması və növbəti mərhələyə keçid edilməsi üçün əsas deyil. Məhkəmə hər bir halda cavabdehlərə iddiaçının payının dəyəri kimi müəyyən edilmiş kompensasiyanın ödənilməsinə təklif etməlidir. Əks yanaşmada ayrılan mülkiyyətçi hüquqdan sui-istifadə edərək payına görə tənəşsüz yüksək kompensasiya tələb etməklə qalan mülkiyyətçiləri ağır vəziyyətə sala, yaxud əşyanın məcburi şəkildə hərraca çıxarılmasına nail ola bilər ki, bu da payın dəyərini ödəməyə razı olan cavabdehlərin mülkiyyət hüquqlarına müdaxilə təşkil edir.

51. İddiaçı məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş kompensasiyanın məbləği ilə razılaşmadıqda qətnamədən apellyasiya və kassasiya şikayətləri vermək, eyni zamanda iddiadan imtina hüquqlarından istifadə edə bilər. İddiadan imtina etdiyi halda məhkəmə tərəfindən bu qərardadın 46-cı bəndində qeyd edilən qaydalar eynilə tətbiq edilməlidir.

52. Cavabdehlər və ya onlardan ən azı biri məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş kompensasiyanın məbləğini ödəməyə razılıq verərsə, bu mərhələdə məhkəmə araşdırması tamamlanmış hesab olunmalı və kompensasiya ödənilməklə iddiaçının əşya üzərində mülkiyyət hüququndakı payına xitam verilməsi barədə qətnamə çıxarılmalıdır. Bu halda kompensasiya ödənilməsi vəzifəsi razılıq vermiş cavabdehin üzərinə qoyulmaqla, iddiaçının payı ona keçməlidir. Razılıq vermiş cavabdehlərin sayı birdən çox olduqda ayrılan pay aralarındakı razılığa müvafiq olaraq hər birinin ödədiyi kompensasiya məbləğine mütənasib, razılıq olmadıqda isə bərabər şəkildə aralarında bölüşdürülməlidir.

53. Təcrübədən görünür ki, bəzi hallarda cavabdehlər məhkəmə prosesində müəyyən edilmiş kompensasiyanın məbləğini ödəməyə razılıq versələr də, sonradan qətnamənin icrası mərhələsində maddi vəziyyətlərinin pisləşməsi, hüquqdan sui-istifadə və ya hər hansı digər səbəbdən vədlərini yerinə yetirmirlər. Bu kimi neqativ halların qarşısını almaq məqsədilə məhkəmə qətnamənin nəticə hissəsində onun icrası üsulunu və qaydasını dəqiq şəkildə müəyyən etməlidir.

54. Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu "Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 231.1-ci maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair" 2015-ci il 22 may tarixli qərarında izah etmişdir ki, məhkəmə qətnaməsinin icra üsulları iş üzrə tərəflərdən birinin pozulmuş hüquqlarının bərpasına yönəlmiş hərəkətlər sistemini nəzərdə tutur. Məhkəmə qətnaməsinin icra qaydası isə müvafiq məhkəmə aktının icra üsullarının məzmununu təşkil edən, müəyyən ardıcılıqla və müvafiq qaydalara riayət etməklə yerinə yetirilən hərəkətlərin məcmusudur. Qətnamənin icra qaydasının dəyişdirilməsi məhkəmə tərəfindən icra hərəkətlərinin yerinə yetirilməsi ardıcılığının (növbəliliyinin), yaxud göstərilən hərəkətlərin məzmununun (həyata keçirilməsi şərtlərinin) dəyişdirilməsində ifadə olunur.

55. Bu məqsədlə qətnamə qəbul edilənədək kompensasiyasının ödənilməsi müddəti ilə bağlı tərəflərlə müzakirə aparılmalı və hər iki tərəfin razılığı ilə müddət müəyyən olunmalıdır. Tərəflər arasında razılıq əldə edilmədikdə isə məhkəmə MPM-in 128.1-ci maddəsi baxımından "İcra haqqında" Qanunun 12.1-ci maddəsində bütün zəruri icra hərəkətlərinin həyata keçirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş 2 aylıq müddət təyin etməlidir.

56. Bununla yanaşı, qətnamənin nəticə hissəsində cavabdehlər tərəfindən kompensasiyanın ödənilməsi ilə iddiaçının paylı mülkiyyət hüququna xitam verilməsinin eyni vaxtda icra edilməli olması və müəyyən edilmiş müddət ərzində kompensasiya ödənişinin həyata keçirilmədiyi halda, tələbkərin istəyinə uyğun olaraq əşyanın açıq hərracdan satılması və əldə olunan vəsaitin mülkiyyətçilərin paylarına uyğun olaraq aralarında bölünməli olması da göstərilməlidir.

57. Məhkəmə araşdırması zamanı cavabdehlərdən heç biri kompensasiya ödəmək istəmədikdə və ya hər hansı səbəbdən ödəyə bilmədikdə iddiaçının tələbi əsasında məhkəmə üçüncü mərhələyə keçid etməklə əşyanın birbaşa açıq hərracdan satılmasını qəet etməlidir. İddiaçının əşyanın açıq hərracdan satılmasını tələb etmədiyi halda isə məhkəmə araşdırması yekunlaşdırılmaqla iddia rədd olunmalı və ona gələcəkdə yalnız üçüncü mərhələ üzrə iddia qaldırmaq hüququ izah edilməlidir.

58. Təcrübədə fikir ayrılığı yaradan məsələlərdən biri də mübahisə predmeti olan əşyanın açıq hərracdakı ilkin satış qiymətinin qətnamə ilə müəyyən edilməli olub-olmaması ilə bağlıdır.

59. Bununla bağlı ilk növbədə qeyd olunmalıdır ki, mülki qanunvericilikdə əşyanın açıq hərracdan satılması halında ilkin satış qiymətinin qətnamə ilə müəyyən edilməli olması barədə imperativ tələb yalnız ipoteka predmeti olan əşyaya münasibətdə nəzərdə tutulmuşdur ("İpoteka haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu, 39.3.3-cü maddə). Mülki Məcəllənin 220-ci maddəsində isə paylı mülkiyyətdə olan əşyanın açıq hərracdan satılması barədə qətnamə qəbul edilərkən ilkin satış qiymətinin məhkəmə tərəfindən müəyyən edilməli olması birbaşa göstərilməsə də, Məcəllədə bununla bağlı qadağanedicilik norma da nəzərdə tutulmamışdır.

60. Odur ki, əşyanın ilkin satış qiyməti ilə bağlı qətnamənin icrası mərhələsində yaranacaq yeni mübahisələrin və tərəflərin sui-istifadə hallarının qarşısının alınması məqsədilə məhkəmə paylı mülkiyyətdə olan əşyanın müəyyən etdiyi bazar qiyməti ilə ilkin satış qiymətini qətnamənin icra qaydası kimi onun nəticə hissəsində göstərməli və izah etməlidir ki, qətnamənin icrası mərhələsində paylı mülkiyyətdə olan əşyanın bazar qiymətinin əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsi səbəbindən tərəflər MPM-in 231-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq qətnamənin icra qaydasının dəyişdirilməsi barədə ərizə ilə məhkəməyə müraciət edərək, ilkin satış qiymətini yenidən müəyyənləşdirə bilərlər.

61. Paylı mülkiyyətdə olan əşyanın açıq hərracdan satılması proseduru isə "İpoteka haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 42-43-cü maddələrinin tələbləri nəzərə alınmadan Mülki Məcəllənin 415-ci maddəsinə, "İcra haqqında" Qanunun müvafiq müddəalarına, eyni zamanda Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki və

Kommersiya kollegiyalarının "İcra icraatı çərçivəsində borclunun əmlakının hərracdan satılması qaydası ilə bağlı qanunvericiliyin tətbiqi üzrə" 2021-ci il 24 noyabr tarixli 02/2021 nömrəli qərardadında qeyd olunmuş hüquqi mövqelərə uyğun həyata keçirilməlidir.

Ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyanın bölünməsi

62. Mülki Məcəllənin 221-ci maddəsinin məzmunundan müəyyən olunur ki, əgər iştirakçılar (paylı mülkiyyətçilər) arasında ümumi paylı mülkiyyət hüququna xitam verilməsi növünə (fiziki bölgü, öz istəyi ilə satış və ya hərracdan satış və satış pulunun bölünməsi və ya bütün əşyanın bir və ya bir neçə iştirakçının adına qeydə alınması və qalan iştirakçılara əvəz verilməsi) dair razılıq olmazsa və ya payının ayrılmasını tələb etməyən mülkiyyətçi tək qalarsa, yeni ümumiliyin davam etdirilməsi mümkün olmazsa, ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyanın bölünməsi yuxarıda qeyd olunduğu kimi payın ayrılmasından fərqli olaraq aşağıdakı iki mərhələdən ibarətdir:

- 1) ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyanın naturada (fiziki) bölgüsü;
- 2) əşyanın məhkəmə qərarı ilə hərracdan satılması.

63. Birinci mərhələ (əşyanın fiziki bölgüsü) üzrə məhkəmə araşdırmasının predmeti ümumi mülkiyyətdə olan əşyadan payın ayrılmasının ilkin mərhələsi (əşyadan payın naturada ayrılması) ilə eynilik təşkil etdiyindən bu qərardadın 42-44, 46-cı bəndlərində nəzərdə tutulan qaydalar nəzərə alınmalıdır.

64. Bu araşdırmanın nəticəsində əşyanın naturada bölgüsünün mümkün olmadığı müəyyən edilərsə, məhkəmə iddiaçıların tələbi əsasında ikinci mərhələyə keçid etməklə əşyanın hərracdan satılmasını qəetməlidir. İddiaçıların əşyanın hərracdan satılmasını tələb etmədikləri halda isə digər tərəfin bununla bağlı qarşılıqlı tələbi yoxdursa, məhkəmə araşdırması yekunlaşdırılmaqla iddia rədd olunmalı və onlara gələcəkdə yalnız ikinci mərhələ üzrə iddia qaldırmaq hüquqları izah edilməlidir.

65. Ümumi mülkiyyətdə olan əşyadan payın ayrılması prosedurundan fərqli olaraq, əşyanın bölünməsi halında kompensasiya ödənilməsi mərhələsi olmadığından, əşya üzərində mülkiyyəti davam etdirmək niyyətində olan digər payçıların mülkiyyət hüquqlarının qorunması məqsədilə Mülki Məcəllənin 221-ci maddəsində qapalı hərracı ehtiva edən yalnız paylı mülkiyyətin iştirakçıları üçün hərracın keçirilməsi imkanı nəzərdə tutulmuşdur.

66. Hərracın forması tərəflərin mövqeləri nəzərə alınmaqla məhkəmə tərəfindən müəyyən olunmalıdır. Məhkəmə araşdırması zamanı bütün mülkiyyətçilərin və ya onlardan ən azı birinin əşya üzərində tam mülkiyyət hüququnu əldə etmək niyyətinin olduğu müəyyən edilərsə, qətnamənin nəticə hissəsində əvvəlcə yalnız paylı mülkiyyətin iştirakçıları üçün hərracın keçirilməsi, əşya həmin hərracda mülkiyyətçilərdən biri və ya bir neçəsi tərəfindən əldə edilmədiyi halda isə açıq hərracdan satılmalı olması göstərilməlidir.

67. Əşyanın ilkin satış qiyməti və hərracdan satılması proseduru ilə bağlı məsələlər isə bu qərardadın 59-61-ci bəndlərində göstərilən qaydada həll olunmalıdır.

68. Şərh olunanları nəzərə alaraq, Ali Məhkəmənin Mülki və Kommersiya kollegiyalarına daxil olan bütün hakimlərdən ibarət məhkəmə tərkibi MPM-in 418-1.1-ci

maddəsini rəhbər tutaraq

QƏRARA ALDI:

Ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyadan mülkiyyətçilərin birinin (və ya bir neçəsinin) payının ayrılması məsələsi Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 220.3 - 220.6-cı maddələri, ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyanın bölünməsi ilə əşya üzərində iştirakçıların paylı mülkiyyət hüquqlarına xitam verilməsi məsələsi isə həmin Məcəllənin 221-ci maddəsi tətbiq edilməklə, bu qərardadın əsaslandırıcı hissəsində qeyd olunan hüquqi mövqelərə uyğun həll olunmalıdır.

İddia tələbinin hansı formada ifadə olunmasından asılı olmayaraq, qaldırılan iddianın predmeti ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyanın bölünməsi və ya payın ayrılmasından ibarət olduğundan, məhkəmələr həmin tələbin qanuni əsasını təşkil edən maddənin dispozisiya şərtlərinə uyğun olaraq, mübahisənin qanunla müəyyən edilmiş ardıcılıq gözlənilməklə hər bir mərhələ üzrə həll edilməsinin mümkünlüyünü aydınlaşdırmalıdır.

Ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyadan payın naturada ayrılması mümkün olmadıqda, iddiaçının tələbi üzrə məhkəmələr əşyanın bazar qiymətinə uyğun ədalətli kompensasiya məbləğini müəyyən etməli və cavabdeh tərəfin buna münasibəti baxımından müvafiq qərar qəbul etməlidirlər.

Ümumi paylı mülkiyyətdə olan əşyanın bölünməsi və əşyadan payın ayrılması barədə işlərə baxılarkən məhkəmələr qətnamənin nəticə hissəsində icra qaydası qismində əşyanın bazar dəyərinə uyğun hərracdan ilkin satış qiymətini göstərməlidirlər.

CINAYƏT İŞLƏRİ ÜZRƏ MƏHKƏMƏ TƏCRÜBƏSİNDƏN**Şəxsin yalnız maddi maraqla deyil, həm də qeyri-əmlak xarakterli maraqla narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin yayılmasını həyata keçirməsi və ya yaymaq məqsədi ilə həmin predmetləri əldə etməsi, saxlaması, daşımaları müvafiq olaraq onların satışı və ya satış məqsədi ilə törədilmiş əməllər kimi qiymətləndirilməlidir**

Gəncə Ağır Cinayətlər Məhkəməsinin hökmü ilə məhkum Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234.1 və 29, 317-1.1-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş cinayət əməllərini törətməkdə təqsirli bilinərək məhkum edilmişdir. O, istintaqa məlum olmayan vaxtda və mənbədən satış məqsədi olmadan şəxsi istehlak miqdarından artıq miqdarda, yəni təmiz çəkisi 0,226 qram kустar üsulla hazırlanmış narkotik vasitə olan metadonu, şəxsi istehlak miqdarında, yəni təmiz çəkisi 0,047 qram kустar üsulla hazırlanmış narkotik vasitə olan heroini və şəxsi istehlak miqdarında, yəni təmiz çəkisi 0,082 qram kустar üsulla hazırlanmış psixotrop maddə olan metamfetamini əldə etməklə həmin narkotik vasitələri və psixotrop maddəni idman şalvarının bel hissəsinə 3 ədəd sellofan bükümün içərisində olan 3 ədəd parça bükümdə xüsusi qaydada yerləşdirməklə Ədliyyə Nazirliyinin Penitensiar Xidmətinin Gəncə şəhərində yerləşən 2 saylı İstintaq Təcridxanasında həbsdə saxlanılan tanışına sovqat gətirmişdir. İstintaq təcridxanasının sovqat qəbulu məntəqəsində məhkumun gətirdiyi sovqata baxış keçirilərkən sovqatın içərisindəki idman şalvarının belində xüsusi qaydada yerləşdirilmiş 1 ədəd sellofan bükümün içərisində olan 1 ədəd parça bükümdə təmiz çəkisi 0,047 qram kустar üsulla hazırlanmış narkotik vasitə heroin, 1 ədəd sellofan bükümün içərisində olan 1 ədəd parça bükümdə təmiz çəkisi 0,082 qram kустar üsulla hazırlanmış psixotrop maddə metamfetamin və 1 ədəd sellofan bükümün içərisində olan 1 ədəd parça bükümdə təmiz çəkisi 0,226 qram kустar üsulla hazırlanmış narkotik vasitə metadon aşkar edilərək götürüldüyündən onun iradəsindən asılı olmayan səbəbdən cinayət əməlini başa çatdırma bilməyib qadağan olunmuş əşyani, yəni narkotik vasitə olan heroin və metadonu, həmçinin psixotrop maddə olan metamfetamini istintaq təcridxanasında saxlanılan tanışına ötürməyə cəhd etmişdir.

Bundan başqa, o, məlum olmayan tarixdə və mənbədən şəxsi istehlak miqdarından artıq miqdarda, yəni təmiz çəkisi 0,971 qram narkotik vasitə olan heroini qanunsuz olaraq satış məqsədi olmadan əldə edib üzərində saxlayaraq daşımış, bu barədə daxil olmuş əməliyyat məlumatı əsasında keçirilən əməliyyat-axtarış tədbirləri nəticəsində saxlanılaraq Kəpəz Rayon Polis İdarəsinə gətirilmiş və üzərində şəxsi axtarış keçirilən zaman əynində olan qara rəngli şalvarın sağ yan cibindən 1 ədəd siqaret falqasına bükülmüş təmiz çəkisi 0,971 qram çəkiddə kустar üsulla hazırlanmış, narkotik vasitə heroin aşkar edilərək götürülmüşdür.

Hökmdən verilmiş apellyasiya protestinə və məhkum tərəfindən verilmiş apellyasiya

şikayətinə əsasən işə baxan Gəncə Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət kollegiyasının qərarı ilə apellyasiya protesti və apellyasiya şikayəti təmin edilməmiş, hökm dəyişdirilmədən saxlanılmışdır.

Həmin qərardan kassasiya protesti verilmiş, dövlət ittihamçısı kassasiya protestini onunla əsaslandırmışdır ki, məhkuma qarşı CM-in 234.4.2, 29, 317-1.1-ci maddələri ilə, narkotik vasitələrin və psixotrop maddənin satışı faktı ilə deyil, onları satış məqsədilə təkrarən əldə edib üzərində saxlaması ilə əlaqədar ittiham irəli sürülməsinə baxmayaraq, məhkəmələr həmin ittihamda göstərilmiş miqdarlarda narkotik vasitələrin və psixotrop maddənin sonuncunun üzərindən aşkar edilməsi hissəsində ibtidai istintaq orqanının gəldiyi qənaəti düzgün hesab etsələr də, həmin qanunsuz dövriyyəsi qadağan edilmiş əşyaların məhz satış məqsədilə əldə edilib saxlanması hissəsini təkzib etməklə düzgün nəticəyə gəlməmişlər.

Kassasiya protestinə əsasən işə baxan Ali Məhkəmənin Cinayət kollegiyası məhkuma qarşı irəli sürülmüş ittiham üzrə hər iki epizodla bağlı narkotik vasitələri və psixotrop maddəni satış məqsədilə və ya belə məqsəd olmadan əldə edib saxlaması və daşması əməllərinə düzgün qiymət verilməsi, onun bu məqsədinin olub-olmamasının dəqiq müəyyən edilməsi, sonuncunun törətdiyi əməllərin düzgün tövsif edilməsi üçün iş üzrə əlavə araşdırmanın aparılmasının zəruri olması və kassasiya protesti təmin edilməklə, iş üzrə yeni apellyasiya baxışının təyin olunması barədə qənaətə gəlmişdir.

Belə ki, iş üzrə istər birinci, istərsə də apellyasiya instansiyası məhkəməsi məhkum ifadələrinə, yəni Cinayət Məcəlləsinin 29, 317-1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət əməlini törətməsinə qiymət verərkən belə qənaətə gəlmişlər ki, o, istintaq təcridxanasına tanışına çatdırılması üçün narkotik vasitələri və psixotrop maddəni ötürməyə cəhd edərkən bundan hər hansı mənfəət əldə etmək, özünün və ya yaxınlarının maddi xarakterli öhdəliklərdən azad olunmasına nail olmaq məqsədi izləməmişdir. Bu baxımdan o, dövriyyəsi qadağan olunmuş həmin əşyaları satış məqsədi olmadan əldə edərək üzərində saxlamış və daşımışdır.

Məhkum ifadələrində qeyd etmişdir ki, tanışının həbsdə saxlanıldığı istintaq təcridxanasına sovqat apararkən həmin sovqatda olan digər ərzaq və əşyalarla yanaşı, həmçinin idman şalvarının belinə sonuncuya çatdırılması üçün ona qarşı irəli sürülmüş ittihamda göstərilən növlərdə və çəkiddə narkotik vasitələri və psixotrop maddəni ötürməyə cəhd etmiş, lakin bu barədə istər istintaq təcridxanasında saxlanılan tanış, istərsə də onun qohumları ilə əvvəlcədən sövdələşməmiş, bu hərəkəti sadəcə olaraq öz təşəbbüsü ilə, özünü ona yardım göstərən şəxs kimi tanıtmaqla onun qarşısında hörmət qazanmaq məqsədilə etmişdir.

İşə baxan birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələri məhkumun istintaq təcridxanasına tanışına çatdırılması üçün narkotik vasitələri və psixotrop maddəni ötürməyə cəhd edərkən bundan hər hansı mənfəət əldə etmək məqsədi izləməməsi və dövriyyəsi qadağan olunmuş həmin əşyaları satış məqsədi olmadan əldə etməsi barədə nəticəyə gələrək, "Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsinə dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 04 mart 2011-ci il tarixli Qərarında əksini tapmış izah və tövsiyələrə

istinad etmişlər.

Lakin məhkəmələr nəzərə almamışlar ki, “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında” 28 iyun 2005-ci il tarixli Qanunun 1.0.11-ci maddəsinə əsasən, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz satılması dedikdə miqdarından asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin əvəzli və ya qazanc əldə etmək, yaxud digər şəxsi maraq məqsədilə yayılmasına yönəldilmiş hərəkətlər başa düşülür.

“Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsinə dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2011-ci il 4 mart tarixli Qərarının 8-ci bəndində göstərilən Qanunun 1.0.11-ci maddəsinə istinadən məhkəmələrə izah edilmişdir ki, həmin Qanunda şəxsi maraq dedikdə şəxsin özünün və ya yaxınlarının maddi xarakterli müəyyən öhdəliklərdən azad olunmasına nail olunması, yaxud qeyri-əmlak xarakterli mənfəət əldə etmə başa düşülür.

Məhkəmə kollegiyası hesab etmişdir ki, Plenum Qərarındakı bu izah məhdud şəkildə verilərək adı çəkilən Qanunun 1.0.11-ci maddəsində göstərilən halları heç də tam şəkildə əhatə etmir və bu normaya daha geniş şəkildə şərh verilməlidir.

Bu baxımdan məhkəmə kollegiyasının mövqeyi ondan ibarətdir ki, şəxs nəinki hər hansı maddi maraq naminə (qazanc, digər mənfəət əldə etmək, özünü və ya yaxınlarını müəyyən maddi öhdəliklərdən azad etmək məqsədilə), həm də qeyri-əmlak xarakterli, məsələn, + əldə edənin qarşısında hörmət və nüfuz qazanmaq, özünü ona sadıq dostu və ya tanış kimi təqdim etmək və bu kimi digər məqsədlərlə narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin yayılmasına yönəlmiş (başqası tərəfindən qanunsuz olaraq əldə edilməsini təmin edən və ictimai zərərli maraqla şərtləndirilən) hərəkətlər etdiyi halda da həmin şəxsin əməlləri bu vasitə və maddələrin satış məqsədilə törədilmiş əməllər kimi qiymətləndirilməlidir.

Belə ki, işin müvafiq sübutlarla təsdiq olunan mübahisəsiz halları ondan ibarətdir ki, məhkum istintaq təcridxanasına gizli şəkildə apardığı, lakin orada aşkar edilərək götürülmüş narkotik vasitələrin və psixotrop maddənin qanunsuz olaraq yayılmasına yönəlmiş əməl törətmiş və bu zaman onun məqsədi həbsdə saxlanılan tanışına özünü ona yaxın və sadıq olan şəxs kimi göstərmək, sonuncunun qarşısında hörmət qazanmaq olmuşdur. Məhkumun belə məqsəd izləməsi digər hallarla yanaşı istintaq təcridxanasında saxlanılan tanışının istər narkotik vasitələrə və psixotrop maddəyə, istərsə də sovqatda qablaşdırılmış ərzaq məhsullarına və digər əşyalara ehtiyacının olmaması, bu barədə onun məhkumla hər hansı sövdələşməsinin olmaması iş üzrə ifadələr ilə təsdiq edilmişdir.

Məhkəmə kollegiyası hesab etmişdir ki, məhkəmələr məhkumun təhlil edilən epizod üzrə də narkotik vasitələrin və psixotrop maddənin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı əməlini Cinayət Məcəlləsinin 234.1-ci maddəsi ilə tövsif edilməli olması barədə nəticəyə gələrken onun həmin əməlinə məhdud şəkildə qiymət vermiş, lakin yuxarıda göstərilənləri kifayət qədər nəzərə almamışlar.

Məhkəmə kollegiyası həmçinin özünün başqa işlər üzrə də əvvəllər qəbul etdiyi qərarlarına, yəni formalaşdırdığı məhkəmə təcrübəsinə istinad edərək vurğulamağı lazım

bilmişdir ki, həmin işlər üzrə də məhkum olunmuş şəxslərin qanunsuz olaraq narkotik vasitələri və psixotrop maddələri cəzaçəkmə müəssisələrində cəza çəkən şəxslərə gizli şəkildə ötürməyə cəhd edən, lakin bu hallarda da hər hansı maddi mənfəət əldə etmək məqsədləri müəyyən edilməmiş şəxslərin narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı əməlləri məhz satış məqsədilə törədilmiş əməllər kimi qiymətləndirilmişdir (müvafiq olaraq CM-in 234.2 və ya 234.4.3-cü maddələri ilə tövsif edilmiş). Kassasiya kollegiyası da bu qiymətləndirmə və tövsiflə razılaşıaraq onların barələrindəki apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qərarlarından verilmiş kassasiya şikayətlərinin təmin edilməməsi, kassasiya qaydasında mübahisələndirilən qərarların isə bu hissələrdə dəyişdirilmədən saxlanması haqqında qərarlar qəbul etmişdir.

Təhlil göstərir ki, həmin işlər üzrə də məhkum olunmuş şəxslər cəzaçəkmə müəssisələrində cəza çəkən şəxslərə gizli şəkildə müxtəlif miqdarlarda narkotik vasitələr və psixotrop maddələr ötürməyə cəhd edərkən, hər hansı maddi mənfəət əldə etmək niyyəti izləməmiş və bu əməlləri yalnız özlərini onlara himayə edən və yardım göstərən şəxslər kimi tanımaqqla onların qarşısında hörmət qazanmaq məqsədi ilə törətmişlər.

Təsvir edilənlərdən çıxış edərək məhkəmə kollegiyası hesab etmişdir ki, apellyasiya instansiyası məhkəməsi hazırkı iş üzrə məhkumun ona qarşı irəli sürülmüş ittiham üzrə təqsirlilik və onun əməlinin hüquqi tövsif məsələlərini həll edərkən sübut etməyə və sübutların qiymətləndirilməsinə dair qanunvericiliyin tələblərinə əməl etməmişdir. Onun cinayət əməllərinin tövsifində səhvə yol vermiş, bununla bağlı nəticəni isə kifayət qədər əsaslandırılmamış, nəticə etibarını isə kassasiya protestində iddia olunduğu kimi, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 416.1.2 və 416.1.15-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş pozuntulara yol vermişdir.

Beləliklə, şərh edilənlərə əsasən, məhkəmə kollegiyası kassasiya protestinin təmin edilməsi, məhkumun Cinayət Məcəlləsinin 234.1 və 29, 317-1.1-ci maddələri ilə təqsirli bilinib məhkum olunmasına dair cinayət işi üzrə Gəncə Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət kollegiyasının qərarının ləğv edilməsi və cinayət işinin apellyasiya instansiyası məhkəməsində yeni apellyasiya baxışına təyin olunması barədə qərar qəbul etmişdir.

**Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin
1(102)-732/2024 nömrəli qərarı**

**Hərbi xidmətdən yayınmaq üçün növbəti hərbi çağırışdan
boyun qaçıran şəxsin gələcəkdə növbəti hərbi çağırışdan
boyun qaçırmayacağına dair ərizə verməsi düzgün olmayaraq
onun Cinayət Məcəlləsinin 74-cü maddəsinə əsasən cinayət
məsuliyyətindən azad edilməsinə əsas verən hal kimi
qiymətləndirilmişdir**

Neftçala Rayon Məhkəməsinin qərarı ilə məhkum Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 74-cü maddəsinə əsasən, Cinayət Məcəlləsinin 321.1-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətindən azad edilmiş və onun barəsində həmin maddə ilə cinayət təqibinə xitam verilmişdir.

Məhkuma qarşı Cinayət Məcəlləsinin 321.1-ci maddəsi ilə ittiham irəli sürülmüşdür, ona görə ki, o, Hərbi-Həkim Komissiyası tərəfindən 2022-ci il 12 dekabr tarixdə müayinə olunarkən tibbi şəhadətləndirilərək hərbi xidmətə yararlı, 2023-cü il 11 yanvar tarixdə təkrar müayinə olunarkən ona "burun kapilyaropatiyası" diaqnozu qoyulmaqla Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2008-ci il 29 fevral tarixli 59 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Hərbi-həkim ekspertizası haqqında Əsasnamə"nin Xəstəliklər cədvəlinin 49-cu maddəsinin "ç" bəndinin I qrafasına (A-3) əsasən 2023-cü il 12 yanvar tarixdə tibbi şəhadətləndirilərək hərbi xidmətə yararlı, 2023-cü il 28 yanvar tarixdə təkrar müayinə olunarkən Nazirlər Kabinetinin 2008-ci il 29 fevral tarixli, 59 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Hərbi-həkim ekspertizası haqqında Əsasnamə"nin Xəstəliklər cədvəlinin 49-cu maddəsinin "ç" bəndinin I qrafasına (A-3) əsasən tibbi şəhadətləndirilərək hərbi xidmətə yararlı, 2023-cü il 8 iyun tarixdə təkrar müayinə olunarkən ona "burun çəpərinin əyriliyi, tənəffüsün davamsız pozulması, burun kapilyaropatiyası" diaqnozu qoyulmaqla Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2008-ci il 29 fevral tarixli 59 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Hərbi-həkim ekspertizası haqqında Əsasnamə"nin Xəstəliklər cədvəlinin 49-cu maddəsinin "ç" bəndinin I qrafasına (A-3) əsasən tibbi şəhadətləndirilərək hərbi xidmətə yararlı hesab olunmasına və Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin şəxsi heyətlə komplektləşdirilməsi məqsədi ilə 2023-cü ilin yanvar çağırışında müddətli həqiqi hərbi xidmət keçmək üçün N sayılı hərbi hissəyə təyin edilməsinə baxmayaraq heç bir qanuni əsas olmadan hərbi xidmətdən yayınmaq üçün növbəti hərbi çağırışdan boyun qaçırılmışdır.

Məhkəmənin həmin qərarından verilmiş apellyasiya protestinə əsasən Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət kollegiyasının qərarı ilə apellyasiya protesti təmin edilməmiş, Neftçala Rayon Məhkəməsinin qərarı dəyişdirilmədən saxlanılmışdır.

Həmin qərardan kassasiya protesti verilmiş, dövlət ittihamçısı kassasiya protestini onunla əsaslandırılmışdır ki, birinci instansiya məhkəməsi məhkumun qeyd olunan cinayəti törətdikdən sonra şəraitin dəyişməsi kimi işin faktiki hallarına uyğun olmayan səhv

nəticəyə gəlmiş, əsassız olaraq Cinayət Məcəlləsinin 74-cü maddəsinə əsasən onu cinayət məsuliyyətindən azad etmiş, apellyasiya instansiya məhkəməsi də öz növbəsində qanunsuz olaraq birinci instansiya məhkəməsinin bu mülahizəsini əsaslı saymaqla, birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən onun Cinayət Məcəlləsinin 321.1-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətindən azad edilməsini qüvvədə saxlamaqla eyni pozuntuya yol vermişdir.

Kassasiya protestinə əsasən işə baxan Ali Məhkəmənin Cinayət kollegiyası protestdə irəli sürülmüş iddia ilə razılaşıaraq, Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət kollegiyasının qərarı ləğv edilməklə, cinayət işinin apellyasiya məhkəməsində yeni məhkəmə baxışına təyin edilməli olması barədə qənaətə gəlmişdir.

Belə ki, birinci instansiya məhkəməsi məhkumu Cinayət Məcəlləsinin 74-cü maddəsinə əsasən həmin Məcəllənin 321.1-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətindən azad edərkən qərarı onunla əsaslandırılmışdır ki, "ibtidai istintaq dövründə məhkum xəstəliyini əsas gətirərək hərbi xidmət keçməkdən boyun qaçırırsa da, məhkəmə baxışı zamanı artıq ona verilmiş ittihamın mahiyyətini, xarakterini dərk edərək hər bir vətəndaş kimi vətəndaşlıq borcunu yerinə yetirməyə hazır olduğunu göstərmişdir. Məhkum həqiqi hərbi xidmətə getmək üçün könüllü və səmimi iradə nümayiş etdirdiyindən məhkəmə şəraitin dəyişməsi ilə əlaqədar onun cinayət məsuliyyətindən azad edilməsini daha məqsədemüvafiq hesab etmişdir."

Məhkəmələr qeyd olunan nəticəyə gələrək məhkumun məhkəməyə ünvanlandığı ərizədən və Azərbaycan Respublikası Səfərbərlik və Hərbi Xidmətə Çağırış üzrə Dövlət Xidmətinin Neftçala rayon şöbəsindən daxil olmuş məktubdan çıxış etmişlər. Həmin məktubda qeyd olunmuşdur ki, məhkum ərizə ilə müraciət edərək, tutduğu əməldən peşman olduğunu, səhhətindən şikayəti olmadığını və 2024-cü ilin yanvar çağırışında müddətli həqiqi hərbi xidmətə getməyinə hazır olduğunu bildirmişdir. Şöbə tərəfindən növbəti həqiqi hərbi xidmətə çağırışa cəlb olunaraq adı çağırışçıların sərəncamına daxil ediləcəkdir. Məhkumun atası oğlunun müddətli həqiqi hərbi xidmətə göndərilməsinə etiraz etmir, həmçinin məhkum ərizəsində əməldən peşman olduğunu, əsgər getmək istədiyini, növbəti çağırışda əsgər getməyi söz verdiyini bildirmişdir.

Cinayət Məcəlləsinin 5.1-ci maddəsində təsbit edilmiş qanunçuluq prinsipinə əsasən əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) cinayət sayılması və həmin əmələ görə cəza və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər yalnız bu Məcəllə ilə müəyyən edilir.

Başqa sözlə desək, qanunçuluq prinsipinə görə - cinayət törədən şəxsə cinayət-hüquqi təsir tədbirləri onun məsuliyyətdən və cəzadan azad edilməsi yalnız cinayət qanununda nəzərdə tutulan hallarda tətbiq edilə bilər.

Birinci instansiya məhkəməsinin məhkum barədə tətbiq etdiyi (apellyasiya instansiya məhkəməsinin də razılaşdığı) Cinayət Məcəlləsinin 74-cü maddəsi ilə bağlı məhkəmə kollegiyası vurğulamışdır ki, həmin Məcəllənin 74.1-ci maddəsinə əsasən şəraitin dəyişməsi nəticəsində törədilmiş əməlin və ya bu əməli törətmiş şəxsin ictimai təhlükəli olmadığı müəyyən edildikdə, böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət və ya az ağır cinayət törətmiş şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər.

Maddənin dispozisiyasına diqqət etdikdə müəyyən olunur ki, bu maddənin tətbiqi

imperativ deyil, dispozitiv xarakter daşıyır, yəni səlahiyyətverici normadır, vəzifə müəyyənedici norma deyil. Göstərilən normanın təhlili belə nəticəyə gəlmək üçün əsas verir ki, cinayət əməlinin və ya bu əməli törətmiş şəxsin ictimai təhlükəliliyini itirib-itirməməsi, şəraitin dəyişməsinə görə şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün əsasların olub-olmamasına dair sübutlara məcmu halında, məhkəmə baxışı mərhələsində qiymət verilməlidir.

Məsələyə belə hüquqi mövqedən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu da "Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 74-cü maddəsinin və Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 39, 40 və 305.1-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair" 2021-ci il 14 sentyabr tarixli Qərarında yanaşmışdır. Həmin Qərara əsasən cinayət hüquq nəzəriyyəsində şəraitin dəyişməsi dedikdə, cinayət törədilən ana qədər mövcud olan vəziyyətlə müqayisədə şəxsin həyatında şəraitin ciddi surətdə dəyişməsi başa düşülür. Belə hallarda şəraitin dəyişməsi şəxsin həyatı ilə bağlı olur. Bu, cinayət törədən şəxsin yaşayış yerini dəyişməsində, ali məktəbə daxil olmasında, həqiqi hərbi xidmətə getməsində və s. ifadə oluna bilər. Bundan başqa, şəraitin dəyişməsi siyasi, iqtisadi və sosial sahələrdə baş verən dəyişikliklərlə də bağlı ola bilər. Belə dəyişiklik ölkə miqyasında və ya müəyyən regionda, şəhərdə və s. ərazidə baş verə bilər. Şəraitin dəyişməsinin nisbətən geniş miqyasda baş verməsi ictimai münasibətlər sistemində elə dəyişikliyi nəzərdə tutur ki, bunun təsiri ilə cinayət əməli öz maddi əlamətini – ictimai təhlükəliliyini itirir.

Digər tərəfdən Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 40.3 və 40.4-cü maddələri imperativ qaydada şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsini nəzərdə tutduğu halda, həmin Məcəllənin 40.2-ci maddəsində göstərilən hallar üzrə (Cinayət Məcəlləsinin 72.1, 73.1, 73-1.3 və 74-cü maddələri) şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi cinayət prosesini həyata keçirən orqanın vəzifəsi kimi nəzərdə tutulmamış və qanunverici bu halları cinayət təqibini həyata keçirən orqanların və ya məhkəmənin mülahizəsinə buraxmışdır.

Məhkəmə kollegiyası tərəfindən öyrənilmiş cinayət işi materiallarından müəyyən olunmuşdur ki, məhkum hərbi xidmətə yararlı hesab olunmaqla müddətli həqiqi hərbi xidmət keçmək üçün çağırışdan boyun qaçıraraq, cinayət təqibinin başladığı tarixdən məhkəmə hökmü elan edildiyi tarixədək "kənüllü və səmimi iradə nümayiş" etdirməklə həqiqi hərbi xidmət keçməsi üçün kifayət qədər vaxtı olmasına baxmayaraq heç bir real addım atmamış, işə apellyasiya icraatı qaydasında baxılarkən bununla bağlı dəyişən heç bir hal olmamışdır.

Belə olan halda birinci və apellyasiya məhkəmələri tərəfindən məhkumun barəsində Cinayət Məcəlləsinin 74-cü maddəsinin tətbiqi üçün əsas olan, yəni sonuncunun cinayət törədilən ana qədər mövcud olan vəziyyətlə müqayisədə həyatında şəraitin ciddi surətdə dəyişməsinə əsas ola biləcək hansı halın baş verməsi aydın olmamışdır.

İşin hallarını Konstitusiyaya Məhkəməsinin Cinayət Məcəlləsinin 74-cü maddəsinə verdiyi təfsirlə müqayisə etdikdə, məhkəmə kollegiyası hesab etmişdir ki, birinci instansiya məhkəməsinin Cinayət Məcəlləsinin 321.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hərbi xidmətdən boyun qaçırma cinayəti törətmiş təqsirləndirilən şəxs məhkumun gələcəyə dair həqiqi hərbi xidmət keçməsi ilə bağlı ərizəsini (kənüllü və səmimi iradə nümayiş etdirməsini) şəraitin

dəyişməsi kimi qəbul edib göstərilən haldan çıxış edərək onu cinayət məsuliyyətindən azad etməsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin hüquqi mövqeyi, müvafiq olaraq da Cinayət Məcəlləsinin 74-cü maddəsinin tələbləri ilə uzlaşmayan nəticə kimi özünü göstərir.

Beləliklə, məhkəmə kollegiyası şərh edilən əsaslara görə hesab etmişdir ki, kassasiya protesti təmin edilməli, məhkum barədə olan Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət kollegiyasının qərarı ləğv edilməli, cinayət işi apellyasiya məhkəməsində yeni məhkəmə baxışına təyin edilməlidir.

**Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin
1 (102)-1472/2024 nömrəli qərarı**

MÜLKI İŞLƏR ÜZRƏ MƏHKƏMƏ TƏCRÜBƏSİNDƏN**Eyni daşınmaz əşya üzərində mülkiyyət hüququna dair ikili qeydiyyat halında vicdanlı əldə edənin hüquqlarının qorunması ilə bağlı qaydaların tətbiqi istisna olunur**

Daşınmaz əşya üzərində mülkiyyət və s. əşya hüquqları müstəsna hallar xaricində daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydiyyatının aparıldığı andan əmələ gəlir (Mülki Məcəllənin 14.3, 139.1 və 146-cı maddələri). Daşınmaz əşya üzərində mülkiyyət hüququnun mövcudluğu və kimə məxsus olması barədə məsələlər buna səlahiyyətli olan dövlət orqanı tərəfindən aparılan reyestr sayəsində tənzimlənir.

Mülki qanunvericiliyə əsasən, bir fərdi müəyyən əşya üzərində yalnız bir mülkiyyət hüququ mövcud ola bilər və həmin hüquq yalnız bir nəfərə (fərdi mülkiyyət) və yaxud eyni anda birdən çox şəxsə aid ola bilər (ümumi mülkiyyət). Yeni hər hansı əşya üzərində iki və ya bir neçə şəxsin tam mülkiyyət hüququnun eyni vaxtda mövcud olması mümkün deyildir. Əks yanaşma mülkiyyət haqqı sahiblərinin bu haqlarından irəli gələn səlahiyyətlərinin istifadəsini mümkünəşür edər.

Ali Məhkəmədə baxılan işin mübahisəsiz hallarından görünür ki, eyni torpaq sahəsi üzərində iki fərqli şəxsin mülkiyyət hüququna dair daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qüvvədə olan müxtəlif reyestr nömrəli iki qeyd mövcud olmuşdur. Eyni əşyaya dair bu cür ikili qeydiyyat vəziyyəti yuxarıda qeyd olunan normaların tələblərinə zidd olmaqla, əşyaya dair hazırkı mübahisəli hüquqi vəziyyətin yaranmasına səbəb olmuşdur. Qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qətnaməsi ilə eyni əşyaya mülkiyyət hüququna dair mövcud olan qeydlərdən biri qanunsuz hesab edilərək ləğv edilmişdir.

Məhkəmə kollegiyası hesab etmişdir ki, iddiaçının həmin torpaq sahəsi üzərində daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qüvvədə olan mülkiyyət hüququna dair qeydi mövcud olduğundan həmin əmlaka dair qanunsuz olan ikinci qeydiyyat əsasında bağlanmış sərəncam əqd(lər)i üzrə alıcıların adına aparılmış mülkiyyət hüququ barədə qeydlərin həqiqiliyi Mülki Məcəllənin 148.2 və 149.2-ci maddələrində müəyyən edilmiş vicdanlılıq qaydaları çərçivəsində qoruna bilməz.

Belə ki, Mülki Məcəllənin 141-ci maddəsinə əsasən, daşınmaz əmlakın dövlət reyestrinin məzmunu həqiqi hüquqi vəziyyətə uyğun olmadıqda hüququ pozulmuş şəxs reyestrdəki qeyddə düzəlişin aparılması barədə tələb irəli sürə bilər. Bu iddianın təmin olunmasını istisna edən hallardan biri dövlət reyestrindəki məlumatların həqiqiliyinə və tamamlığına etimad edərək əşya hüququnu vicdanlı şəkildə əldə edənin hüquqlarının qorunmasıdır. Bu qaydalar Mülki Məcəllənin 140, 148.2 və 149.2-ci maddələrində göstərilmişdir.

Nəzərə alınmalıdır ki, vicdanlı əldə edənin qorunması qaydasındakı məqsəd reyestrdəki mülkiyyət qeydi silinmiş əvvəlki mülkiyyətçiyə münasibətdə adına əsassız qeydiyyat aparılmış şəxsdən əşya hüquqlarını məhz dövlətin apardığı reyestr məlumatlarına güvənərək yüksüz əldə edən vicdanlı üçüncü şəxsin üstün tutulmasıdır. Başqa sözlə, qanunverici mübahisəli əmlak üzərində bu iki şəxs arasındakı mənafə toqquşmasında vicdanlı şəxsə üstünlük vermişdir.

Bununla belə, mülkiyyətçinin reyestrdəki qeydi silinmədən (ləğv edilmədən) eyni əşyaya dair başqa bir şəxsin mülkiyyət hüququnun qeydiyyata alınması halında əvvəlki və sonrakı deyil, ikili qeydiyyatdan söhbət gedir. Bu halda sonrakı qeydiyyat üzrə mülkiyyətçi kimi görünən şəxsdən əşya hüquqları əldə edən şəxslər vicdanlı əldə etmə qaydalarına istinad edə bilməzlər. Ona görə ki, həmin üçüncü şəxslərin mənafelərinin toqquşduğu şəxs reyestr qeydi silinmiş əvvəlki mülkiyyətçi deyil, bu hüququ reyestrdə, ümumiyyətlə, ləğv edilməmiş mövcud mülkiyyətçidir. Bu vəziyyətdə vicdanlı əldə edənin hüquqlarının qorunması ilə bağlı qaydanın tətbiqi istisna olunur. Əks yanaşma Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə qorunmasına təminat verilən mülkiyyət hüququnun qanunsuz və qeyri-mütənasib şəkildə məhdudlaşdırılmasına gətirib çıxarardı.

**Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin
2(102)-841/2024 nömrəli qərarı**

İlkin hərrac iki nəfərdən az alıcı gəlməsi, təkrar hərrac isə hərracın iştirakçısı olmaması əsası ilə baş tutmamış elan edildikdə ipoteka saxlayan ipoteka predmetini təkrar hərracdakı satış qiymətindən 25% az olmayan qiymətlə ala bilər

“İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 43.1-ci maddəsində hərracın baş tutmamasının əsasları ümumilikdə qeyd edilsə də, qanunverici həmin əsaslardan birincisini – hərraca iki nəfərdən az alıcı gəlməməsi halını fərqləndirərək yalnız ilkin hərracın baş tutmama əsası kimi müəyyən etmişdir. Çünki həmin Qanunun 43.6-cı maddəsində xüsusi qayda kimi müəyyən edilmişdir ki, təkrar hərracda bir iştirakçı olduqda hərrac baş tutmuş hesab olunur və bu halda həmin şəxs hərracın qalibi olur.

Göründüyü kimi, Qanunun 43.1-ci maddəsində hərraca iki nəfərdən az alıcının gəlməsi ümumi əsas kimi göstəriləndiyi halda, 43.6-cı maddədə xüsusi normanın müəyyən edilməsi təkrar hərracın 43.1.1-ci maddədə nəzərdə tutulan əsasla baş tutmamış elan edilməsini istisna edir.

“İpoteka haqqında” Qanunun 43.3-cü maddəsi ilkin, 43.7-ci maddəsi isə təkrar hərracın baş tutmaması halında ipoteka predmetinin ipoteka saxlayan tərəfindən əldə edilməsi müddətini (ilkin hərrac baş tutmadıqda 10 gün, təkrar hərrac baş tutmadıqda 30 təqvim günü) və qaydasını (ilkin hərrac baş tutmadıqda ilkin satış qiyməti ilə, təkrar hərrac baş tutmadıqda isə təkrar hərracdakı satış qiymətindən 25% az olmayan qiymətlə) müəyyən edir.

Qanunun təkrar hərracın baş tutmaması halında ipoteka saxlayana olunan təklifin qayda və şərtlərini müəyyən edən 43.7-ci maddəsində 43.1.1-ci maddə ona görə istisna hal kimi nəzərdə tutulmuşdur ki, bu halın mümkünlüyü 43.6-cı maddə ilə tənzim edilir. Yeni təkrar hərracda iki nəfərdən az alıcı gəlməsi əsası ilə hərracın baş tutmaması mümkün deyildir, çünki bu halda hərrac baş tutmuş hesab olunur və gəlmiş şəxs hərracın qalibi olur.

İlkin hərracın iki nəfərdən az alıcı gəlməsi əsasına görə baş tutmamasının ipoteka qoyanın mənafeyi baxımından üstünlüyü ondan ibarətdir ki, əmlak təkrar hərraca ilkin satış qiyməti ilə çıxarılır, 43.5-ci maddədə göstərilən əmlakın dəyərinin 15% azalması qaydası bu halda tətbiq edilə bilməz. Təkrar hərracın baş tutmamasından sonra da ipoteka predmetinin eyni əsasa təkrar istinad edilməklə 43.7-ci maddədə nəzərdə tutulan 25% azalma faizi tətbiq edilmədən (ilkin satış qiyməti ilə) ipoteka saxlayana təklif edilməsi halı olarsa, bu hal ipoteka qoyanın maraqlarına xidmət etsə də, ipoteka saxlayanın mənafeyinə ziddir. Yeni qanunverici eyni əsasla ipoteka qoyana yalnız bir dəfə (təkrar hərrac zamanı satış qiyməti müəyyənləşdirilərkən) güzəşt tətbiq edilməsi qaydasını müəyyənləşdirərkən bunu həm ipoteka qoyanın, həm də ipoteka saxlayanın maraqlarına uyğun balanslaşdırmaqla hər iki tərəfin mümkün mənafehlərinin qorunması məqsədini daşımışdır.

Bunun əksi hüquqdan sui-istifadə hallarına yol açsa, başqa sözlə, birinci hərracda

bir alıcının iştirak edib təkrar hərraca gəlməməsi kimi süni görünüş yaratmaqla hərrac təşkilatçısına əmlakı ipoteka qoyana yalnız ilkin satış qiyməti ilə təklif edilməsindən başqa çıxış yolu buraxmamaqla nəticələnə, bununla da kreditorun mənafeələrinin pozulmasına gətirib çıxara bilər.

Beləliklə, Qanunun 43.7-ci maddəsində nəzərdə tutulan istisna 43.6-cı maddənin məzmununu ehtiva etdiyindən, təkrar hərracın baş tutmaması zamanı əmlakın ipoteka saxlayana təklif edilməsinin yalnız bir qaydası müəyyən edilmişdir: İpoteka saxlayan ipoteka predmetini təkrar hərracdakı satış qiymətindən 25% az olmayan qiymətlə ala bilər, bu şərtlə ki, ipoteka predmetinin ən aşağı satış qiyməti ən azı hüquqlarının qeydiyyat növbəliliyinə görə ipoteka predmetini satın alan ipoteka saxlayandan üstün olan digər ipoteka saxlayanların tələblərinin ödənilməsi üçün kifayət qədər olsun.

**Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin
2(103)-1757/2024 nömrəli qərarı**

İNZİBATI İŞLƏR ÜZRƏ MƏHKƏMƏ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2022-ci il 25 may tarixli 1693 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Fiziki şəxs olan istehlakçılar tərəfindən Azərbaycan Respublikasının ərazisində bina tikintisi fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərdən nağdsız qaydada alınmış yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrinə görə ödənilmiş əlavə dəyər vergisinin qaytarılması şərtləri və Qaydası"nın qüvvəyə mindiyi 2022-ci il 25 may tarixdən sonra alıcıların ƏDV məbləğini satıcının ƏDV depozit hesabına ödəməsi imkanı mövcud olmalıdır. Yalnız belə imkanın mövcudluğu halında ona riayət edilməmənin nəticələri tətbiq oluna bilər

Vergi Məcəlləsinin 2020-ci il yanvarın 1-dən qüvvəyə minmiş 165.6-cı maddəsi fiziki şəxs olan istehlakçılar tərəfindən Azərbaycan Respublikasının ərazisində bina tikintisi fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərdən nağdsız qaydada alınmış yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrinə görə ödənilmiş ƏDV-nin qaytarılmasına dair yeni tənzimləmələr gətirmişdir. Bununla yanaşı, qanun qaytarılmanın şərtlərinə və qaydasına dair müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən əlavə normativ tənzimləmələr aparılmalı olduğunu təsbit etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2022-ci il 25 may tarixli 1693 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Fiziki şəxs olan istehlakçılar tərəfindən Azərbaycan Respublikasının ərazisində bina tikintisi fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərdən nağdsız qaydada alınmış yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrinə görə ödənilmiş əlavə dəyər vergisinin qaytarılması Şərtləri və Qaydası"nın 6-cı bəndində keçid müddəaları nəzərdə tutmuşdur. Keçid müddəaları Vergi Məcəlləsinin 165.6-cı maddəsinin qüvvəyə mindiyi 2020-ci il 1 yanvar tarixdən Qaydanın qüvvəyə mindiyi 2022-ci il 25 may tarixədək olan dövr ərzində yaranmış münasibətləri tənzimləmiş, Qaydanın zaman etibarilə qanunun qüvvəyə minməsindən xeyli müddət sonra qüvvəyə minməsinin şəxslərə münasibətdə yarada biləcəyi əlverişsiz vəziyyətləri onların maraqlarını nəzərə almaqla nizamlamağa yönəlmişdir.

Keçid müddəalarına görə Vergi Məcəlləsinin 165.6-cı maddəsinin qüvvəyə mindiyi 2020-ci il yanvarın 1-dən Fərmanla təsdiq edilmiş Qaydanın qüvvəyə mindiyi 2022-ci il 25 may tarixədək bina tikintisi fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərdən yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrini əldə etmiş və ödənişi tam həyata keçirmiş, habelə əldə edilmiş yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrinə görə ödənişləri davam etdirən alıcılara ödənilmiş ƏDV-nin 30 faizinin Qaydanın qüvvəyə mindiyi tarixədək ƏDV məbləğinin satıcının bank hesabına və ya ƏDV depozit hesabına ödənilməsindən asılı olmayaraq qaytarılması qaydası müəyyən edilmişdir.

Beləliklə, bu qəbildən olan mübahisələrə baxılarkən məhkəmələr tərəfindən

aydınlaşdırılmalı olan əsas məqamlardan biri mübahisənin keçid normalarının təsiri altına düşüb-düşmədiyi ilə bağlı məsələdir. Keçid normalarının təsiri altına düşə bilməsi üçün yaşayış və qeyri-yaşayış sahələri Qaydanın qüvvəyə mindiyi 2022-ci il 25 may tarixədək əldə edilmiş olmalıdır. Əldə edilmə dedikdə isə 2020-ci il yanvarın 1-dən 2022-ci il mayın 25-dək yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrinə dair qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada müqavilələrin bağlanması nəzərdə tutulur. Həmin tarixlər arasında müqavilə bağlamaqla və ödəniş etməklə sahə əldə etmiş şəxslərdən ƏDV məbləğinin satıcının ƏDV depozit hesabına ödənilməsi tələb olunmur.

Bundan fərqli olaraq, yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrini Qaydanın qüvvəyə mindiyi 2022-ci il 25 may tarixdən sonra müqavilə bağlamaqla əldə etmiş şəxslərə münasibətdə isə Qaydanın 5.1.2-ci bəndi tətbiq olunmalıdır. Yəni həmin şəxslər alınmış yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrinin tam dəyərini (ƏDV-siz) nağdsız qaydada satıcının bank hesabına, ƏDV məbləğinin isə satıcının ƏDV depozit hesabına ödədikləri halda, onların ödənilmiş ƏDV-nin 30 faizini geri almaq hüquqları yaranır.

Bununla yanaşı, xüsusilə nəzərə alınmalıdır ki, Qaydanın qüvvəyə mindiyi 2022-ci il 25 may tarixdən sonra alıcıların ƏDV məbləğini satıcının ƏDV depozit hesabına ödəməsi imkanı mövcud olmalıdır. Yalnız belə imkanın mövcudluğu halında ona riayət edilməmənin nəticələri tətbiq oluna bilər.

Ali Məhkəmənin icraatında olan iş üzrə iddiaçı və üçüncü şəxs tərəfindən bildirilən əsas dəlillərdən biri Qaydanın qüvvəyə mindiyi tarixdən sonra müəyyən müddət ərzində sistemin işlək olmaması və texniki imkanın mövcud olmaması səbəbindən alıcının ƏDV məbləğini satıcının ƏDV depozit hesabına ödəməsinin qeyri-mümkünlüyü ilə bağlıdır. Həmin dəlillərə görə, Qaydanın qüvvədə olan normativ akt olaraq işlək vəziyyətdə olmaması səbəbləri aradan qaldıqdan dərhal sonra 14.04.2023-cü il tarixdə cavabdehin tabe olduğu Dövlət Vergi Xidmətinə yazılı müraciət edilmiş və 25.05.2022-ci il tarixdən etibarən 2023-cü ilin aprel ayının əvvəlində alıcı müştərilərinin elektron kabinet yarada bilməmələri, MTK-nın elektron qaimələri kəsə bilməməsi kimi halların nəticəsində alıcı müştərilər, hazırkı iş üzrə iddiaçı ƏDV yekun dəyəri mənzilin dəyəri ilə birgə MTK-nın cari hesabına ödəmək məcburiyyətində qalmışdır.

ƏDV-nin qaytarılması şərtləri və Qaydasının tələblərinə görə ƏDV-nin qaytarılması şərti ilə alıcılara təqdim edilən yaşayış və qeyri-yaşayış sahələri üzrə elektron qaimə-fakturanın tərtib edilməsinə, həmin elektron qaimə-faktura barədə məlumatların aidiyyəti üzrə ötürülməsinə imkan verən proqram təminatının, portalın və vahid elektron məlumat bazasının fəaliyyətini təşkil və idarə edən Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidməti operator vəzifəsini yerinə yetirir, Dövlət Vergi Xidməti bu Qaydada nəzərdə tutulmuş hallarda alınmış yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrinə görə nağdsız qaydada ödənilmiş ƏDV-nin qaytarılması üçün alıcının müraciətinin qeydiyyatı alındığı informasiya sistemi olan portal yaradır, operator olaraq bu Qayda ilə müəyyən edilmiş hallarda ƏDV-nin qaytarılması işlərini təşkil edir; proqram təminatının, portalın və vahid məlumat bazasının yaradılmasını və idarə edilməsini, alıcıya təqdim edilmiş yaşayış və qeyri-yaşayış sahələri

üzrə elektron qaimə-fakturaların tərtib edilməsi və həmin elektron qaimə-fakturalar barədə məlumatların vahid elektron məlumat bazasına ötürülməsini təmin edir.

Məhkəmələr alıcı ödəniş edən zaman (məsələn, 2022-ci ilin iyul, sentyabr, oktyabr və dekabr aylarında) Dövlət Vergi Xidmətinin portal yaratmasını və istifadəyə verməsini, ƏDV-nin qaytarılması şərtilə alıcılara təqdim edilən yaşayış və qeyri-yaşayış sahələri üzrə elektron qaimə-fakturanın tərtib edilməsini, həmin elektron qaimə-faktura barədə məlumatların aidiyyəti üzrə ötürülməsinə imkan verən proqram təminatının və vahid elektron məlumat bazasının fəaliyyətini təşkil və idarə etməsini araşdırmalıdır.

Həmçinin portalın istifadəyə verilməsindən, habele onun aktiv olmasından asılı olaraq, Vergi Məcəlləsinin 165.6-cı maddəsinin, 2022-ci il 25 may tarixli 1693 nömrəli Fərmanın və Fərmanla təsdiq edilmiş ƏDV-nin qaytarılması Şərtləri və Qaydasının tələblərinə uyğun olaraq portal istifadəyə verildikdən sonra iddiaçının ƏDV məbləğini satıcının ayrıca olaraq ƏDV-nin depozit hesabına ödəmək üçün texniki imkanının olması, ƏDV məbləğini ƏDV-nin depozit hesabına ayrıca ödəməsinə mane olan halların baş verməsini araşdırıb müəyyən etməlidir. Bəhs edilən hallar mübahisənin düzgün həlli üçün əhəmiyyət daşıyır.

**Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin
2-1(102)-1498/2024 nömrəli qərarı**

Əlilliyin səbəbinin “ümumi xəstəlikdən” “hərbi xidmətlə əlaqədar olmasına” dəyişdirilməsi tələblərinə dair işlərə baxılarkən əlilliklə xəstəlik arasındakı səbəb əlaqəyə, Hərbi Həkim Komissiyasının qərarının olub-olmamasına diqqət edilməlidir

Ali Məhkəmənin icraatında olmuş işin hallarına görə iddiaçıya Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi Mərkəzi Hərbi Həkim Komissiyasının 25.12.2009-cu il tarixli qərarına əsasən iddiaçı döyüş zonasında hərbi xidmət keçərkən 15.01.1994-cü ildə aldığı yaradan və 15.01.1994-cü ildən 23.03.1994-cü ilə kimi Mingəçevir Şəhər Onkoloji Dispanserində müayinə və müalicə olunduqdan sonra soltərəfli 2 topuğun qapalı sınığı ayaq pəncəsinin hematoması diaqnozu qoyulmuşdur. Ağdam Rayon Hərbi Komissarlığının 29.10.2009-cu il tarixli 921 nömrəli göndərişində və 29.10.2009-cu il tarixli 920 nömrəli arayışında Mingəçevir şəhər onkoloji dispanserindən verilmiş 23.03.1994-cü il tarixli çıxarış epikrizində təsdiq edilir ki, hərbi travmadır. Azərbaycan Respublikasının müdafiəsi zamanı alınmışdır.

İddiaçıya 2010-2016-cı illərdə məhz həmin travmanın törətdiyi nəticələrə əsasən 3-cü dərəcəli əlillik təyin edilmişdir. Onun aldığı travma Azərbaycan Respublikasının müdafiəsi ilə əlaqədar olduğundan əlilliyin səbəb əlaqəsi də “Azərbaycan Respublikasının müdafiəsi ilə əlaqədar” göstərilmişdir.

İddiaçıya sonuncu dəfə 27.05.2021-ci il tarixli göndərişə əsasən, həm də 2-ci dərəcəli əlillik onun hərbi xidmət, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının müdafiəsi ilə əlaqədar olmayan ümumi xəstəlik əsasında təyin edilmişdir. Belə ki, Ağdam Ağciyər Xəstəlikləri Dispanserinin 05.04.2021-ci il tarixli “Ağciyərlərin ikitərəfli fibroz-kavernoz vərəmi, infiltrasiya əlamətləri ilə, tez-tez residiv verən gedişlə, VMB (+). Xroniki tənəffüs çatışmazlığı II dərəcə” diaqnozlu çıxarışı təqdim edilmişdir. Obyektiv müayinədə diaqnoz öz təsdiqini tapmışdır. Hazırkı sağlamlıq vəziyyətinin hərbi travma ilə əlaqəsi təsdiqlənməmişdir. Nəticədə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2015-ci il 30 dekabr tarixli 413 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Əlilliyin və sağlamlıq imkanları məhdudluğunun müəyyən olunması meyarlarına dair Əsasnamə”nin 2.2.3-cü bəndinə müvafiq olaraq “Ümumi xəstəlik” ilə əlaqədar müddətsiz ikinci dərəcə əlillik təyinatı barədə qərar qəbul edilmişdir.

Beləliklə, cavabdeh haqlı olaraq iddiaçıya “Ümumi xəstəlik” ilə əlaqədar müddətsiz ikinci dərəcə əlillik təyinatı barədə qərar qəbul etmişdir. Çünki həmin xəstəlik Azərbaycan Respublikasının müdafiəsi ilə əlaqədar olmamışdır. Hər bir halda, iddiaçının əsaslandığı Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi Mərkəzi Hərbi Həkim Komissiyasının 25.12.2009-cu il 203 nömrəli qərarında iddiaçının “ağ ciyərlərin vərəmi” xəstəliyi ilə əlaqədar heç bir göstəriş yoxdur. Eyni ilə, həmin xəstəliyin Azərbaycan Respublikasının müdafiəsi zamanı alındığına (və

ya onunla əlaqəli olduğuna) dair Hərbi Həkim Komissiyasının digər qərarı da yoxdur.

Məhkəmələr tərəfindən qərar qəbul edilərkən işin qeyd olunan halları nəzərə alınmalıdır.

Hazırkı məzmununda iddianın rədd edilməsi iddiaçını bunun üçün tibbi göstərişlərin olduğu halda, Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi Mərkəzi Hərbi Həkim Komissiyasının 25.12.2009-cu il 203 nömrəli qərarında göstərilmiş, Azərbaycan Respublikasının müdafiəsi ilə əlaqədar aldığı travmanın törətdiyi məhdudiyətlərə əsasən əlilliyin müəyyən edilməsi məqsədi ilə müvafiq göndərişin verilməsi və tibbi-sosial müayinə olunmaq üçün müraciət etmək hüququndan məhrum etmir.

**Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin
2-1(102)-1690/2024 nömrəli qərarı**

KOMMERSIYA İŞLƏRİ ÜZRƏ MƏHKƏMƏ TƏCRÜBƏSİNDƏN

İcbari sığorta müqavilələri ilə bağlı sığorta ödənişinin verilməsi tələbi üzrə iddia müddətinin axımının başlanması anı müəyyən edilərkən sığortalının təqsirli olub-olmadığının bəlli olduğu vaxt və sığortaçının hərəkətlərində hüquqdan sui-istifadə faktının olub-olmadığı nəzərə alınmalıdır

2019-cu il 26 mart tarixdə sığorta obyektində yanğın hadisəsi baş vermiş, həmin gün fakt üzrə iddiaçı da daxil olmaqla bir sıra şəxslərin barələrində Cinayət Məcəlləsinin 225.2-ci maddəsi ilə cinayət işi başlanmışdır. İddiaçı hadisədən dərhal sonra qanunvericiliklə müəyyən edilmiş 1 aylıq müddət ərzində sığorta ödənişinin verilməsi ilə bağlı cavabdehə müraciət etmiş, lakin cavabdeh tərəfindən sığorta ödənişi verilməmiş, habelə sığorta ödənişinin verilməsindən imtina barədə yazılı əsaslandırılmış bildiriş göndərilməmişdir.

İddiaçı barəsində cinayət təqibinə şəraitin dəyişməsi nəticəsində ictimai təhlükəli olmaması ilə əlaqədar 2021-ci il 17 mart tarixdə xitam verildikdən sonra cavabdehə 2022-ci il 18 oktyabr tarixli pretenziya məktubu ünvanlamışdır. 2022-ci ilin oktyabr ayında mediasiya təşkilatına müraciət etmiş, 2022-ci ilin 3 noyabr tarixində isə məhkəmədə iddia qaldırılmışdır. Cavabdeh 3 illik iddia müddətinin ötürülmüş olması səbəbindən iddia müddətinin tətbiq olunmasına dair ərizə vermişdir.

Birinci instansiya məhkəməsi iddianı rədd edərkən əsaslanmışdır ki, iddiaçı sığorta hadisəsinin baş verməsindən dərhal sonra bu barədə cavabdehə məlumat vermiş və tələb olunan bütün sənədlər sığorta şirkətinə hadisədən sonra 1 ay müddətində təqdim olunmuşdur. Lakin sığorta hadisəsinin baş verməsindən 3 il 6 ay vaxt keçməsinə baxmayaraq, sığorta şirkəti tərəfindən nə sığorta ödənişi həyata keçirilmiş, nə də sığorta ödənişi verilməsindən rəsmi imtina olunmuşdur. İddiaçı isə hazırkı iddia ərizəsi ilə məhkəməyə 2022-ci il 3 noyabr tarixində müraciət etmiş, bununla da sözügedən iddia ərizəsi məhkəməyə üç illik iddia müddəti keçdikdən sonra daxil olmuşdur. Məhkəmədə iş üzrə mülki qanunvericilikdə nəzərdə tutulan müddətin axımının dayandırılması və kəsilməsi halları müəyyən edilməmişdir.

Apellyasiya məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin mövqeyi ilə razılaşmış, hazırkı halda Mülki Məcəllənin 379-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş iddia müddətinin dayandırılması əsaslarından hər hansı birinin mövcud olmadığını bildirmişdir. İddiaçının hüquqlarının müdafiəsi üçün Cinayət Məcəlləsinin 225.2-ci maddəsi ilə başlanmış cinayət işinin yekunlaşmasına zərurət olmadığından iddia müddətinin başlanğıcının hökmün qanuni qüvvəyə mindiyi tarixdən hesablanmasına dair apellyasiya şikayətinin dəlilləri əsassız hesab olunmuşdur.

Qanunverici həm sığortalı, həm də sığortaçı üçün icrası məcburi olan konkret vəzifələr

müəyyən etmiş, hazırkı işdə sığortalı (iddiaçı) üzərinə düşən vəzifəni icra edərək, sığorta hadisəsinin baş verməsindən sonra 1 aylıq müddət ərzində zəruri sənədləri əlavə etməklə sığorta ödənişinin verilməsi ilə bağlı sığortaçıya müraciət etmişdir. Lakin sığortaçının (cavabdeh) özünün də bildirdiyi kimi, sənədləri aldığı gündən 7 iş günü ərzində nə sığorta ödənişi, nə də sığorta ödənişinin verilməsindən imtina haqqında yazılı bildiriş verilmişdir.

Ali Məhkəmə hesab etmişdir ki, hazırkı halda sığortalı şəxslə Cinayət Məcəlləsinin 225.2-ci maddəsi üzrə barəsində cinayət təqibi aparılan şəxsin eyni olması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Belə ki, sığortalı şəxs barədə başlanmış cinayət işinin yekunlaşmasını gözləmədən sığorta şirkəti tərəfindən sığorta ödənişi edilərsə (məhkəmə aktı əsasında) və hadisə üzrə başlanmış cinayət işinin gedişində sığortalının (faydalanan şəxsin və ya onların rəhbəri işçilərinin) hadisənin baş verməsinə yönəldilmiş qəsdən etdiyi hərəkətlər müəyyənləşdirilərsə, bu zaman sığorta ödənişinin edilməsindən imtina üçün əsaslar olduğu halda, sığortalıya əsassız olaraq sığorta ödənişi edilmiş olacaqdı. Bu da qanunvericinin hadisənin baş verməsində təqsirli olan şəxs barədə arayışın təqdim edilməsi barədə imperativ qayda qoymaqda əsas məqsədi də məhz bir şəxs barədə biri digərini inkar edən iki məhkəmə aktının (sığortalıya sığorta ödənişi edilməsi barədə məhkəmə qətnaməsi və sığortalının baş vermiş hadisədə təqsirli bilinməsi barədə məhkəmə hökmü) mövcudluğunun qarşısını almaq və sığortalını bu kimi ziddiyyətli halların yaranmasından və onların nəticələrindən müdafiə etməkdir.

Cavabdeh sığorta qanunvericiliyinin tələblərini pozaraq, imtina üçün əsas olmadığı halda nəinki sığorta ödənişi etməmiş, hətta sığorta ödənişi verilməsindən imtina barədə yazılı bildiriş də verməməklə sığortalını hər ikisinə məlum olan hala görə (sığortalı şəxs barədə başlanmış cinayət işinin yekunlaşması) süni surətdə gözləmə mövqeyində arxayın saxlamış, iddiaçı tərəfindən sığorta ödənişinin verilməsinə dair tələb irəli sürüldükdə isə iddia müddətinin tətbiqinə dair ərizə vermək hüququndan istifadə etmişdir.

**Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin
2-2(102)-192/2024 nömrəli qərarı**

Məhkəmə tərəfindən mübahisənin tərəflər arasında bağlanmış müqavilə şərtlərindən fərqli işgüzar praktikaya istinadla həll edilməsi üçün işin materiallarında müvafiq işgüzar praktikanın mövcudluğunu təsdiq edən “əsaslı şübhələr yaratmayan” sübutların olması, mübahisəsiz halda tərəflərin həmin praktikaya istinadla hərəkət etmələri nəzərə alınmalıdır

İddiaçı məhkəməyə müraciət edərək, cavabdehdən hazırkı bazar qiyməti üzrə 52.960 ton armaturun dəyərini təşkil edən 58.256 manat məbləğində (ƏDV daxil deyil) pul vəsaitinin iddiaçının xeyrinə tutulması barədə qətnamə qəbul olunmasını xahiş etmişdir.

Tərəflər arasında 100 ton müxtəlif markalı armatur materialının alqı-satqısı barədə 2020-ci il 8 dekabr tarixli müqavilə bağlanması, alıcı (iddiaçı) tərəfindən həmin müqavilə üzrə verilməli olan malın dəyəri kimi ümumilikdə 90.001,02 manat ödəniş edilməsi, satıcı (cavabdeh) tərəfindən isə 47,040 ton malın təhvil verilməsi işin mübahisə doğurmayan hallarıdır. Mübahisə 52.960 ton armaturun alıcıya (iddiaçıya) təhvil verilib-verilməməsi ilə bağlı yaranmışdır.

Birinci instansiya məhkəməsi cavabdehdən iddiaçıya təhvil verilməmiş armaturun dəyəri kimi 47.853,9 manat məbləğində pul vəsaitinin iddiaçının xeyrinə tutulması hissəsində iddianı qismən təmin edərkən gəldiyi nəticəni belə əsaslandırmışdır ki, iddiaçı cavabdeh tərəfindən malların təqdim olunmasına dair qaimə fakturaları sübut kimi qəbul etməsə də, elektron qaimələrdən ikisi üzrə cəmi 42.147,12 manat dəyərində 47,040 ton armaturun təhvil verildiyini etiraf etmişdir. Məhkəmənin mövqeyinə görə cavabdeh tərəfindən iddiaçıya 47.853,9 manat dəyərində armaturun verilməsi mötəbər sübutlar əsasında öz təsdiqini tapmamışdır.

Apellyasiya məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin gəldiyi nəticə ilə razılaşmamış və qeyd etmişdir ki, iddiaçı malların cavabdeh tərəfindən göndərilməsinə dair 2 qaimə fakturanı “sübut kimi qəbul etməsə də”, həmin qaimələr üzrə malları qəbul etdiyini bildirmiş, cavabdeh isə mübahisələndirilən 4 qaimə fakturaya istinad edərək malları göndərdiyinə və bununla da iddiaçı qarşısında heç bir öhdəliyinin olmadığına əsaslanmışdır.

Məhkəmə kollegiyası hesab etmişdir ki, iddiaçının etirafına əsaslanmaqla qaimə fakturaların bir qisminin məqbul, digər qisminin isə qeyri-məqbul hesab olunması yolverilməzdir. Belə ki, iddiaçı tərəfindən ödənişlər edilməsi barədə sübut iddianın təmin olunması ilə bağlı birmənalı nəticəyə gəlməyə imkan vermir. Məhkəmə yalnız iddia tələbində iddiaçının istinad etdiyi dəlillərlə kifayətlənmiş, tələbin əsasını təşkil edən halların iş materialları ilə sübuta yetirilib-yetirilməməsini yetərinə araşdırmamışdır.

Kassasiya instansiyası məhkəməsinin mövqeyinə görə, müqavilə münasibətlərindən irəli gələn mübahisələrin həlli zamanı məhkəmələr ilk növbədə tərəflər arasında bağlanmış

müqavilənin şərtlərini əsas götürməlidirlər. Hazırkı halda müqavilədə tərəflər satılan malın dəyərini əvvəlcədən ödənilməsi, ödənilmiş vəsaitə uyğun dəyerdə malın isə qaimə faktura əsasında təqdim olunmasına dair razılığa gəlmişlər. İddiaçı tərəfindən müqavilə üzrə verilməli olan malın dəyəri kimi ümumilikdə 90.001,02 manat ödəniş edilməsi mübahisə doğurmadiğından, müqavilə şərtlərinə əsasən həmin dəyerdə malın alıcıya (iddiaçıya) təqdim edilməsi üzrə sübut etmə yükü də Mülki Prosesual Məcəllənin 77.1-ci maddəsinin tələbləri baxımından cavabdehin üzərinə düşür.

Cavabdeh tərəfindən bununla bağlı birtərəfli qaydada tərtib olunmuş, alıcı (iddiaçı) tərəfindən təsdiq edilməyən 4 ədəd qaimə fakturanın surəti təqdim olunmuş, apellyasiya məhkəməsi cavabdehin təqdim etdiyi, birtərəfli qaydada tərtib edilmiş qaimə-fakturaların sübutların mümkünlüyünə dair prosesual qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olub-olmamasına hüquqi qiymət verməmişdir. İddiaçının aldığı etiraf etdiyi mallara görə tərtib edilmiş 2 ədəd qaimə fakturanın da imzalanmamasını əsas götürməklə, digər 4 ədəd qaimə fakturaya istinadən qalan malların da iddiaçıya təhvil verilməsi nəticəsinə gəlmişdir.

Əvvəla, tərəflər 2020-ci il 8 dekabr tarixli 37/20 nömrəli alqı-satqı müqaviləsinə əsasən 10/32, f12 və f16 markalı armaturun satılması barədə razılığa gəlmiş, bu barədə tərtib edilmiş elektron qaimə fakturada da həmin markalı armaturlara görə ödənişin aparıldığı qeyd olunmuşdur. Lakin apellyasiya instansiyası məhkəməsinin mötəbər sübut kimi qəbul etdiyi 4 ədəd qaimə fakturada isə mübahisəli dəyerdə 10/32, f12 və f16 markalı armaturun təqdim edildiyi göstərilməmişdir.

Məhkəmə kollegiyası hesab etmişdir ki, məhkəmənin müqavilədən irəli gələn münasibətləri bu müqavilə ilə müəyyən olunan şərtlərdən fərqli qaydada həll edə bilməsi üçün ya müqavilənin şərtləri sonradan dəyişdirilmiş olmalı, ya da müqavilənin təfsiri nəticəsində tərəflərin qarşılıqlı münasibətlərində yaranmış praktikanın fərqli məzmununda formalaşması müəyyən edilməli idi.

Hazırkı halda isə müqavilənin şərtlərinin sonradan dəyişdirilməsi halı baş verməmişdir. Tərəflər arasında sözügedən müqavilə şərtlərindən fərqli işgüzar praktikanın olub-olmamasına gəldikdə məhkəmə tərəfindən konkret məzmununda işgüzar praktikanın mövcud olması qənaətinə gəlinməsi və mübahisənin həmin praktikaya istinadla həll edilməsi üçün işin materiallarında müvafiq praktikanın mövcudluğunu təsdiq edən "əsaslı şübhələr yaratmayan" sübutların olması, mübahisəsiz halda tərəflərin həmin praktikaya istinadla hərəkət etmələri nəzərə alınmalıdır. Bundan sonra mübahisə halında məhkəmə məhz həmin mübahisəsiz vəziyyətdə tərəflərin davranışına əsasən formalaşmış işgüzar praktikanı əsas götürməklə, mübahisəli hala qiymət vermək imkanına malik ola bilər.

Cavabdeh tərəfindən təqdim edilmiş 2020-ci il 15 dekabr tarixli elektron qaimə fakturanın qiymətləndirilməsi zamanı isə nəzərə alınmışdır ki, elektron qaimə-faktura elektron formada hazırlanan və malları təqdim edən, işləri görən və xidmətləri göstərən şəxs tərəfindən fərdi sahibkarlara və hüquqi şəxslərə təqdim edilən ilkin uçot sənədidir. İlkin uçot sənədi olan elektron qaimə fakturaların kommersiya mübahisələrinin həlli zamanı sübut əhəmiyyəti ilə bağlı Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun "HTM Holding" MMC-nin direktoru

H.Əliyevin şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Kommersiya kollegiyasının 2021-ci il 9 fevral tarixli Qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 2022-ci il 20 aprel tarixli Qərarında göstərilmişdir ki, lazımi qaydada tərtib olunaraq göndərilmiş və ləğv olunmamış və ya mübahisələndirilməmiş elektron vergi hesab fakturaları öz-özlüyündə malların təqdim olunmasını, işlərin görülməsini, xidmətlərin göstərilməsini birbaşa təsdiq etmir və hər bir halda iddianın əsasını təşkil edən müqavilənin şərtləri, tərəflərin qarşılıqlı münasibətlərində yaranmış praktika, işgüzar adətlər, öhdəliklərin icrasının rəsmiləşdirilməsi üsulu nəzərə alınmaqla məhkəmələr tərəfindən işdəki digər sübutlarla əlaqəli şəkildə qiymətləndirilməlidir.

Məhkəmə kollegiyası kassasiya şikayətinin müqavilə üzrə armaturun 1 tonunun qiymətinin hazırkı bazar qiyməti əsasında müəyyən edilməli olması barədə dəliliyə münasibətdə göstərmişdir ki, iddia tələbinin dəqiqləşdirilməsi barədə ərizədən də görüldüyü kimi, iddiaçı hazırda müqavilə üzrə öhdəliyin icrasını, yəni verilmədiyini iddia etdiyi malın təhvil verilməsini deyil, həmin öhdəliyin icra edilməməsi nəticəsində düşdüyü zərərin əvəzinin ödənilməsini tələb edir.

Bu hissədə apellyasiya şikayəti təmin edilməsə də, məhkəmə qətnaməsində həmin tələbə münasibətdə Mülki Məcəllənin 443 və 21-ci maddələrinin dispoziya şərtlərinin olub-olmaması istiqamətində hər hansı qiymətləndirmə aparılmamışdır. Halbuki apellyasiya şikayəti təmin edilmədikdə və ya məhkəmənin qətnaməsi dəyişdirildikdə, apellyasiya instansiyası məhkəməsi hansı dəlillərə əsasən şikayətin təmin edilmədiyini və yaxud qətnamənin dəyişdirildiyini göstərməyə borcludur (MPM-in 392.2-ci maddəsi).

Yuxarıda göstərilənlərə əsasən, apellyasiya instansiyası məhkəməsinin iş üzrə qətnaməsi maddi və prosessual hüquq normalarının tələblərinin pozulmasına görə ləğv edilmiş, iş yeni apellyasiya baxışına göndərilmişdir.

**Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin
2-2(102)-312/2024 nömrəli qərarı**

DOI: 10.30546/120124.2024.2.055.

Ermənistanın beynəlxalq hüquqazidd əməllərə görə məsuliyyəti (beynəlxalq mexanizmlərdə sübutetmə məsələləri kontekstində)

Məhəmməd Quluzadə

“Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu” publik hüquqi şəxsin İdarə Heyətinin
sədri, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
Elektron ünvan: mguluzade@lhri.az

Xülasə

Məqalə dövlətin beynəlxalq hüquqazidd əməllərinin mövcudluğu üçün şərtlər və bununla bağlı BMT-nin Beynəlxalq Məhkəməsinin və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin (bundan sonra – Avropa Məhkəməsi) müəyyən etdiyi sübutetmə standartlarının müzakirəsinə həsr edilmişdir. Müəllif tərəfindən dövlətin beynəlxalq hüquqazidd əməlləri kontekstində sübutetmə yükü, sayıqlıq göstərmək öhdəliyi, kompensasiyanın müəyyən edilməsi əsasları araşdırılmış, bu sahədə BMT-nin Beynəlxalq Məhkəməsinin və Avropa Məhkəməsinin yanaşmaları təhlil edilmişdir. Dövlətin məsuliyyətini müəyyən etmək üzrə sübutetmə standartları BMT-nin Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının “Dövlətlərin məsuliyyəti haqqında” Maddələri, habelə BMT-nin Beynəlxalq Məhkəməsinin Reqlamenti və Nizamnaməsi ilə yanaşı, “Konqo Demokratik Respublikası Uqandaya qarşı” işi, Korfu boğazı haqqında” iş, “Nikaraqua işi” üzrə qərarları əsasında da araşdırılmışdır. Bundan başqa, məqalədə Ermənistanın otuzillik işğal nəticəsində Azərbaycana vurduğu zərərin müəyyən edilməsində sübutetmə standartlarının tətbiqi imkanları da təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: dövlətin məsuliyyəti, hüquqazidd əməllər, sübutetmə standartları, “əsaslı şübhədən kənar”, BMT-nin Beynəlxalq Məhkəməsi, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi, Qarabağ, zərər, kompensasiya.

BMT-nin Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının hazırladığı “Beynəlxalq hüquqazidd əməllərə görə dövlətlərin məsuliyyəti haqqında” Maddələrin (bundan sonra – BHK-nın “Dövlətlərin məsuliyyəti haqqında” Maddələri) 2-ci maddəsinə uyğun olaraq dövlətin beynəlxalq hüquqazidd əməlinin mövcudluğu üçün iki şərt tələb olunur: 1) həmin əməlin beynəlxalq hüquqa müvafiq olaraq dövlətə şamil edilməsi və 2) əməlin dövlətin beynəlxalq hüquqi öhdəliyinin pozuntusunu özündə ehtiva etməsi [3]. Qeyd olunan şərtlərin mövcudluğu bir çox hallarda dövlətlər arasında mübahisəyə səbəb olmaqla, beynəlxalq mexanizmlərin baxış predmetinə çevrilir. Beynəlxalq mexanizmlər çərçivəsində dövlətlərarası mübahisənin həllində maddi hüquq normaları ilə yanaşı, prosessual hüquq məsələləri, o cümlədən sübutetmə məsələləri də mühüm yer tutur.

Dövlətlər arasında hüquq məsələləri ilə bağlı mübahisələr bir qayda olaraq BMT-nin Beynəlxalq Məhkəməsi çərçivəsində həllini tapsa da, sübutetmə ilə bağlı məsələlər digər məhkəmələrin təcrübəsində də müzakirə mövzusunda çevrilir və özünü dövlətlər arasında mübahisənin həllinin mühüm amili kimi büruzə verir. Məsələn, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsində hər hansı fiziki şəxsin beynəlxalq silahlı münaqişə zamanı törədilmiş cinayət əməlinə görə mühakimə olunması silahlı münaqişədə qarşı-qarşıya durmuş dövlətlərin maraqlarına paralel qayda da olsa toxunur, ədalət mühakiməsinin aparılmasının prosessual qaydaları, o cümlədən sübutetmə məsələləri dövlətlərin də maraq dairəsini təşkil edir.

Beynəlxalq məhkəmələrin nizamnamə (statut) və reqlamentlərinə müvafiq olaraq mübahisə tərəflərinin sübutları təqdimetmə, məhkəmənin sübutları toplama qaydaları müəyyənləşdirilir. Məsələn, BMT-nin Beynəlxalq Məhkəməsinin Statutunun 48-ci maddəsinə əsasən, Məhkəmə hər bir tərəfin öz dəlillərini sona qədər təqdim etməsinin forma və vaxtını müəyyən edir, sübutların toplanmasına dair bütün zəruri tədbirləri görür [4].

BMT-nin Beynəlxalq Məhkəməsinin Reqlamentinin 62-ci maddəsinə əsasən, Məhkəmə hər zaman tədqiq etdiyi məsələnin aydınlaşdırılmasını zəruri hesab etdiyi hər hansı komponenti ilə bağlı tərəflərə sübutlar təqdim etməyi və ya izahat verməyi təklif edə, yaxud bu məqsədlə digər məlumatlar almaqla məşğul ola bilər.

“Nikaraqua işi”ndə Beynəlxalq Məhkəmə qeyd edib ki, “işin faktlarına gəldikdə, prinsip etibarilə Məhkəmə öz nəticələrində özünü formal olaraq tərəflərin ona təqdim etdiyi materiallarla məhdudlaşdırmağa borclu deyildir” [6].

BMT-nin Beynəlxalq Məhkəməsində dövlətlərarası hüquqla bağlı mübahisələrə baxılarkən prosesin çəkişmə xarakteri daşması heç də o demək deyildir ki, bütün sübut toplama prosesində *actori incumbit probatio* (tərəflər faktın mövcudluğunu iddia edərkən sübutetmə yükü daşıyır) prinsipi üstünlük təşkil edir.

Beynəlxalq Məhkəmə işin faktları ilə bağlı əminlik müəyyən etmək üçün özü də sübutlar əldə etmək səlahiyyətinə malikdir. Bu cür sübutlar sırasına Beynəlxalq Məhkəmə tərəfindən müəyyən ekspertizaların təyin edilməsi ilə onların verdiyi rəyden istifadə etmək də daxildir. “KDR Uqandaya qarşı” işində Beynəlxalq Məhkəmə həmin səlahiyyətindən istifadə etmişdir. Zərurət olduqda, Beynəlxalq Məhkəmə araşdırmanın gedişində şahidi də ifadə vermək üçün dəvət edə bilər [5].

“Konqo Demokratik Respublikası Uqandaya qarşı” işində Beynəlxalq Məhkəmə 2020-ci il 8 sentyabr tarixli qərarla tərəflərin mövqelərini nəzərə alaraq, öz Reqlamentinin 67-ci maddəsinə müvafiq olaraq iddia tərəfinin irəli sürdüyü zərərin ayrı-ayrı istiqamətləri, o cümlədən insanların ölməsi, təbii ehtiyatların itirilməsi və maddi zərərlə bağlı ekspert qiymətləndirməsi keçirməyi qərara aldı.

Beynəlxalq Məhkəmə tərəfindən ekspert qarşısında qoyulmuş suallar silahlı münaqişə zamanı baş vermiş pozuntularla əlaqədar zərərchəkmiş dövlətin pozuntuları törətmiş dövlətə qarşı hansı zərərlərin ödənilməsi ilə bağlı iddia qaldırmaq imkanlarına malik olmasının istiqamətlərini göstərir. Həmin məsələlərdən çıxış edərək Azərbaycan silahlı münaqişə nəticəsində zərərchəkmiş dövlət kimi hansı məsələlərlə bağlı sübutların toplanılması və

rəsmiləşdirilməsini müəyyən edə bilər. Belə ki, Beynəlxalq Məhkəməyə vaxtında təqdim olunmuş mötəbər və işə aidliyyəti olan sübutlar obyektiv qərarın qəbul edilməsi üçün zəruri amillərdən biridir.

Beynəlxalq Məhkəmə "Nikaraqua işi"ndə qeyd edib ki, "həmin işin əsas çətinliklərindən biri məhkəmə üçün mübahisə xarakterli faktların müəyyən edilməsində idi. Belə hallarda Beynəlxalq Məhkəmə ilkin olaraq həqiqətdə nəyin baş verdiyini müəyyən etməli, sonra həmin faktların konkret dövlətə şamil olunması və ya olunmaması məsələsini həll etməlidir" [6].

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin yanaşması

Avropa Məhkəməsi öz qərarlarında həmişə qeyd edir ki, o, növbəti məhkəmə instansiyası deyil və faktların obyektiv müəyyən edilməsi üçün sübutları tədqiq edib onları qiymətləndirmək milli məhkəmələrin vəzifəsidir. Bununla belə, Avropa Məhkəməsi beynəlxalq ədalət mühakiməsini həyata keçirmək üçün sübutetmə standartlarını təkmilləşdirərək özünün prosedurlarını inkişaf etdirir.

Avropa Məhkəməsi istər dövlətə, istərsə də iddiaçıya münasibətdə "ağlabatan şübhələrə yer qoymadan" sübutetmə standartını əsas götürmüşdür [1]. Adətən cinayət mühakimə icraatında tətbiq edilən "ağlabatan şübhələrə yer qoymadan" (və yaxud "əsaslı şübhədən kənar") sübutetmə standartı, adından da göründüyü kimi, sübutetmə predmetinə (təqsirliliyin və yaxud işin həlli üçün əhəmiyyət kəsb edən bu və ya digər faktın sübut olunmuş sayılmasına) dair ağlabatan, ciddi şübhələrin olmamasını ehtiva edir. Bu standart sübutlardan hasil olunan nəticənin həqiqiliyinə heç bir şübhənin qalmaması, zərrə qədər də şübhənin istisna olunması anlamına gəlmir. Lakin bu şübhələr o dərəcədə əhəmiyyətsiz, az inandırıcı olmalıdır ki, onlar tədqiq edilmiş sübutlardan başqa nəticələrin çıxarılması və sübutetmə predmetinə dair alternativ fərziyyələr (digər ağlabatan ehtimallar) üçün əsas yaratmasın. Başqa sözlə, "əsaslı şübhədən kənar" standartı sübutetmədə mövcud olan şübhənin sübutlardan hasil olunmuş nəticəni ağlabatanlıqla təkzib etmək iqtidarında olmaması deməkdir.

Avropa Məhkəməsinin ayrı-ayrı fiziki şəxslərin müraciəti əsasında müəyyən dövlətə münasibətdə baxdığı işlər bir çox hallarda prosesdə üçüncü tərəflərin də prosesə cəlb olunmasına və mübahisənin iki və daha çox dövlətin maraq dairəsinə çevrilməsinə səbəb olur. Məsələn, "Çıraqov və digərləri Ermənistan qarşı" işi Azərbaycan vətəndaşlarının Ermənistan qarşı şikayəti əsasında başlansa da, ümumilikdə həmin iş, o cümlədən işin sübutetmə ilə bağlı məsələləri Azərbaycan dövlətinin mühüm maraq dairəsində olmuşdur [14].

Bəzi hallarda isə Avropa Məhkəməsi milli məhkəmələrin dəyərləndirmələri ilə özünü bağlı hesab etmir və məsələlərə müstəqil qiymət verir. Məsələn, Avropa Məhkəməsi "Satullayev Azərbaycana qarşı", "Məmmədov və Abbasov Azərbaycana qarşı" işləri üzrə qərarında qeyd etmişdir ki, "Dövlətin faktiki vəziyyətə verdiyi səciyyətləndirmə və ya səciyyətləndirmənin olmaması Avropa Məhkəməsinin azadlıqdan məhrum etmənin mövcudluğu ilə bağlı gəlidiyi nəticəyə qəti təsir göstərə bilməz.

"Konqo Demokratik Respublikası Uqandaya qarşı" işi

BMT-nin Beynəlxalq Məhkəməsinin "Konqo Demokratik Respublikasının ərazisində silahlı fəaliyyət (Konqo Demokratik Respublikası (KDR) Uqandaya qarşı)" işi üzrə 2022-ci il 9

fevral tarixli qərarında sübutlar, sübutetmə və sübutetmə yükü baxımından bir sıra məsələlərə aydınlıq gətirilməsinə, həmçinin Beynəlxalq Məhkəmənin həmin qərarında ifadəsini tapan hüquqi mövqelərinə istinad etməklə, bunun gələcəkdə Ermənistan dövlətinin beynəlxalq hüquqazidd əməllərinə görə məsuliyyətinin müəyyən edilməsi baxımından faydalı olacağını nəzərə alaraq, həmin qərarında əksini tapan bəzi məqamlar üzərində bir qədər ətraflı dayanmağı zəruri hesab edirik [7].

Həmin işdə zərərin əvəzinin ödənilməsinə dair sübutların tələb olunması və təqdiminə münasibətdə KDR-nin mövqeyi ondan ibarət idi ki, Uqanda KDR-dən İturi dairəsində zərərle bağlı dəqiq və ətraflı sübutların təqdim olunmasını tələb edə bilməz. Çünki o, həmin dairedə işğalçı dövlət olmaqla, nəzərdə tutulan sübutların yox olmasına gətirib çıxaran vəziyyətin təşəbbüskarı da məhz özü olmuşdur.

Qeyd edilən bu cəhət Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsində də özünü təzahür etdirir. Belə ki, Ermənistan Azərbaycan ərazilərinin 20 faizini işğal etdikdən sonra həmin əraziləri darmadağın edərək xarabalığa çevirmiş, demək olar ki, bütün yaşayış binalarını və tarixi-mədəni abidələri məhv etmiş, 30 illik işğal dövründə bu torpaqların Azərbaycan xalqının əbədi və əzəli olduğunu əks etdirən maddi sübutların varlığına son qoymuşdur.

“KDR Uqandaya qarşı” işi üzrə 2005-ci il 19 dekabr tarixli qərara istinadla Məhkəmə hesab etdi ki, İturi dairəsinin işğal olunmuş ərazi kimi statusunun sübutetmə və səbəb-nəticə əlaqəsinə aid məsələyə birbaşa aidiyyəti vardır. Uqanda işğalçı dövlət kimi həmin ərazidə baş verənlərə münasibətdə sayıqlıq nümayiş etdirməyə və özlərinin şəxsi məqsədləri naminə fəaliyyət göstərən qiyamçı qruplar da daxil olmaqla, digər subyektlər tərəfindən insan hüquqlarının və beynəlxalq humanitar hüququn pozuntusunun qarşısını almağa borclu idi. Yuxarıda qeyd olunan sayıqlıq göstərmək öhdəliyini diqqətə alaraq Beynəlxalq Məhkəmə belə qənaətə gəlib ki, cavabdeh “İturi dairəsində insan hüquqlarına və beynəlxalq humanitar hüquqa hörməti təmin etməyə yönəlmiş tədbirlər görmədiyinə görə beynəlxalq məsuliyyət daşıyır” (bənd 78).

Fikrimizcə, Beynəlxalq Məhkəmənin gəldiyi qənaət Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi baxımından da aktualıq təşkil edir. Ermənistan işğalçı dövlət kimi Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində hər hansı bir subyekt, o cümlədən Qarabağda olan separatçı erməni qüvvələri tərəfindən insan hüquqlarının və beynəlxalq humanitar hüququn pozuntusunun qarşısını almağa borclu idi və onların törətdikləri hüquqazidd hərəkətlərə görə cavabdehlik daşıyır.

“Konqo Demokratik Respublikası Uqandaya qarşı” işi həm də onunla xarakterikdir ki, KDR Beynəlxalq Məhkəməyə müraciət edən tərəf kimi əvvəlcədən tələb olunan zərərle bağlı sübutetmə yükünün Məhkəmə tərəfindən ona münasibətdə azaldılmasını xahiş edirdi. Onun həmin xahişinə münasibətdə isə Uqanda tərəfi müxtəlif normativ sənədlərə və məhkəmə təcrübəsinə istinad edərək bu vəsatətin rədd olunmasını, sübutetmə ilə bağlı KDR-nin bütün öhdəliklərini yerinə yetirməsini tələb edirdi. Ona görə də Beynəlxalq Məhkəmə hər bir konkret hal ilə bağlı KDR-nin vəsatətini müzakirə edərək onu dəyərləndirirdi. Məsələn, KDR Beynəlxalq Məhkəmədən xahiş edirdi ki, zərərin meydana çıxdığı hər bir məsələyə münasibətdə sübutları qiymətləndirərkən işin kontekstini, yəni hadisələrin baş verməsindən sonra keçən vaxtı,

KDR-nin ehtiyatlarının çatışmazlığını, ərazisində münaqişənin davam etməsini, həddən çox qurbanın olmasını və insanların xəsərtlərə məruz qalması, ölkədə təhsil səviyyəsinin aşağı olmasını və s. nəzərə alsın (bənd 62).

Qərarın 114-cü bəndində Beynəlxalq Məhkəmə həmin məsələyə münasibətini bildirərək KDR-yə kompensasiya ödəmək üçün Uqandanın iddia etdiyi kimi, KDR-nin hər bir zərərçəkmiş şəxsin və ya əmlakın adını qeyd etməsini, onlara harada və nə vaxt zərər yetirilməsini göstərməsini vacib hesab etmədi. Beynəlxalq Məhkəmə hazırkı işdə olduğu kimi, zərərin kütləvi olduğu hallarda məlumatların ümumi şəkildə təqdim edilməsi ilə razılaşdı.

İturi dairəsində KDR-yə vurulmuş zərərle bağlı Beynəlxalq Məhkəmə işğal rejimini nəzərə alaraq xatırladı ki, Uqanda həmin ərazidə KDR-yə vurulmuş zərərin onun işğalçı dövlət kimi öz öhdəliklərini yerinə yetirməməsi ilə bağlı olmadığını sübut etməlidir (bənd 118).

Digər işlərdə olan yanaşma

Beynəlxalq Məhkəmənin mövqeyinə görə, müstəsna hallarda kompensasiya birdəfəlik ödənc kimi təqdim edilə bilər. Bu zaman Beynəlxalq Məhkəmə təqdim olunmuş sübutların verdiyi imkanı və ədalətliklə bağlı mülahizələri nəzərə alır. Bu cür yanaşmaya o zaman bəraət qazandırmaq olar ki, sübutlar beynəlxalq hüquqazidd əməlin zərər vurmasını təsdiq etmiş olsun, lakin bu zərərin miqyas və ya həcmi dəqiq müəyyən etməyə imkan verməsin [8].

Beynəlxalq Məhkəmə "Korfu boğazı haqqında" işdə bildirdi ki, müəyyən faktların birbaşa sübutlarını təqdim edə bilməyən dövlət "faktların prezumpsiyasına və ya yanakı sübutlara daha geniş surətdə müraciət etməlidir [9].

"Nikaraqua işi"ndə isə Beynəlxalq Məhkəmə göstərdi ki, "işin məqsədi üçün xüsusi hazırlanmış, həmçinin eyni mənbədən alınmış sübutlara ehtiyatla yanaşacaqdır. O, hadisə vaxtı hadisədən bilavasitə məlumatı olan adamların təqdim etdiyi məlumatlara daha çox üstünlük verir. O, fakt və ya davranışları təsdiq edən və onu təqdim edən dövlət üçün əlverişsiz vəziyyətə dəlalət edən mötəbər sübutlara xüsusi diqqət yetirəcəkdir [10].

Beynəlxalq Məhkəmə "KDR Uqandaya qarşı" işi üzrə 2005-ci il 19 dekabr tarixli qərarında qeyd edib ki, bu mübahisə başlanana kimi qərəzsiz mənbələr tərəfindən heç bir şübhəyə məruz qalmamış bütün sübutlara üstünlük verəcəkdir [11]. İngilis professoru C.G.Merlison qeyd etdiyi kimi, "beynəlxalq səviyyəli işdə sübutetmə hər şeydən əvvəl müvafiq sənədli sübutun axtarılması və təqdim olunmasındadır" [2].

Rəsmi və ya müstəqil orqanların hesabatlarına münasibətdə Beynəlxalq Məhkəmə izah edib ki, onların dəyəri digər məsələlərlə yanaşı, həm də: "1) sübutun mənbəyindən (məsələn, mənbə müstəqil və ya qərəzlidir); 2) onların necə əldə edildiyindən (məsələn, mətbuatda anonim məlumatdan götürülüb və ya məhkəmə, yaxud kvaziməhkəmə orqanının ətraflı araşdırmasının nəticəsidir); 3) xarakterindən (onlar müəlliflərinin mövqeyinə zidd bəyanatlardır, yoxsa tanınmış və ya mübahisələndirilməyən faktlardır) asılıdır [12]".

1946-cı il 22 oktyabr tarixdə Korfu boğazında baş vermiş insidentlə əlaqədar "Korfu boğazı haqqında" iş başlanmışdı. Belə ki, həmin gün Korfu boğazında iki Britaniya hərbi gəmisi Albaniyaya məxsus ərazi sularında minaya düşərək qəzaya uğramış, nəticədə 45 britaniyalı zabit və matros həlak olmuş, daha 42 nəfər isə xəsəret almışdı. Birləşmiş Krallıq ilkin olaraq

BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasına müraciət etmiş, Təhlükəsizlik Şurası isə mübahisənin həlli üçün BMT-nin Beynəlxalq Məhkəməsinə müraciət olunmasını tövsiyə etmişdi. Birləşmiş Krallıq Məhkəməyə müraciət etdikdən sonra Albaniya işə Məhkəmədə baxılmasına etirazını bildirsə də, Beynəlxalq Məhkəmə 1948-ci il 25 mart tarixli qərarı ilə həmin mübahisəyə baxmaqda özünü səlahiyyətli hesab etdi. Həmin gün tərəflər işə Beynəlxalq Məhkəmənin baxması ilə bağlı saziş bağladılar: Beynəlxalq Məhkəmə qarşısında Albaniyanın gəmilərin qəzaya uğramasına görə məsuliyyət daşıyıb-daşımaması və əgər məsuliyyət daşıyarsa, kompensasiya ödəməsinin həll edilməsi məsələsi qoyulmuşdu.

Albaniya bu qəzanın qarşısının alınması, yəni Böyük Britaniyaya məxsus gəmiləri mövcud mina təhlükəsi barədə xəbərdar etmək üçün heç bir tədbir görməmişdi. Məhkəmə zamanı Albaniya həmin ərazinin minalanması ilə bağlı məlumatlı olmamasına dair sübut təqdim etmədiyindən Beynəlxalq Məhkəmə onun baş vermiş beynəlxalq hüquqazidd əmələ görə kompensasiya ödəməli olduğunu müəyyən etdi [13].

Həmin işin Ermənistanın beynəlxalq hüquqazidd əmələ görə məsuliyyətinin müəyyən edilməsi ilə bağlılığı Ermənistanın son illərdə özünün istehsal etdiyi piyadaya qarşı minalarla Azərbaycan ərazilərini kütləvi surətdə minalamasında və döyüş əməliyyatlarının bitməsinə baxmayaraq, minalanmış ərazilərin dəqiq xəritələrini hələ də Azərbaycan tərəfinə təqdim etməməsində özünü təzahür etdirir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Gunn, T. J. (2020). Limitations Clauses, Evidence, and the Burden of Proof in the European Court of Human Rights. *Religion & Human Rights* 15, 1-2, 192-206, Available at: Brill <https://doi.org/10.1163/18710328-BJA10007> [Accessed 01 February 2024]
2. Merrills J.G. *International Dispute Settlement*. Cambridge: CUP, 2005. P. 156
3. *Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, 2001, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf
4. Статут Международного Суда, <https://www.un.org/ru/icj/statut.shtml#chap3>. Müraciət tarixi: 23.01.2024-cü il
5. Регламент Международного Суда, https://www.un.org/ru/icj/rules_part3.shtml. Müraciət tarixi: 23.01.2024-cü il
6. I.C.J. *Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*. Judgment of 27 June 1986 // I.C.J. Reports. 1986. P. 38-39. §57; Официальный сайт МС ООН. URL: <http://www.icj-cij.org/en/case/70> Müraciət tarixi: 13.01.2024-cü il
7. Вооруженная деятельность на территории Конго, Демократическая Республика Конго против Уганды – 9 февраля. 2022 год, <https://jsumundi.com/fr/document/decision/fr-activites-armees-sur-le-territoire-du-congo-republique-democratique-du-congo-c-ouganda-arret-reparations-wednesday-9th-february> Müraciət tarixi: 05.01.2024-cü il
8. Определённые действия, осуществляемые Никарагуа в приграничном регионе (см.

Коста-Рика против Никарагуа), компенсация, решение, ICJ Reports 2018 (I), стр. 26-27, п. 35; Ахмаду Садио Диалло (Гвинейская Республика против Демократической Республики Конго), компенсация, решение, ICJ Reports 2012 (I)

9. Пролив Корфу (Соединенное Королевство против Албании), существо дела, решение, ICJ Reports 1949, стр. 18

10. Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) merits judgment of 27 June 1986. Parq 64. - <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf> Müraciət tarixi: 18.01.2024-cü il

11. Решение 2005 г., Доклады Международного Суда за 2005 г., стр. 201, п. 61. (International Court of Justice. Armed activities on the territory of the Congo (Congo v. Uganda) https://www.worldcourts.com/icj/eng/decisions/2005.12.19_armed_activities.htm Müraciət tarixi: 15.01.2024-cü il

12. I.C.J. Reports 2007 (I), p. 135, para. 227) (Application de la Convention pour la prévention et la répression du crime de génocide (Croatie c. Serbie) arrêt du 3 Février 2015 - <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/118/118-20150203-JUD-01-00-EN.pdf> Müraciət tarixi 12.01.2024-cü il

13. Case concerning the Corfu Channel (United Kingdom v. Albania). Merits, Judgment 9 April 1949., I.C.J. Reports 1949, https://legal.un.org/icjsummaries/documents/russian/st_leg_serf1.pdf 3. Müraciət tarixi: 14.01.2024-cü il

14. Chiragov v. Armenia, 2015, Application no. 13216/05

15. Satullayev v. Azerbaijan, 2020, Application no. 22004/11

16. Mammadov and Abbasov v. Azerbaijan, Application no. 1172/12

Responsibility of Armenia for international illegal acts (in the context of evidentiary issues in international mechanisms)

Mahammad Guluzade

Chairman of the Board of the Institute of Law and Human Rights, PhD in Law

mguluzade@lhri.az

Summary

The article is devoted to the discussion of the conditions for the existence of internationally unlawful acts of states and the proof standards of established by the UN International Court of Justice and the European Court of Human Rights. The author examined the burden of proof, the duty of vigilance, determining the basis for compensation in the context of the state's internationally malfeasance acts and analyzed the approaches of the UN International Court of Justice and the European Court of Human Rights in this field. Moreover, the article considers the proof standards for determining state responsibility on the basis of the Articles "On State Responsibility" of the International Law Commission, as well as the Statute and Charter of the International Court of Justice of the United Nations, decisions

on the “Democratic Republic of Congo v. Uganda” case, the “Corfu Channel” case and the “Nicaragua case”. Besides that, the article also analyzed the possibilities of applying the proof standards in determining the damage caused by Armenia to Azerbaijan as a result of the thirty-year long occupation.

Keywords: state responsibility, unlawful acts, proof standards, “beyond reasonable doubt”, UN International Court of Justice, European Court of Human Rights, Karabakh, damage, compensation.

**Ответственность Армении за международно-противоправные деяния
(в контексте вопросов доказывания в международных механизмах)**

Магомед Гулузаде
председатель правления Института права и прав человека,
доктор философии права
mguluzade@lhri.az

Резюме

Статья посвящена обсуждению условий существования международно-противоправных действий государства и стандартов доказывания, установленных Международным Судом ООН и Европейским Судом по правам человека. В статье рассмотрены бремя доказывания, обязанность проявлять бдительность, основания для определения компенсационных выплат в контексте международно-противоправных действий государства и проанализированы подходы Международного суда ООН и Европейского суда по правам человека в этой сфере. Стандарты доказывания для определения ответственности государства были рассмотрены в соответствии со «Статьями об ответственности государств за международно-противоправные деяния», подготовленного Комиссией международного права ООН, Статута и Регламента Международного Суда ООН, а так же на основе решений по делам «Демократическая Республика Конго против Уганды», «Пролива Корфу» и «Никарагуа». Наряду с этим, были рассмотрены возможности применения проанализированных в статье стандартов доказывания при определении ущерба, нанесенного Азербайджану в результате тридцатилетней оккупации со стороны Армении.

Ключевые слова: ответственность государства, противоправные действия, стандарты доказывания, “отсутствие разумных сомнений”, Международный Суд ООН, Европейский Суд по правам человека, Карабах, ущерб, компенсация.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 20.10.2024

Çapa qəbul tarixi: 19.12.2024

DOI: 10.30546/120124.2024.2.058.

Arbitraj – mübahisələrin həlli mexanizmi kimi

Könül Mirzəfərova

Şabran Rayon Məhkəməsinin hakimi
Elektron ünvan: kenul88@gmail.com

Xülasə

Məqalədə müəllif tərəfindən beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn mübahisələrin məhkəmədən kənar arbitraj məhkəmələri tərəfindən həll edilməsi üsulları və üstünlükləri təhlil edilir. Bununla əlaqədar beynəlxalq arbitraj mərkəzlərinin müqayisəli təhlili aparılmışdır. Həmçinin beynəlxalq arbitraj mərkəzlərinin seçilməsində beynəlxalq müqavilələrin bağlanması zamanı diqqət yetirilməli məqamlar təhlil edilmiş, milli qanunvericiliyin normaları ilə müqayisəli şəkildə araşdırılmışdır.

Açar sözlər: *arbitraj, mübahisələrin alternativ həlli, beynəlxalq və daxili arbitraj, müqavilə, milli qanunvericilik*

Müasir qloballaşan iqtisadiyyatda arbitraj beynəlxalq ticarətin və investisiyaların təşviqində mühüm rol oynayır. Üstünlükləri, o cümlədən çeviklik, neytrallıq və məcburi icra üsulu onu transsərhəd əməliyyatlarda və kommərsiya münasibətlərində iştirak edən tərəflər üçün cəlbedici seçimə çevirir. Arbitraj mürəkkəb kommərsiya mübahisələrinin, habelə tikinti layihələri, beynəlxalq alqı-satqı müqavilələri, investisiya müqavilələri və digər razılaşmalarla bağlı mübahisələrin həlli üçün xüsusilə əlverişlidir. Mübahisələri həll etmək üçün neytral və səmərəli üsul təqdim etmək qabiliyyəti beynəlxalq iş mühitinin sabitliyinə və proqnozlaşdırılmasına kömək edir.

Bundan əlavə, arbitraj mübahisələrin həllinin rəqəmsallaşdırılması, üçüncü tərəflərin maliyyələşdirilməsinin artması və arbitrajda müxtəlifliyə və inklusivliyə diqqətin artması kimi yaranan tendensiyalara və problemlərə cavab olaraq inkişaf etməyə davam edir.

Ümumiyyətlə, mübahisəyə arbitrajda baxılması barədə tərəflər arasında razılaşmanın iki forması vardır:

- gələcəkdə tərəflər arasında mübahisə yaranması halında mübahisənin arbitrajda həlli ilə bağlı tərəflər arasında bağlanmış müqavilədəki müvafiq müddəə
- mübahisə qaldırıldıqdan sonra tərəflər arasındakı müqavilədə müvafiq müddəə yoxdursa, mübahisəyə arbitrajda baxılması ilə bağlı xüsusi razılaşma.

Təcrübədə beynəlxalq arbitraj və daxili arbitraj fərqləndirilir. Beynəlxalq arbitraj—arbitraj mübahisələrin həlli üçün milli məhkəmələrin yurisdiksiyasına alternativ bir metoddur

və yalnız qanunla icazə verilmiş mübahisələrin həllini tərəflərin müəyyən etdiyi bir və ya daha çox müstəqil üçüncü tərəfə – arbitra verir. Beynəlxalq arbitraj bir dövlətlə xarici bir investor arasında, ya da xüsusi bir şəxs və ya özəl qurum ilə dövlət arasında, ya da xüsusi bir qurum və ya fərqli millətlərdən olan insanlar arasındakı arbitraj deməkdir. Bəs beynəlxalq arbitrajın üstünlüyü nədən ibarətdir? Beynəlxalq arbitrajın mühüm üstünlükləri aşağıdakılardır:

1) Arbitrajın qərarlarının icrası məcburi xarakter daşıyır. Tərəflər əvvəlcədən qərarların icrasının məcburi xarakter daşması ilə bağlı öz üzərilərinə öhdəlik götürürlər. Həmçinin burada dövlətin məcburedici qüvvəsi də özünü göstərir. Bu baxımdan 1958-ci il tarixli «Xarici arbitraj qərarlarının tanınması və icrası haqqında» Konvensiyasının (“Nyu-York Konvensiyası”) rolu böyükdür. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, mübahisəyə arbitrajda baxılmasına dair razılaşmanı tərəflər özləri müəyyən etdiklərindən həmin qərarın icra edilməməsi tərəflərin işgüzar nüfuzlarına zərər vura bilər. Arbitraj qərarlarının dövlət məhkəmələrində müvəffəqiyyətlə mübahisələndirilməsinə nadir hallarda rast gəlinir.

2) Mübahisələrə baxılmasının operativliyi. Arbitraj razılaşmasının bütün prosedurlarına əməl edildiyi halda, qərar qəti hesab edilir. Arbitraj qərarının qəti olduğunu nəzərə alaraq, tərəflər müqavilə bağlayarkən bunu nəzərə almalı və bütün mümkün risklərin tənzimlənməsini maksimum dərəcədə təmin edən müddəaları ona daxil etməlidirlər.

3) İnstansiyalı məhkəmə kimi nəzərdən keçirilə bilər. Kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər üçün də mübahisəyə qısa zaman kəsiyində baxılması və qərar çıxarılması arbitrajın cəlbəddici tərəfidir. Çünki zaman kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər üçün iqtisadi baxımdan böyük əhəmiyyət daşıyır. Beləliklə, iqtisadi fəalliyət ilə məşğul olan şəxslər mübahisələrini qısa zaman ərzində həll etdikdən sonra öz fəaliyyətlərini operativ şəkildə davam etdirirlər.

4) Mübahisələrə baxılmasının məxfiliyi. Arbitrajda baxılan mübahisələr haqqında məlumat, onların məbləği, habelə mübahisənin tərəfləri haqqında məlumat prinsipçə məxfidir. Milli qanunvericilikdə açıq şəkildə göstərilən hallar istisna olmaqla, milli məhkəmə proseslərinin əksəriyyəti məxfi deyildir, məhkəmə iclasları və məhkəmə reyestrləri ictimaiyyət, mətbuat və tərəflər üçün açıqdır, bir çox ölkədə bəzi hallarda qanun və ya tərəflər arasında bağlanmış müqavilə ilə qadağan edilmədikdə tərəflərdən biri materialları və sübutları açıqlaya bilər.

5) Mübahisələrin həll edilməsində qanunvericiliyin seçim azadlığı. Tərəflər aralarında olan mübahisəni arbitrajda həll edərkən sərbəst şəkildə istənilən hüquq normalarını seçə bilərlər. “Arbitraj haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 48.1-ci maddəsinə əsasən arbitraj məhkəməsi mübahisəni tərəflərin seçdiyi və mübahisənin mahiyyəti üzrə tətbiq edilən hüquq normalarına uyğun olaraq həll edir. Tərəflərin razılaşmasında başqa cür ifadə edilməmişdirsə, hər hansı bir dövlətin hüququnun və ya hüquq sisteminin seçilməsi bu dövlətin kollizion normalarına deyil, bilavasitə maddi hüquq normalarına istinad edilməsi kimi şərh olunur. Göründüyü kimi, bu maddə arbitraj icraatında hüquq normalarının tətbiqini tənzimləyən prinsipləri müəyyən edir və tərəflərin mübahisələrin həlli üçün maddi çərçivəni müəyyən etmək üçün müstəqilliyini vurğulayır.

6) Müqavilənin tərəfləri arbitrlərin seçimində iştirak edə bilərlər. Arbitraj razılaşmasında tərəflər mübahisənin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq arbitraj məhkəməsinin tərkibini müəyyən edə bilərlər. Məsələn, tərəflər arasındakı hüquqi münasibətlər informasiya texnologiyaları sahəsində xidmətlərin göstərilməsinə dair müqavilədən irəli gəlirsə, tərəflər əvvəlcədən razılaşmada arbitrlərin birinin informasiya texnologiyaları sahəsində ən azı 5 illik təcrübəyə malik olması lazım olduğunu göstərə bilər və s.. Arbitrlərin tək cə hüququ deyil, həm də mübahisənin xüsusiyyətlərini bilmələri vacibdir.

7) Daha sadələşdirilmiş sübut qaydası. Kommersiya arbitrajında mübahisələrə baxarkən tərəflər ərizələrə, elektron poçt və ya mesencerlərlə yazışmalarına və s. müraciət edə bilərlər.

8) Dövlət məhkəmələri prosesə təsir göstərmir və arbitraj məhkəməsinin qərarını ləğv etmək üçün çox məhdud bir dairəyə malikdirlər.

9) Mübahisələrin həllində ekspert və mütəxəssisləri cəlb etmək üçün daha çevik bir prosedurun olması. Qeyd etmək lazımdır ki, tərəflər arbitraj sazişində ekspertərin və mütəxəssislərin cəlb edilmələri prosedurunun və şərtlərini müəyyən edə bilərlər. Bununla da hər bir tərəf mübahisəyə aidiyyəti olan texniki və ya ixtisaslaşmış məsələlər üzrə rəy vermək üçün müstəqil olaraq ekspert təyin edə bilər. Bu yanaşma arbitraj qərarlarının keyfiyyətinin yüksəldilməsi ilə texniki, elmi və ya sənaye xarakterli məsələlərin effektiv şəkildə həllini və tərəflərin mübahisənin arbitraj məhkəməsində həll edilməsində marağını təmin edir.

10) Tərəflər məhkəmə icraatının dilini seçməkdə sərbəstdirlər. Məsələn, yazışmalar və sənədlər ingilis və ya başqa bir dildədirsə, tərəflər arbitraj icraatının dili olaraq ingilis dilini seçə bilər. Bununla tərəflər həm vaxta, həm də tərcüməçilərin xidmətlərinə görə ödənişdə qənaət edə bilərlər.

Gary Born Beynəlxalq kommersiya arbitrajına dair kitabında qeyd edir ki, beynəlxalq arbitraj beynəlxalq gücə malik olan razılaşmalar və mübahisələrin həlli qərarları ilə vahid mərkəzləşdirilmiş platformada bir çox məsələdə tərəflərin tənzimlənməsindən asılı olan mübahisələrin neytral, sürətli və ixtisaslı həlli prosesini təmin edir. Hüquqa əsasən, beynəlxalq arbitraj milli məhkəmələrdə beynəlxalq mübahisələrə baxmaqda üstünlük hüququna malikdir. Tərəflər mübahisəni həll etmək üçün daha praktik, neytral, ixtisaslaşmış və təsirli bir üsula malik olurlar.

Arbitrajın üstünlüklərini nəzərə alarkən beynəlxalq müqavilələrdə hansı arbitrajın nəzərə alınmasının daha yaxşı olacağına dair bir sual yaranır. Bu gün bir sıra beynəlxalq arbitrajlar var ki, bir çox şirkətlər beynəlxalq müqavilələr bağlayarkən onlara üstünlük verirlər. Bunlara Beynəlxalq Ticarət Palatası, Sinqapur Beynəlxalq Arbitraj Mərkəzi, London Beynəlxalq Arbitraj Mərkəzi, Çin Beynəlxalq Ticarət və İqtisadi Arbitraj Komissiyası, Stokholm Ticarət Palatası və başqaları daxildir.

İstər İngiltərə, istərsə də Çində hansı beynəlxalq arbitraj mərkəzinin daha münasib olduğunun müəyyən edilməsi, cəlb olunan tərəflərin xüsusi ehtiyacları, mübahisənin xarakteri və prosedur üstünlükləri kimi müxtəlif amillərdən asılıdır. London qədim arbitraj ənənəsi və ümumi hüquq prinsiplərinə əsaslanan yaxşı inkişaf etmiş hüquqi bazası ilə məşhurdur.

London beynəlxalq arbitraj mərkəzi və Beynəlxalq Ticarət Palatası Londonda beynəlxalq mübahisələrdə iştirak edən tərəflərə yüksək səviyyədə bilik və geniş xidmətlər təklif edən iki tanınmış arbitraj təşkilat idarəsidir.

Beynəlxalq arbitraj üçün yer seçimi edərkən tərəflər arbitraj qərarlarının tanınmasını nəzərə almalıdırlar. Dövlət Nyu-York Konvensiyasını imzalayıbsa, bu o deməkdir ki, bu yurisdiksiyalarda çıxarılmış arbitraj qərarları, ümumiyyətlə, digər üzv dövlətlərdə tanınır və icra olunur. Bununla belə, icra prosesi xüsusi hüquqi prosedurlara və hər bir yurisdiksiyanın tələblərinə görə dəyişə bilər.

Ona görə də arbitraj seçərkən aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

Mübahisənin xarakteri: mübahisə mürəkkəb ticarət məsələlərinə, tikinti layihələrinə, investisiya mübahisələrinə və ya digər ixtisaslaşmış sahələrə təsir edə bilərmi? Arbitrlər müəyyən növ mübahisələrdə xüsusi təcrübəyə sahib ola bilərlər.

icra imkanı: Nyu-York Konvensiyasına uyğun olaraq, arbitraj qərarlarının icrası, yurisdiksiya əhatə dairəsi və potensial arbitraj qurumlarında icra mexanizmlərinin səmərəliliyi nəzərə alınmaqla.

institusional nüfuz: arbitraj qurumunun nüfuzu, xidmət siyahısı və təcrübəsi, onun arbitraj qaydaları nəzərə alınmalıdır.

Dəyər və səmərəlilik: müxtəlif qurumlar tərəfindən təklif olunan arbitraj prosesinin dəyəri, prosedur qaydaları və səmərəliliyi qiymətləndirilməlidir. Bəziləri daha sadələşdirilmiş prosedurlar və ya daha qənaətlə seçimlər təklif edə bilər.

Bitərəfli və müstəqillik: arbitrlərin bitərəfliyi və müstəqilliyi, mübahisələrin ədalətli və qərəzsiz həllini təmin edə bilər. Arbitraj icraatında sürətləndirilmiş prosesin və ya virtual dinləmələrin aparılması imkanı mübahisələrin həllində səmərəliliyi və əlçatanlığı artırır.

Bu amillərə əsaslanaraq Beynəlxalq Ticarət Palatası, London beynəlxalq arbitraj mərkəzi və ya Sinqapur beynəlxalq arbitraj mərkəzi kimi qurumlar nüfuzlarına, təcrübələrinə və qərarların icrası imkanlarına görə çox vaxt populyar seçim olurlar. Lakin xüsusi hallar Çində yerləşən tərəflərin iştirak etdikləri mübahisələr üzrə CIETAC və ya Avropa və ya Rusiya Federasiyasında tərəflərin iştirak etdikləri işlər üçün Stokholm Ticarət Palatasının Arbitraj İnstitutu və ya Postsovet dövlətlərinin ərazisində yerləşən ölkələr üçün Qazaxıstan Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsi kimi digər qurumların nəzərdən keçirilməsini tələb edə bilər. Nəticədə arbitraj təşkilatının seçimi beynəlxalq razılaşmada iştirak edən tərəflərin xüsusi ehtiyaclarına və şərtlərinə müvafiq olaraq diqqətlə uyğunlaşdırılmalıdır.

Qeyd etməliyəm ki, son illərdə ölkəmizdə də arbitraj institutunun inkişafına, eləcə də onun inkişafı üçün hüquqi əsaslara xüsusi diqqət yetirilir. Bunun səbəbi xarici investisiyaların cəlb edilməsi və arbitraj üçün etibarlı hüquqi bazanın təmin edilməsidir.

Sahibkarlıq sahəsinə, eləcə də xarici kapitalın cəlb edilməsinə böyük dəstək olan dövlətimiz beynəlxalq standartlara cavab vermək məqsədilə arbitraj qanunvericiliyinə dəyişikliklər etməyə başlayıb. Belə dəyişikliklərdən biri də 2024-cü il 25 yanvar tarixdə qüvvəyə minmiş 2023-cü il 26 dekabr tarixli "Arbitraj haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi, həmçinin 2023-cü il 26 dekabr tarixli qanunla Azərbaycan Respublikasının

Mülki Prosesual Məcəlləsinə dəyişiklik edilməsidir. Edilmiş dəyişikliklərlə xarici arbitraj qərarlarının, müvəqqəti təminat tədbirinin tətbiqi barədə arbitraj məhkəmələrinin qərarlarının tanınması və icrası, arbitraja münasibətdə yardım funksiyalarının yerinə yetirilməsi, yerli arbitraj məhkəməsinin qərarının məcburi icrasının təmin edilməsi və yerli arbitraj məhkəmələrinin qərarlarından verilmiş şikayətlər üzrə icraat ilə bağlı müddəaları tənzimləyən yeni fəsilər əlavə edilmişdir. Bununla da “Beynəlxalq arbitraj haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvədən düşmüşdür.

“Arbitraj haqqında” qanun nəinki daxili arbitrajı, həm də beynəlxalq arbitrajı tənzimləmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu qanunun qəbul edilməsi ilə Azərbaycan Respublikasının ərazisində həm daxili, həm də beynəlxalq arbitrajın həyata keçirilməsi üçün hüquqi əsas yaradılmışdır. Əvvəlki qanundan fərqli olaraq, bu qanunda arbitraj məhkəmələrinə həm müvəqqəti təminat tədbirlərinin tətbiq edilməsi haqqında qərarların qəbulu, həm də arbitraj məhkəmələrinin səlahiyyətlərinin müəyyən edilməsi sahəsində geniş səlahiyyətlər verilir. Arbitraj məhkəmələrinə verilən geniş səlahiyyətlərə baxmayaraq, beynəlxalq yurisdiksiyalarda olduğu kimi, arbitrajın tənzimlənməsi sahəsində də prosedurlar pozulduqda qərarlardan Azərbaycan Respublikasının kommersiya məhkəmələrinə şikayət verilməsi tədbirləri də nəzərdə tutulur.

Göründüyü kimi, bir çox ölkələr iqtisadi artım, reputasiya və təsir mexanizmlərinin artırılması, investisiyaların cəlb edilməsi, məhkəmələrdə iş yükünün azaldılması məqsədi ilə arbitraj infrastrukturalarını və nüfuzlarını təkmilləşdirərək özlərini beynəlxalq ticarət və hüquqi fəaliyyət sferasında ən yaxşı ölkələr kimi tanıdırlar. Beynəlxalq təcrübələrə əsaslanaraq demək olar ki, kommersiya subyektləri arbitrajı daha operativ olduğu üçün seçirlər, lakin mübahisə subyekti qərarın icrasını gecikdirmək üçün arbitraj qərarını mübahisələndirərək bu prosesin gecikdirilməsinə səbəb ola bilər. Belə bir gecikmənin qarşısını almaq üçün və kommersiya subyektlərinin mənafeyini nəzərə alaraq hesab edirəm ki, arbitraj qərarları baxılması üçün müəyyən hissədə qruplaşdırılmalı və onlar üçün konkret müddətlər müəyyən olunmalıdır. Bu qruplaşdırılma misal olaraq mübahisənin məbləğinə, mübahisəyə daha tez baxılması məsələnin həllində əhəmiyyətli rol oynamasına görə müəyyən edilə bilər. Bundan əlavə, qeyd etmək istərdim ki, yerli və xarici kommersiya subyektlərini cəlb etmək üçün arbitraj qərarları məhkəmələrdə daha qısa bir vaxt ərzində baxılırsa, ölkəmiz təkcə yerli kommersiya subyektləri üçün deyil, həm də xarici kommersiya subyektləri üçün cəlbedici olar.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. "Arbitraj haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
2. Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsi;
2. Gary Born International Commercial Arbitration Third edition: https://books.google.az/books/about/International_Commercial_Arbitration.html?id=t8aNNQAACAAJ&redir_esc=y
3. London beynəlxalq arbitraj mərkəzinin Arbitraj Qaydaları:
https://www.lcia.org/Dispute_Resolution_Services/lcia-arbitration-rules-2020.aspx
4. Sinqapur beynəlxalq arbitraj mərkəzinin Arbitraj qaydaları:
<https://siac.org.sg/siac-rules-2016>
5. Beynəlxalq Ticarət Palatasının Arbitraj Qaydaları:
<https://iccwbo.org/wp-content/uploads/sites/3/2020/12/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-english-version.pdf>
6. Çin Beynəlxalq İqtisadi və Ticarət Arbitraj Komissiyasının Arbitraj Qaydaları:
<http://www.cietac.org/Uploads/201902/5c6148b100105.pdf>
7. Qazaxıstan Beynəlxalq Arbitraj Məhkəməsinin Arbitraj Qaydaları:
<https://iac.aifc.kz/uploads/AIFC%20Court%20and%20IAC/iac-rules-no-cover.pdf>
8. Stokholm Ticarət Palatasının Arbitraj Qaydaları:
https://sccarbitrationinstitute.se/sites/default/files/2023-12/scc_arbitration_rules_english_2023.pdf

Konul Mirzafarova
Shabran District Court Judge
kenul88@gmail.com

Summary

In the article, the author analyzes methods and advantages of resolving disputes arising from international contracts using arbitration. A comparative analysis of international arbitration centers has been conducted. Author considered the key aspects which should be painted out while concluding international treaties as well as being in compliance with national legislation.

Keywords: arbitration, alternative dispute resolution, international and domestic arbitration, contract, national legislation.

Kёнуль Мирзафарова
Судья Шабранского районного суда
kenul88@gmail.com

Резюме

В статье автором анализируются методы и преимущества разрешения споров, вытекающих из международных договоров, с использованием внесудебного механизма - арбитража. Проведен сравнительный анализ международных арбитражных центров. Исследованы ключевые моменты, на которые следует обращать внимание при заключении международных договоров, а также проведено сравнение с нормами национального законодательства.

Ключевые слова: арбитраж, альтернативное разрешение споров, международный и внутренний арбитраж, договор, национальное законодательство.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 11.10.2024

Çapa qəbul tarixi: 19.12.2024

DOI: 10.30546/120124.2024.2.061.

Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyəti və icraatın xüsusiyyətləri

Azər Tağıyev

Bakı şəhəri Səbail Rayon Məhkəməsinin hakimi
Elektron ünvan: azer.tagiyev03@gmail.com

Xülasə

Məqalədə müəllif tərəfindən yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyəti və onlarla bağlı aparılan icraatın xüsusiyyətləri məsələsi təhlil edilir. Bu istiqamətdə milli və beynəlxalq hüquq normalarının yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyəti ilə bağlı müqayisəli təhlili aparılmış, xarici ölkələrin bu sahədəki qanunvericiliklərində tənzimləmə qayda və şərtləri araşdırılmışdır.

Açar sözlər: *yetkinlik yaşına çatmayanlar, cinayət məsuliyyəti, milli qanunvericilik, beynəlxalq hüquq normaları, məhkəmə təcrübəsi, prosesual hüquqi xüsusiyyətlər, hüquqi mövqe.*

1954-cü ildə BMT-nin Baş Məclisi bütün dünyada uşaqların rifahının yaxşılaşdırılmasına yönəldilən fəaliyyətə həsr edilən 20 noyabr tarixini bütün dünya ölkələrinə qeyd etməyi məsləhət görüb. 1959-cu il noyabrın 20-də Baş Məclis Uşaq hüquqları Beyannaməsini, 1989-cu ilin həmin günündə isə Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyanı qəbul edib. Buna görə də hər ilin 20 noyabr tarixi bütün dünyada ümumdünya uşaq hüquqları günü kimi qeyd edilir.

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 49.1-ci maddəsinə əsasən 18 yaşına (yetkinlik yaşına) çatmayan və tam fəaliyyət qabiliyyəti əldə etməyən şəxslər uşaq hesab olunurlar. Bu cür tənzimləmə həmçinin Azərbaycan Respublikası tərəfindən ratifikasiya edilmiş Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1989-cu il 20 noyabr tarixli Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyasının 1-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Belə ki, həmin maddədə qeyd edilir ki, hər bir insan 18 yaşına çatanadək bu Konvensiyanın məqsədləri üçün uşaq sayılır, bir şərtlə ki, tətbiq edilən qanuna görə o, yetkinlik yaşına daha əvvəl çatmış olmasın.

Bu araşdırmada yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyəti və icraatın xüsusiyyətləri milli qanunvericilik və beynəlxalq hüquq normaları, eləcə də xarici ölkələrin təcrübələri əsasında təhlil ediləcəkdir.

I. MİLLİ QANUNVERİCİLİK

Cinayət qanunvericiliyində uşaq anlayışından istifadə edilsə də kimlərin uşaq olduğu vurğulanmamışdır. Bu səbəbdən də kimlərin uşaq olduğunu aydınlaşdırmaq üçün ailə qanunvericiliyinə, eləcə də Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyaya istinad edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 1.2-ci maddəsi də bu cür halları tənzimləyərək qeyd edir ki, bu Məcəllə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş normalarına və prinsiplərinə əsaslanır.

“Uşaq” anlayışına gəldikdə isə bu termin milli qanunvericilikdə tətbiq olunan “yetkinlik yaşına çatmayanlar” termini ilə eyniyyət təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi cinayət törədərkən on dörd yaşı tamam olmuş, lakin on səkkiz yaşına çatmayan şəxsləri yetkinlik yaşına çatmayanlar olaraq müəyyən etmişdir. Cinayət prosesində yetkinlik yaşına çatmayanlar dedikdə isə cinayətin törədilməsi anınadək on səkkiz yaşına çatmamış şəxslərin başa düşüldüyü vurğulanmışdır. Həmçinin “Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.1-ci maddəsinə əsasən yetkinlik yaşına çatmayan on səkkiz yaşınadək olan şəxslərdir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 429-cu maddəsinə əsasən, yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin yaşının dəqiq müəyyən olunması onun barəsindəki işlər üzrə icraat zamanı müəyyən edilməli məcburi hallardan biri hesab edilir. Şəxsin on səkkiz yaşa çatması onun doğulduğu gündən deyil, həmin günün qurtardığı vaxtdan, yəni sonrakı günün başladığı andan götürülür.

Yetkinlik yaşına çatmayanın yaşı müvafiq sənədlərə (pasport, doğum haqqında şəhadətnamə və s.) əsasən müəyyən olunur. Belə sənəd olmadıqda şəxsin yaşını təyin etmək üçün məhkəmə tibbi ekspertizası təyin edilir. Məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi ilə yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxsin yaşı müəyyən olunarkən onun doğum günü ekspertiza rəyində göstərilən ilin son günü hesab olunur. Belə şəxsin yaşı minimum və maksimum illər üzrə müəyyən edildikdə isə ekspertlərin təklif etdikləri minimum yaş əsas götürülür. Şəxsin yetkinlik yaşına çatıb-çatmaması barədə işdə ziddiyyətli məlumatların olması cinayət işinə baxılmasında çətinlik yaradır. Bu halda ziddiyyətləri məhkəmə hazırlıq iclasında aradan qaldırmaq mümkün olmazsa, məhkəmə ziddiyyətlərin aradan qaldırılması üçün Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 303.1-ci maddəsinə əsasən cinayət işinin baxılmasına xitam verib onu ibtidai araşdırmaya rəhbərliyi həyata keçirən prokurora qaytarması barədə qərar qəbul etməlidir.

Yetkinlik yaşına çatmayanların işlərinə məhkəmələrdə baxılması ilə əlaqədar işlərin təhlili nəticəsində müəyyən edilir ki, işə baxılarkən tərəflərdən heç biri milli və beynəlxalq uşaq hüquqları haqqında sənədlərə, konvensiyalara və ya qaydalara, yaxud standartlara istinad etmir, məhkəmə aktlarında onlardan demək olar ki, istifadə edilmir.

Bəs milli qanunvericilik yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyəti ilə bağlı hansı məsələləri və necə tənzimləyir?

Qeyd edilən suala cavab vermək üçün ilk öncə qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının Cinayət və Cinayət-Prosessual məəcəllərində yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyəti ilə bağlı nəzərdə tutulmuş halları nəzərdən keçirmək tələb edilir.

Hazırda qüvvədə olan qanunvericilik yetkinlik yaşına çatmayanların yaş və psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, onların barələrində cinayət məsuliyyəti və cəza məsələlərini

həll edərkən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 9-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş humanizm prinsipini rəhbər tutaraq bir sıra güzəştli hallar müəyyən edir. Belə ki:

1. Cinayət törədərkən yetkinlik yaşına çatmış şəxslərdən fərqli olaraq yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilmiş cinayətlərə görə onların bəzələrində ya cəza, ya da tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər (xəbərdarlıq; valideynlərin və ya onları əvəz edən şəxslərin və yaxud müvafiq dövlət orqanının nəzarətinə vermək; vurulmuş ziyanın aradan qaldırılması vəzifəsini həvalə etmək; yetkinlik yaşına çatmayanın asudə vaxtını məhdudlaşdırmaq və onun davranışı ilə bağlı xüsusi tələblər müəyyən etmək) tətbiq edilə bilər;

2. Cinayət qanunvericiliyində 12 cəza növü nəzərdə tutulduğu halda yetkinlik yaşına çatmayanlara bu cəzalardan yalnız beşi – cərimə, ictimai işlər, islah işləri, azadlığın məhdudlaşdırılması və ya müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin edilə bilər (Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 86-cı maddəsində nəzərdə tutulan cəzaların sayı (5 cəza növü) Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin 88-ci maddəsində yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün nəzərdə tutulmuş cəzaların sayından (6 cəza növü) da azdır);

3. Yetkinlik yaşına çatmayanlara tətbiq edilməsi nəzərdə tutulan cəzalar yetkinlik yaşına çatmış şəxslər tərəfindən törədilmiş cinayətlərə görə onlara tətbiq edilən cəzalara münasibətdə azaldılmış miqdarda və ya qısaldılmış müddətlərdə tətbiq edilir. Məsələn, yetkinlik yaşına çatmayanlara tətbiq edilən cərimə cəzasının məbləği 600 manatla, müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmənin müddəti isə ən çoxu 10 il ilə (hətta cinayətlərin və hökmlərin məcmusu zamanı da təyin ediləcək cəzanın müddəti 10 illik həddi aşmamalıdır) məhdudlaşdırılmışdır;

4. Yetkinlik yaşına çatmayan məhkumlar cəzalarını cəzaçəkmə müəssisəsində deyil, tərbiyə müəssisəsində çəkməlidirlər. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 55 və 85-ci maddələrinə görə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilən, hökm çıxarılanadək 18 yaşı tamam olmayan şəxslər ümumi və ya möhkəm rejimli tərbiyə müəssisələrinə yerləşdirilirlər. Bu zaman yetkinlik yaşına çatmayan qızlar, habelə ilk dəfə azadlıqdan məhrum etməyə məhkum olunmuş yetkinlik yaşına çatmayan oğlanlar cəzalarını ümumi rejimli, əvvəllər azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza çəkmiş yetkinlik yaşına çatmayan oğlanlar isə cəzalarını möhkəm rejimli tərbiyə müəssisələrində çəkməlidirlər. Yetkinlik yaşına çatmadığı dövrdə qəsdən cinayət (o cümlədən xüsusilə ağır cinayət) törətmiş şəxs hökm çıxarılan vaxt yetkinlik yaşına çatarsa və azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilərsə, o, cəzasını çəkmək üçün ümumi rejimli cəzaçəkmə müəssisəsinə, ehtiyatsızlıqdan cinayət törətməyə görə 5 ildən artıq olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edildikdə isə məntəqə tipli cəzaçəkmə müəssisəsinə göndərməlidir. On səkkiz yaşına çatmayan və Azərbaycan Respublikası Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 128.1-ci maddəsinə əsasən tərbiyə müəssisələrində saxlanılan məhkum cəzanın icrası qaydalarını pozduqda Azərbaycan Respublikası Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 129-cu maddəsinə müvafiq olaraq tərbiyə müəssisəsi müdiriyyətinin təqdimatına əsasən məhkəmənin qərarı ilə ümumi rejimli cəzaçəkmə müəssisəsinə keçirilə

bilər. On səkkiz yaşına çatmış və cəzanın icrası qaydalarını pozan məhkumun tərbiyə müəssisəsindən ümumi rejimli cəzaçəkmə müəssisəsinə keçirilməsinin məqsədəuyğunluğu məsələsi həll edilərkən məhkəmələr tərbiyə müəssisəsində cəza çəkilən müddətdə məhkumun davranışı və şəxsiyyətini xarakterizə edən halları, o cümlədən tərbiyə müəssisəsində saxlanılan digər yetkinlik yaşına çatmayan məhkumlara təsirini nəzərə almalıdırlar. Məhkumun tərbiyə müəssisəsindən ümumi rejimli cəzaçəkmə müəssisəsinə keçirilməsi Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 514 və 520-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydada cəzanın çəkildiyi yer üzrə birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən həll edilir;

5. Yetkinlik yaşına çatmayanlar cinayət məsuliyyətindən və ya cəza çəkməkdən azad edilərkən Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 75 və 80-ci maddələrində müəyyən edilmiş müddətlər yarımçıq azaldılır;

6. Qanunvericilik yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün, eləcə də məhkumluğun ödənilməsi müddətləri, cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edilməsi və cəzanın çəkilməmiş hissəsinin daha yüngül cəza növünün əvəz edilməsi ilə bağlı da güzəştli şərtlərin tətbiqini nəzərdə tutur.

Yetkinlik yaşına çatmayanlara tətbiq edilən cəza növləri və tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisinin 1985-ci il 29 noyabr tarixdə qəbul etdiyi "Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar minimum standart qaydalar" a tamamilə uyğundur. Bu akta görə, əgər yetkinlik yaşına çatmayanın əməli başqası üzərində zor tətbiq etməklə bağlı deyilsə, habelə yetkinlik yaşına çatmayan dəfələrlə hüquq pozuntusuna yol verməmişdirsə, onun barəsində azadlıqdan məhrum etmə cəzası tətbiq edilməməlidir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, cinayət qanunvericiliyində yetkinlik yaşına çatmayanlara əlavə cəzanın təyin edilməsi ilə bağlı hər hansı norma nəzərdə tutulmamışdır. Lakin qanunvericilikdə bunu qadağan edən hər hansı norma da öz əksini tapmamışdır. Bu məsələ ilə bağlı "Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətləri barədə işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2008-ci il 30 iyun tarixli 6 nömrəli Qərarının 16-cı bəndində qeyd edilmişdir ki, qanunvericilikdə (Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 85-ci maddəsi) yetkinlik yaşına çatmayanlara əlavə cəza təyin olunmasını qadağan edən norma olmadığına görə, nəzərə almaq lazımdır ki, yetkinlik yaşına çatmayan hər hansı fəaliyyətlə məşğul olması ilə bağlı cinayət törətdikdə o, müəyyən müddətə həmin fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilə bilər. Bu zaman təyin olunan əlavə cəzanın müddəti də Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 85-ci maddəsi ilə müəyyən edilən prinsiplərə uyğun olaraq mümkün qədər qısa olmalıdır.

Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə cinayət təqibinin həyata keçirilməsi zamanı cinayət prosessual qanunvericiliyində də bir sıra pozitiv göstərişlər öz əksini tapmışdır. Belə ki:

1. Yetkinlik yaşına çatmayanların törətdikləri cinayətlər üzrə məhkəməyədək icraat yalnız ibtidai istintaq şəklində aparılmalıdır;

2. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin barəsində iş üzrə onun müdafiəçisinin iştirakı məcburidir. Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət işlərinə baxılarkən nəzərə almaq lazımdır

ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 92.4.2-ci maddəsinə əsasən bu növ işlər üzrə müdafiəçinin iştirakı şəxsin ilk dəfə dindirildiyi, ona tutulması haqqında cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarının, tutma haqqında protokolunun və ya həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərarın elan edildiyi andan, işə məhkəmədə baxılarkən isə təqsirləndirilən şəxsin artıq yetkinlik yaşına çatmasından asılı olmayaraq məcburidir. Bu qayda şəxsin bir cinayəti 18 yaşına çatana qədər, digər cinayəti isə 18 yaşına çatdıqdan sonra törətməsi hallarına da aiddir. Yetkinlik yaşına çatmayanların məhkəmədə müdafiəçi ilə mütləq təmin edilməsi dedikdə, həmin şəxsin məhkəmə baxışının bütün mərhələlərində (birinci instansiya məhkəməsinin hazırlıq iclası və məhkəmə baxışı, apellyasiya instansiyası məhkəməsinin ilkin baxışı və məhkəmə iclası, kassasiya instansiyası məhkəməsinin iclası) müdafiəçi ilə təmin edilməsini ehtiva edir. Qanunun həmin tələbinin pozulması kobud qanun pozuntusu hesab edilir və məhkəmənin hazırlıq iclasının qərarı ilə Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 303.3.1-ci maddəsinə əsasən işin ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora qaytarılmasına səbəb olur. Birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə müdafiəçinin iştirakının məcburiliyi barədə qanunvericiliyin tələblərinə əməl edilməməsi isə Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 391.8.6-cı maddəsinə əsasən apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən hökmün ləğv edilməsi, apellyasiya şikayətinə və ya apellyasiya protestinə baxılmasına xitam verilməsi, cinayət işinin birinci instansiya məhkəməsində yenidən baxılmasından ötrü qaytarılması üçün əsasdır;

3. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin barəsində ibtidai istintaq imkan daxilində müvafiq ibtidai istintaq orqanlarının xüsusi bölmələri və ya yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərlə müvafiq iş təcrübəsinə malik olan şəxslər tərəfindən aparılmalıdır;

4. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin barəsində cinayət işi üzrə icraat hər hansı bir gecikdirməyə yol verilmədən aparılmalıdır;

5. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin barəsində cinayət işi üzrə icraata bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsinə hər bir halda yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin və ya onun valideynlərinin (digər qanuni nümayəndələrinin) razılığı ilə yol verilir;

6. Yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxsə ibtidai istintaqın qurtarmasını elan edərkən və ona cinayət işinin materiallarını təqdim edərkən müstəntiq və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror öz mülahizələrinə görə yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə mənfi təsir göstərə biləcək cinayət işinin materiallarının yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə təqdim edilməməsi barədə əsaslandırılmış qərar çıxarmaq hüququna malikdirlər. Belə halda göstərilən materiallarla məcburi qaydada yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin müdafiəçisi və ya qanuni nümayəndəsi tanış edilməlidir;

7. Yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsinə yalnız ona ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin, 16 yaşına çatmış təqsirləndirilən şəxslərə isə həmçinin az ağır cinayətin zorakı üsulla və ya iki dəfədən çox törədilməsinə istinad edildikdə yol verilir. Yetkinlik yaşına çatmayanlar haqqında həbs qətimkan tədbiri seçilməsinə dair ibtidai araşdırma orqanının təqdimatlarına baxılarkən məhkəmələr hər bir halda

həbs qətimkan tədbiri seçilməsinin zəruriliyi, şəxs haqqında daha yüngül qətimkan tədbiri seçilməsinin mümkünsüzlüyü barədə təqdimatda gətirilən dəlilləri ətraflı yoxlamalıdır. Həm də həmin şəxslər haqqında bu növ qətimkan tədbiri mümkün qədər qısa müddət üçün tətbiq olunmalıdır;

8. Həbsdə saxlanılan yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər digər şəxslərdən ayrı saxlanılmalıdırlar;

9. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin törətdikləri cinayətlər barədə cinayət işlərinə daha təcrübəli hakimlər tərəfindən baxılmalıdır. İki və daha çox hakim olan birinci instansiya məhkəmələrində bu kateqoriyadan olan işlərə, bir qayda olaraq, məhkəmə sədrləri tərəfindən baxılması tövsiyə edilir.

II. BEYNƏLXALQ HÜQUQ NORMALARI

Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə cinayət təqibinin həyata keçirilməsi zamanı nəzərdə tutulmuş hallar 1998-ci il 19 may tarixdə qəbul edilmiş "Uşaq hüquqları haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun "Cinayət icraatı qaydalarının uşaqlara tətbiqinin xüsusiyyətləri" adlanan 42-ci maddəsində də öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra dünya birliyinin tam hüquqlu üzvü kimi BMT, Avropa Şurası və digər beynəlxalq təşkilatlara, o cümlədən həmin təşkilatlar tərəfindən qəbul olunmuş müxtəlif deklarasiyalara qoşulmuş, konvensiyaların iştirakçısı olmuşdur. Belə konvensiyalardan biri də BMT-nin Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyasıdır. Azərbaycan Respublikası 1992-ci ildə bu qabaqcıl sənədə qeyd-şərtsiz qoşulmuşdur və həmin sənədin müddəaları Azərbaycan dövləti üçün məcburi hüquqi xarakterə malikdir. Sözügedən sənədə əsasən Azərbaycan Respublikasından tələb olunur ki, onun milli qanunvericilik rejiminin qeyd olunan sənəddə təsbit olunmuş hüquq və vəzifələrə uyğun olmasını və ədliyyəyə ədalətli, səmərəli və çevik çıxışa təminat verən düzgün və səmərəli qanunvericilik və inzibati prosedurların qəbul olunması, habelə digər müvafiq tədbirlərin görülməsini təmin etsin.

Cinayət və inzibati hüquq sahəsi üzrə uşaqların hüquqları əsasən BMT-nin Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyasında öz əksini tapmışdır. Həmin Konvensiyanın 37 və 40-cı maddələri xüsusi olaraq cinayət prosesinə şübhəli şəxs, təqsirləndirilən şəxs, zərərçəkmiş və şahid qismində cəlb edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanların təmin edilməli olduqları və üzv dövlətlərin üzərinə öhdəlik kimi qoyulmuş ən əsas hüquq və prinsipləri müəyyən edir. Konvensiyanın 39-cu maddəsi əlavə olaraq hər hansı formada təhqirə, etinasızlığa, istismara və zorakılığa məruz qalan uşaqlara yardım edilməsi üçün müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir.

Konvensiyanın 37-ci maddəsinin (b) bəndində nəzərdə tutulmuşdur ki, "Uşağın həbsə alınması, tutulması və ya həbs cəzası çəkməsi qanuna uyğun olaraq həyata keçirilir. Göstərilən hallar son tədbir kimi mümkün olan qədər daha qısa müddətdə və qaydada həyata keçirilir". Bundan başqa, artıq qeyd etdiyimiz kimi, BMT-nin Uşaq Hüquqları Komitəsinin Azərbaycan dövlətinə verdiyi tövsiyələrdə də "tutulmanın, həbsə alınmanın və həbs cəzası çəkmənin ən

son tədbir kimi istifadə olunması prinsipinin təmini məqsədi ilə bunlara, yeni şəxsin azadlığının məhdudlaşdırılması və ya azadlıqdan məhrum edilməsi kimi məcburiyyət tədbirlərinə alternativlər tətbiq etməklə nail olmaq” məsləhət görülmüşdür. Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyanın “Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin törətdikləri hüquq pozuntuları barədə ədalət mühakiməsinin icrası” adlı 40-cı maddəsində deyilir: iştirakçı dövlətlər cinayət qanunvericiliyini pozmuş hesab edilən, bu qanunvericiliyin pozulmasında təqsirləndirilən və ya müqəssir sayılan hər bir yetkinlik yaşına çatmayanın onunla eyni rəftar hüququnu tanıyırlar ki, belə rəftar onda ləyaqət və mənilik hissələrinin inkişafına kömək edir, onda insan hüquqlarına və başqalarının əsas azadlıqlarına hörməti möhkəmləndirir və bu zaman yetkinlik yaşına çatmayanın yaşı və onun reintegrasiyasına və cəmiyyətdə faydalı rolunu yerinə yetirməsinə kömək göstərilməsi arzusu nəzərə alınır. İştirakçı dövlətlər bu məqsədlə və beynəlxalq sənədlərin müvafiq qaydalarını nəzərə alaraq təmin edirlər ki;

a) cinayət qanunvericiliyi pozulduğu zaman milli və beynəlxalq qaydada qadağan olunmayan hərəkətlərə və fəaliyyətsizliyə görə heç bir yetkinlik yaşına çatmayan cinayət qanunvericiliyini pozmuş hesab edilməsin, onun pozulmasında təqsirləndirilməsin və müqəssir bilinməsin;

b) cinayət qanunvericiliyini pozmuş hesab edilən və ya onu pozmaqda təqsirləndirilən hər bir yetkinlik yaşına çatmayan ən azı aşağıdakı təminatlarla malik olsun:

1. təqsirsizlik prezumpsiyası;

2. ona qarşı irəli sürülən ittihamlar barədə ona dərhal və bilavasitə, zəruri hallarda isə onun valideynləri və qanuni nümayəndələri vasitəsilə məlumat verilməsi və hüquqi, eləcə də digər yardım göstərilməsi;

3. qanuna uyğun olaraq vəkilin və ya digər müvafiq şəxsin iştirakı ilə məsələyə ədalətlə baxılarkən səlahiyyətli orqan, yaxud məhkəmə orqanı yetkinlik yaşına çatmayanın yaşı və ya onun valideynlərinin vəziyyəti nəzərə alınaraq, həmin məsələ barədə təxirə salınmadan qərar çıxarsınlar, əgər bu, onun maraqlarına zidd deyilsə;

4. şahid ifadələri verməyə və ya təqsiri boynuna almağa məcbur edilməkdən azad olmaq, ittiham şahidlərinin verdiyi ifadələrin ya müstəqil surətdə, ya da digər şəxslərin köməyi ilə öyrənilməsi və müdafiə şahidlərinin bərabər hüquqla iştirakının və onların ifadələrlə tanış olmasının təmin edilməsi;

5. əgər lazım olarsa, yuxarı orqan, yaxud məhkəmə orqanı tərəfindən işə təkrar baxılması;

6. əgər ehtiyacı varsa, tərcüməçinin pulsuz köməyi;

7. məsələyə baxılmasının bütün mərhələlərində yetkinlik yaşına çatmayanın şəxsi həyatına hörmət edilməsi.

Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya tələb edir ki, cinayət törətməkdə ittiham olunan uşaq “ağlabatan” müddət ərzində məhkəmə qarşısına çıxarılmalı və hər hansı gecikmələrə yol verilməməlidir. Müxtəlif beynəlxalq sənədlər demək olar ki, cüzi fərqlərlə eyni terminlərdən istifadə edir, lakin mahiyyətə ondan ibarətdir ki, gecikmələrin baş verməsinə yol verilməməlidir. Baxmayaraq ki, məhkəməyə qədərki tutulmanın yalnız son tədbir kimi və “ən qısa müvafiq müddətə” tətbiq edilməsi nəzərdə tutulsa da, “ən qısa müddət” dedikdə hansı müddətin nəzərdə tutulduğu haqqında heç bir müəyyənləşdirici anlayış mövcud deyil. Yalnız Uşaq

Hüquqları Komitəsinin 10 nömrəli Ümumi Şərhində tövsiyə olunmuşdur ki, uşağa ittiham elan olunmasından əvvəl, uşağın barəsində ibtidai istintaq davam etdiyi dövrdə tutulma (həbsdə saxlanılma) 30 gündən artıq olmamalıdır.

Yuxarıda göstərilən konvensiyanın müddəalarını nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının Cinayət qanunvericiliyi yetkinlik yaşına çatmayanlara cəza təyin edilməsinin aşağıdakı qaydalarını müəyyən etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, Maddə:

86.1. Yetkinlik yaşına çatmayana cəza təyin edərkən məhkəmə Bu Məcəllənin 58-ci maddəsində müəyyən edilmiş hallardan başqa, həmçinin həmin şəxsin həyat və tərbiyə şəraitini, psixi inkişaf səviyyəsini, onun şəxsiyyətinin digər xüsusiyyətlərini və kənar şəxslərin ona təsirini nəzərə alır.

86.2. Cəza təyin edilərkən yetkinlik yaşına çatmama yüngülləşdirici hal kimi cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran digər hallarla birlikdə nəzərə alınır.

III. XARİCİ ÖLKƏLƏRİN TƏCRÜBƏSİ

Qeyd edilənlər kontekstində hesab edirik ki, xarici ölkələrin cinayət hüququ sahəsində yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyətinin və bununla bağlı icraatın necə tənzimləndiyini də nəzərdən keçirmək maraqlı olardı.

Belə ki, Almaniya Federativ Respublikasında uşaq və gənclərin cinayət məsuliyyəti xüsusi qaydalar və qanunvericilik bazaları ilə müəyyən edilir. Cinayət məsuliyyəti cinayət hüququnda şəxsin hansı yaşda cinayət əməllərinə görə məsuliyyətə cəlb oluna biləcəyini müəyyən edən əsas anlayışdır. Almaniyada yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyəti Cinayət Məcəlləsi (Strafgesetzbuch-StGB) və Yuvenal Ədliyyə Qanunu (Jugendgerichtsgesetz-JGG) ilə tənzimlənir. İstinad edilən qanunlarda cinayət məsuliyyətinin yaş hədləri, yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayətlərə görə cinayət təqibinin xüsusi prosedurları və cinayət törətmiş gənclərlə bağlı nəzərə alınmalı olan konkret pedaqoji və hüquqi tədbirlər göstərilir.

Almaniya Cinayət Məcəlləsinin 19-cu maddəsinə əsasən, 14 yaşına çatmamış uşaqlar fəaliyyət qabiliyyətsizdirlər və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməzlər. 14-17 yaşlararası gənclər cinayət məsuliyyətinə cəlb olunurlar, lakin yetkinlik yaşına çatmayanlara dair cinayət qanunvericiliyinə tabedirlər ki, bu da ilk növbədə cəzadan daha çox tərbiyəvi tədbirləri nəzərdə tutur. 18-20 yaşlararası yeniyetmələr üçün fərdi inkişafdən və yetkinlikdən asılı olaraq yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət qanunu tətbiq oluna bilər. Həmin Məcəllənin 10-cu maddəsində isə qeyd edilir ki, bu Məcəllə yalnız Yuvenal Ədliyyə Qanununda başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, gənclər və yeniyetmələr tərəfindən törədilən əməllərə şamil edilir.

Almaniyada yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət prosesində iştirakları onların maarifləndirməsinə və ictimai fəal vətəndaş olmalarına zəmin yaratmaq məqsədi daşıyır. Buna görə də yetkinlik yaşına çatmışların cinayət prosesində iştirakları bir çox cəhətdən fərqlənir. Yetkinlik yaşına çatmamışların cinayət prosesində iştiraklarının mərkəzi elementləri bunlardır:

- Tərbiyə tədbirləri: Cəza əvəzinə ilk növbədə tərbiyəvi tədbirlərdən istifadə edilir.

Buraya təlimatlar, tələblər, təhsil yardımı və gənclərin yaşayış qrupunda və ya evində yerləşmə daxildir.

- Yetkinlik yaşına çatmayanların həbsi: Yetkinlik yaşına çatmayanların həbsi bir həftədən dörd həftəyə qədər qısamüddətli həbs cəzası (həbs) ilə verilə bilən azadlıqdan məhrum etmədir. Bu, yetkinlik yaşına çatmayanları uzun müddətə sosial mühitindən qoparmadan davranışlarının ciddiliyini göstərməyə xidmət edir.

- Yetkinlik yaşına çatmayanların cəzası: Daha ağır cinayətlərə görə, müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin oluna bilər. İcra yetkinlik yaşına çatmayan cinayətkarların ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış xüsusi yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün saxlama mərkəzlərində həyata keçirilir.

- Diversiya: Diversiya prinsipi yetkinlik yaşına çatmayanların cinayəti etiraf etdiyi və dəymiş ziyanın ödənilməsi və ya davranışının dəyişdirilməsi üçün tədbirlərdə iştirak etməyə hazır olduğunu göstərdiyi halda, rəsmi məhkəmə prosesindən imtina etməyə imkan verir.

Almaniya Yuvenal Ədliyyə Qanunu uşaqların və gənclərin xüsusi ehtiyaclarını ödəmək üçün xüsusi prosesual qaydalar nəzərdə tutur. Bunlara daxildir:

- Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə ixtisaslaşmış hakimlər və prokurorlar: Yetkinlik yaşına çatmayanlara dair cinayət işlərinə gənc cinayətkarlarla münasibətdə xüsusi bilik və təcrübəyə malik olan yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə ixtisaslaşmış hakimlər və yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə prokurorlar baxır.

- Prosesual dəstək: Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət prosesində yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün məhkəmə yardımı xidməti çağırılı bilər, bu xidmət gəncin şəxsiyyətini və sosial mühitini araşdırır və müvafiq maarifləndirmə tədbirləri üçün məhkəməyə tövsiyələr verir.

- Qeyri-ictimai dinləmə: Yetkinlik yaşına çatmayanların iştirak etdikləri cinayət işləri gənc yaşda olan təqsirləndirilən şəxslərin məxfiliyini və müdafiəsini təmin etmək üçün açıq deyil. Yalnız onların yaxın qohumlarının və cinayət prosesində iştirak edənlərin iştirakına icazə verilir.

- Damğalanmanın qarşısının alınması: Yetkinlik yaşına çatmayanlara dair cinayət qanununun müddəaları onların damğalanmasının qarşısını almaq məqsədi daşıyır. Bunun təmin olunması üçün qanunvericilikdə yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxslərin iştirak etdikləri cinayət işinin materialları müəyyən qısaltılmış müddətdən sonra məhv olunmasını nəzərdə tutmuşdur.

Hüquqi tədbirlərdən əlavə, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər tərəfindən törədilən və ya törədilə biləcək cinayət əməlləri ilə mübarizədə profilaktik tədbirlər mərkəzi rol oynayır. Profilaktik tədbirlər cinayətkar davranışın qarşısını almaq və sosial inteqrasiyanı təşviq etmək məqsədi daşıyır. Almaniya da tətbiq edilən əhəmiyyətli profilaktik tədbirlər aşağıdakılardır:

- Məktəb və məktəbdənkənar təhsil: Təhsil imkanları və məktəbdənkənar fəaliyyətlər gənclərə perspektivlər təklif etmək və onları cinayətkar davranışlardan çəkindirmək məqsədi daşıyır.

- Ailəyə dəstək: Məsləhət mərkəzləri, təhsil məsləhətləri və sosial xidmətlər vasitəsilə

ailələrə dəstək problemlili inkişafı erkən mərhələdə müəyyən etməyə və qarşısını almağa kömək edə bilər.

- Sosial layihələr: Sosial bacarıqları və cəmiyyətə inteqrasiyanı təşviq etmək məqsədi daşıyan layihə və proqramlar profilaktik işin vacib komponentləridir.

- Təhsil və maarifləndirmə: Maarifləndirmə kampaniyaları və maarifləndirmə tədbirləri cinayətin nəticələri haqqında məlumatlılığı artırmaq, başqalarına hörmət və tolerantlıq mədəniyyətini təşviq etmək məqsədi daşıyır.

Uşaqların və gənclərin cinayət məsuliyyəti və gənc cinayətkarlarla iş hüquqi məsuliyyət, maarifləndirici tədbirlər və profilaktik yanaşmalar arasında balans tələb edən müəkkəb məsələlərdir. Almaniyada yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət hüququ gənclərin xüsusi ehtiyaclarına cavab verən və eyni zamanda cəmiyyətdə təhlükəsizlik və asayışı təmin edən çərçivə təklif edir. Bu baxımdan ixtisaslaşdırılmış prosedurlar və müxtəlif tədbirlər gənc cinayətkarlara müsbət inkişaf və cəmiyyətə reinteqrasiya şansının verilməsini təmin etmək məqsədi daşıyır.

2004-cü il 26 sentyabr tarixli 5237 nömrəli Türk Cəza Qanununun (Türk Ceza Kanunu-TCK) 31-ci maddəsinə əsasən cinayət əməlini törətdiyi zaman on iki yaşına çatmamış uşaqlar cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmirlər. Bu şəxslərə qarşı cinayət təqibi aparıla bilməz və bununla belə, uşaqlar üçün xüsusi təhlükəsizlik tədbirləri tətbiq oluna bilər. Cinayəti törətdiyi zaman on iki yaşı tamam olmuş, lakin on beş yaşı tamam olmamış şəxslər törətdikləri əməllərin hüquqi mənasını və nəticələrini dərk edə bilmədikdə və ya davranışlarını idarə etmək qabiliyyəti kifayət qədər inkişaf etmədikdə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmirlər. Bununla belə, bu şəxslərin barəsində uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi təhlükəsizlik tədbirləri haqqında qərar verilir. Şəxs törətdiyi əməlin hüquqi mənasını və nəticələrini dərk etmək və davranışını bu əmələ münasibətdə idarə etmək qabiliyyətinə malik olduqda, törətdiyi cinayət əməlinin ağırlıq dərəcəsi ona ömürlük azadlıqdan məhrum cəzasının təyin olunmasını tələb edərsə, ona on iki ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası verilə bilər. Digər hallarda təyin olunacaq cəzaların həddi iki dəfə azaldılır və bu halda hər bir əmələ görə azadlıqdan məhrum etmə cəzası yeddi ildən çox ola bilməz. Əməli törətdiyi zaman on beş yaşı tamam olmuş, lakin on səkkiz yaşı tamam olmamış şəxslərə münasibətdə törətdiyi cinayət əməlinin ağırlıq dərəcəsi ona ömürlük azadlıqdan məhrum cəzasının təyin olunmasını tələb edərsə, təyin olunacaq cəza on səkkiz ildən iyirmi dörd ilədək müəyyən olunmuşdur. Digər hallarda təyin olunacaq cəzaların həddi üçdə biri azaldılır və bu halda hər bir əmələ görə azadlıqdan məhrum etmə cəzası on iki ildən çox ola bilməz. Türk Cəza Qanunun (TCK) 56-cı maddəsində qeyd edilir ki, uşaqlara xas olan təhlükəsizlik tədbirlərinin nədən ibarət olduğu və onların necə həyata keçiriləcəyi müvafiq qanunda göstərilir. Burada müvafiq qanun 5395 nömrəli Uşaqların Müdafiəsi Qanunudur (Çocuk Koruma Kanunu-ÇCK). "Uşaqların müdafiəsi haqqında" Qanunun məqsədi onun birinci maddəsində göstərilir. Müvafiq olaraq, qanun müdafiəyə ehtiyacı olan və ya cinayətə sövq edilən uşaqların müdafiəsi, onların hüquq və rifahının təmin edilməsi ilə bağlı prosedur və prinsipləri tənzimləyir. İkinci maddəsində də qeyd edildiyi kimi, həmin qanun cinayətə sürüklənən uşaqlara qarşı həyata keçiriləcək təhlükəsizlik

tədbirlərinin prosedur və prinsiplərini də özündə ehtiva edir. Qanunun 11-ci maddəsinə əsasən, qoruyucu və dəstəkləyici tədbirlər uşaqlara xas olan təhlükəsizlik tədbirləri kimi başa düşülməkdir. Hansı qoruyucu və dəstəkləyici tədbirlərin olduğu Qanunun 5-ci maddəsində göstərilib. Həmin maddəyə görə, qoruyucu və dəstəkləyici tədbirlər uşağın ilk növbədə öz ailə mühitində qorunmasını təmin etmək üçün məsləhət, təhsil, qayğı, sağlamlıq və sığınacaqla bağlı görülməli tədbirlərdir. Göründüyü kimi, uşaqlara xas təhlükəsizlik tədbirlərinin uşağın ailə mühitindən uzaqlaşdırmadan həyata keçirilməyə çalışılır. Uşağın qorunmasına yönəlmiş bu tədbirlərdə məsləhət, təhsil, qayğı, sağlamlıq və sığınacaqda dəstək göstərilir.

Xarici ölkələrin təcrübəsini, uşaq hüquqları ilə bağlı qoşulduğu konvensiyaların və beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş norma və prinsiplərini rəhbər tutan ölkəmiz Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə 2022-ci il 27 dekabr tarixdə dəyişiklik edərək cinayət prosessual qanunvericiliyə uşaqların hüquqlarının müdafiəsi üçün tədbirlər adlı 123-2-ci maddəni əlavə etmişdir. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 123-2-ci maddəsində cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar tərəfindən uşaqların hüquqlarının müdafiəsi üçün görülməli tədbirlərin aşağıdakı növləri nəzərdə tutulmuşdur:

1. uşaqların qanuni nümayəndələrinə onların şikayətləri ilə bağlı görülməli tədbirlər, habelə cinayət təqibinin gedişatı barədə məlumat verilməsi;

2. cinsi istismarın və ya cinsi zorakılığın qurbanı olan uşaqların qanuni nümayəndələrinə uşaqlara qarşı cinsi istismar və ya cinsi zorakılıqla bağlı cinayətə görə tutulmuş, həbs edilmiş və ya məhkum edilmiş şəxsin azad edilməsi barədə məlumat verilməsi;

3. uşaqların hüquq və mənafelərinin təmin edilməsi məqsədilə onlara yardım göstərilməsi;

4. cinsi istismarın və ya cinsi zorakılığın qurbanı olan uşaqların, onların ailələrinin və şahidlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;

5. cinsi istismarın və ya cinsi zorakılığın qurbanı olan uşaq və ya onun qanuni nümayəndəsi tələb etdikdə pulsuz hüquqi yardım göstərilməsi üçün uşaqlarla iş üzrə daha təcrübəli vəkilin iştirakının təmin edilməsi;

6. uşaqların valideynlərinin və ya digər qanuni nümayəndələrinin maraqlar toqquşmasına görə cinayət prosesində iştirak etməyə buraxılmadığı hallarda, qəyyumluq və himayəçilik orqanının uşaqlar üçün qanuni nümayəndə qismində təyin edilməsi;

7. uşaqlara verilən məlumatların onların yaşına və psixi inkişafı səviyyəsinə uyğun qaydada və onların başa düşdükləri dildə təqdim olunması;

8. uşağın mənafeyi, yaxud cinayət prosessual fəaliyyətin məqsədləri üçün belə təmasın tələb olunduğu hallar istisna olmaqla, cinayət prosesinin istənilən mərhələsində uşaqla şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs arasında təmasın olmamasının təmin edilməsi.

Azərbaycan Respublikasının cinayət prosessual qanunvericiliyi uşaqlardan ifadə alınarkən təmin edilməli tədbirləri də tənzimləyir. Həmin tənzimlənməyə əsasən:

1. cinayət haqqında cinayət təqibi orqanlarına məlumat daxil olduqdan sonra uşağın mənafeyi tələb etdiyi hallar istisna olmaqla, hər hansı gecikdirməyə yol verilmədən uşaqdan

ifadə alınır;

2. uşaqdan ifadənin alınması bu məqsədlə ayrılmış yerlərdə və ya yaradılmış xüsusi şəraitdə həyata keçirilir;

3. uşaqdan ifadənin alınması cinayət prosesini həyata keçirən orqanın bu məqsədlə xüsusi hazırlıq keçmiş əməkdaşları tərəfindən həyata keçirilir;

4. mümkün olduğu hallarda uşaqdan təkrar ifadənin alınması eyni şəxs tərəfindən həyata keçirilir;

5. uşaqdan ifadələr iş üçün əhəmiyyətli hallarda və mümkün qədər az sayda alınmalıdır;

6. mümkün olduğu hallarda uşaqdan bütün ifadələr videoçəkiliş aparılmaqla alınır.

Yuxarıdakı hallarla yanaşı, qanunvericilik qeyd edir ki, uşaq müvafiq istəyini bildirdikdə və ya onun mənafeyi nəzərə alınmaqla, uşağın məhkəmə zalında iştirak etmədən informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə ifadə verməsi təmin olunur və uşaqlara qarşı cinsi istismar və ya cinsi zorakılıqla bağlı cinayət üzrə məhkəmə iclası qapalı keçirilir.

Qanunvericiliyimizdə yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının qarşısını almaq, onların yaranmasına imkan verən səbəb və halları aradan qaldırmaq, onların hüquq və qanuni mənafeələrini qorumaq, yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətkar fəaliyyətə cəlb edilməsi hallarını aşkar etmək və aradan qaldırmaq barədə müddəalar geniş şəkildə nəzərdə tutulmuşdur.

IV. NƏTİCƏ

Beləliklə də yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyəti və onlar tərəfindən törədilən cinayətə görə tətbiq edilən cəza və tərbiyəvi xarakterli tədbirlər, eləcə də icraatın xüsusiyyətləri ilə bağlı bir sıra təkliflər irəli sürülə bilər:

1. Azərbaycan Respublikasında Yuvenal ədliyyə sisteminin təşəkkül tapması, bu sahədə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və institusional inkişafının təmin olunması üçün xüsusi komissiyanın yaradılması;

2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin iştirak etdikləri işlərə dair ibtidai istintaqın aparılması müddətlərinin digər işlərə münasibətdə fərqləndirilməsi və mümkün qədər qısaldılmış müddətlərin tətbiq olunması;

3. Yetkinlik yaşına çatmayanları cəzalandırmaqdan yayınmaq və onların daha çox sosial bərpasına yönəldilməsi tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün sosial yönümlü ixtisaslaşmış reabilitasiya mərkəzlərinin yaradılması; Mərkəzlərin yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin cinayət və inzibati xəta törətməsi nəticəsində son tədbir kimi onlara təyin olunması nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrum olunmaları, inzibati qaydada həbs olunmaları və azadlığının məhdudlaşdırılmaları cəzalarının əvəzinə sosial yönümlü bərpaedici və tərbiyələndirici tədbirlərin tətbiqinə yönəldilmiş qanunvericilik və institusional mexanizmlərin təkmilləşdirilməsinə şərait yaratması;

4. Azərbaycan Respublikasında dövlət, yerli özünüidarəetmə orqanları, hüquqi və fiziki şəxslərin yetkinlik yaşına çatmayanların "keçmiş məhkumluqları" ilə əlaqədar onlara gələcək fəaliyyətlərində çətinlik yaratmalarından çəkəndirmək üçün qanunvericiliyin və institusional

mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi, maarifləndirmə tədbirlərinin artırılması.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi - <https://e-qanun.az/framework/46947>
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi - <https://e-qanun.az/framework/46950>
3. Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası Məcəlləsi - <https://e-qanun.az/framework/46951>
4. "Uşaq hüquqları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu - <https://e-qanun.az/framework/3292>
5. "Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu - <https://e-qanun.az/framework/10670>
6. BMT-nin Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyası
7. "Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətləri barədə işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2008-ci il 30 iyun tarixli 6 nömrəli Qərarı - <https://e-qanun.az/framework/17786>
8. Uşaqların Ədliyyə Sistemində Çıxışı baxımından Azərbaycan qanunvericiliyinin təhlili - <https://www.unicef.org/azerbaijan/media/811/file/Azerbaijan%20Legal%20Review%20on%20Justice%20for%20Children-AZ.PDF%20.pdf>
9. <https://grashuepfer-kinzigtal.de/familienleben/strafmuendigkeit-von-kindern-und-jugendlichen/#:~:text=Gem%C3%A4%C3%9F%20%C2%A7%2019%20StGB%20sind,erzieherische%20Ma%C3%9Fnahmen%20statt%20Strafen%20vorsieht.>
10. <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html>
11. <https://grashuepfer-kinzigtal.de/familienleben/strafmuendigkeit-von-kindern-und-jugendlichen/#:~:text=Gem%C3%A4%C3%9F%20%C2%A7%2019%20StGB%20sind,erzieherische%20Ma%C3%9Fnahmen%20statt%20Strafen%20vorsieht.>
12. <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/BJNR007510953.html>
13. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm>
14. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050715-1.htm>

Azer Tagiyev
Judge of the Sabail District Court
azer.tagiyev03@gmail.com

Summary

In the article, the author analyzes methods and advantages of resolving disputes arising from international contracts using arbitration. A comparative analysis of international arbitration centers has been conducted. Author considered the key aspects which should be painted out while concluding international treaties as well as being in compliance with national legislation.

Keywords: arbitration, alternative dispute resolution, international and domestic arbitration, contract, national legislation.

Азер Тагиев
Судья Сабайльского районного суда
azer.tagiyev03@gmail.com

Резюме

В статье автор анализирует вопрос уголовной ответственности несовершеннолетних и особенности производства по делам, связанным с ними. Проведен сравнительный анализ национальных и международных правовых норм, касающихся уголовной ответственности несовершеннолетних, а также исследованы правила и условия регулирования этого вопроса в законодательстве иностранных стран.

Ключевые слова: несовершеннолетние, уголовная ответственность, национальное законодательство, международные правовые нормы, судебная практика, процессуальные особенности, правовая позиция.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 18.11.2024
Çapa qəbul tarixi: 19.12.2024

Azərbaycan Respublikası
Ali Məhkəməsinin mətbəəsi
Ünvan: Yusif Səfərov küç. 26
Tel: 012-489-07-07 (daxili nömrə 18-280)